

UNIVERSITETET I AGDER

Revisors uavhengighet i et brukerperspektiv

En studie av kredittinstitusjoners og revisorers syn på uavhengigheten til de forskjellige nivåene i revisjonshierarkiet

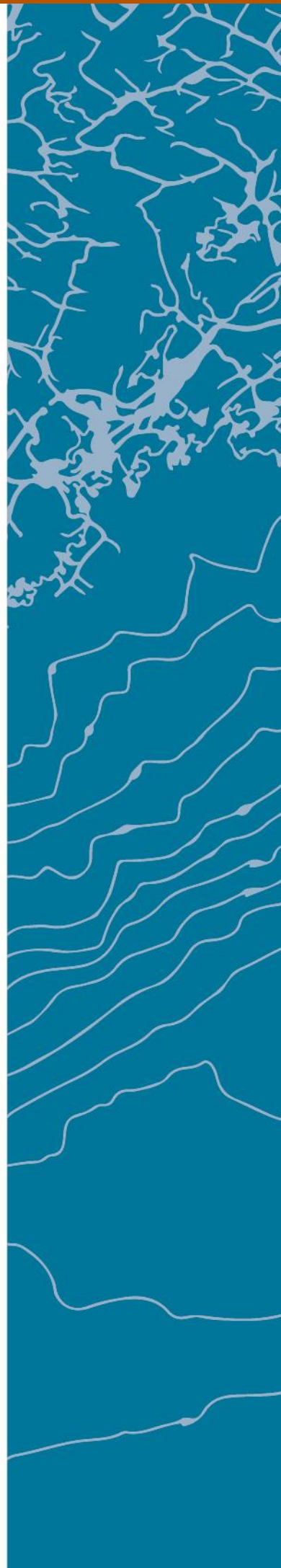
JOAKIM SKOLT & DANIEL MCNEILL

VEILEDERE

Geir Haaland &
Liv Bente Hannevik Friestad

Universitetet i Agder, 2017

Handelshøyskolen
Institutt for økonomi

Forord

Denne masteroppgaven er skrevet som en avsluttende del av vår mastergrad i regnskap og revisjon ved Handelshøyskolen på Universitetet i Agder. Oppgaven er en obligatorisk del av studiet og utgjør 30 studiepoeng. Etter et langt og grundig dypdykk i både teori, praksis og eksterne synspunkter har vi tilegnet oss mer kunnskap enn vi kunne forestilt oss.

Temaet for oppgaven ble for første gang vurdert etter en diskusjon under besøk hos et revisjonsselskap. I tiden etter dette har vi viet særlig oppmerksomhet til hvilke vurderinger de forskjellige instansene gjør rundt temaet, og sett en rekke variasjoner. Til vår overraskelse og glede fant vi lite eksisterende forskning som knytter seg til dette temaet. Gjennom vår oppgave håper vi å kunne belyse et tema som kan påvirke fremtidige vurderinger hos både lovgivere og revisjonsselskap.

Vi vil takke våre to dyktige veiledere, Geir Haaland og Liv Bente Hannevik Friestad, for oppfølging, inspirasjon og rådgivning gjennom prosessen. Takk til Espen Knudsen fra Revisorforeningen for innsikt i arbeidet med ny revisorlov, Kari Birkeland for henvisningen til nye inspirasjonskilder, dyktige revisorer som tok seg tid til oss i den travle årsoppgjørperioden og meget kompetente bankansatte. En siste, men stor takk til alle som har hjulpet oss med stort og smått. Vi håper innholdet vil være engasjerende.

Eventuelle feil og mangler som måtte finnes i denne oppgaven er vårt ansvar alene og innebærer ikke at UIA inntar for de metoder og konklusjoner som er trukket.

Daniel McNeill

Joakim Skolt

Sammendrag

Reguleringen av revisors uavhengighet har historisk sett gjennomgått stadige forandringer. Spesielt som følge av enorme skandaler i revisjonsbransjen, har offentlige organ og bransjen selv iverksatt tiltak for å beholde samfunnets tillit til revisor og revisors arbeid gjennom å sikre revisors tilsynelatende og faktiske uavhengighet. Denne masteroppgaven tar sikte på å belyse synspunktene til regnskapsbrukere i forbindelse med revisor og revisjonsmedarbeideres håndtering av sin uavhengighet. Regnskapsbrukernes meninger vil bli sammenlignet med hvordan praktiserende revisorer selv behandler sin uavhengighet samt deres tolkning av dagens lovverk.

Vår gjennomgang av tidligere forskning og lovutarbeidelser tyder på at det er enkelte områder ved revisors uavhengighet som mangler relevant forskning. Dette gjelder spesielt i forbindelse med den bevisste og ubevisste tilknytningen mellom revisor og klient som oppstår på grunn av bekjentskap og egeninteresser. Det argumenteres ofte for at det er essensielt at tilliten til revisor består, men det er ikke gjort mye empirisk forskning rundt hvordan regnskapsbrukere selv ønsker at revisor skal opptre for å ha uavhengighet i behold.

Revisors uavhengighet kan påvirkes av et betydelig antall faktorer, vi har av den grunn valgt å fokusere studien på trusselen ved revisors tilknytning til klienter, som definert av Tepalagul & Lin (2015). Vi forholder oss til syv deltrusler for å uttrykke hvordan denne hovedtrusselen kan påvirke revisors uavhengighet: Revisors eller revisjonsmedarbeideres mulighet til (1) deltagelse på arrangementer i regi av klienter; (2) mottakelse av gaver fra klienter; (3) å ha eierandel i klienter; (4) å ha nærstående med forbindelse til klienter; (5) å gå inn i arbeidstakerforhold hos klienter, og (6) å revidere en klient hvor de tidligere har hatt et arbeidstakerforhold; (7) å ha incentivordninger hos revisjonsselskapet de arbeider i. Truslene brukes i dybdeintervjuer med fem respondenter som er regnskapsbrukere, og tre respondenter som er revisorer. Regnskapsbrukerne blir spurt om hvordan de ønsker at revisor skal håndtere sin uavhengighet ved hver av truslene, der revisorer blir spurt om hvordan de ville håndtert truslene med bakgrunn i deres erfaring som revisor. Truslene blir også dekomponert til å gjelde fire grupper ansatte i revisjonsselskap for å fremheve flere aspekter rundt hvilke tilknytninger som respondentene mener kan oppstå mellom revisor og klienter.

Studien belyser situasjoner hvor respondentenes meninger varierer. Samtlige regnskapsbrukere påpekte en eller flere trusler hvor revisorene var mindre restriktiv i deres praksis enn hva regnskapsbrukerne forventet. Spesielt i forhold til den første trusselen, revisors deltakelse på arrangement i regi av klientene, var det stor variasjon i meningene til respondentene. Dette kan indikere at revisors forståelse av retningslinjene, eller retningslinjene i seg selv, ikke følger det som regnskapsbrukerne forventer, og at regnskapsbrukerne har overdreven tillit til revisors uavhengighet.

Innholdsfortegnelse

Forord	III
Sammendrag	IV
Innholdsfortegnelse	VI
Oversikt over tabeller og figurer	VIII
Forkortelser	IX
Kapittel 1 Innledning	1
1.1 Bakgrunn	1
1.2 Problemstilling	2
1.3 Data og funn	3
1.4 Struktur	5
Kapittel 2 Historie	6
2.1 Hensikten med revisjon	6
2.2 Definisjonen av revisjon	6
2.3 De første bestemmelsene	7
2.4 Nyere regulering	9
Kapittel 3 Teori	10
3.1 Regnskap og regnskapsbrukere	10
3.2 Prinsipal-agent teorien	13
3.3 Revisjonshierarki	17
3.4 Revisors uavhengighet	20
3.5 Lover og regler	26
3.6 Oppsummering	34
Kapittel 4 Metode	36
4.1 Forskningsdesign	36
4.2 Datainnsamling	41
4.3 Dataanalyse	44
4.4 Kvalitetskriterier	45
Kapittel 5 Presentasjon av funn	48
5.1 Informasjon om respondentene	48
5.2 Respondentenes forkunnskaper	49
5.3 Strukturering av presentasjonen	50
5.4 Trussel 1 – Deltagelse på arrangementer i regi av klienter	50

5.5 Trussel 2 – Mottakelse av gaver fra klienter	53
5.6 Trussel 3 – Eierandeler i klienter	58
5.7 Trussel 4 – Nærstående med forbindelse til klienter	60
5.8 Trussel 5 – Inngående arbeidstakerforhold hos klienter	64
5.9 Trussel 6 – Revisjon av tidligere arbeidsgiver	67
5.10 Trussel 7 – Incentivordninger hos revisjonsselskap	70
5.11 Oppsummering	73
Kapittel 6 Analyse og diskusjon.....	75
6.1 Tabellene	75
6.2 Trussel 1 - Deltagelse på arrangementer i regi av klienter.....	75
6.3 Trussel 2 – Mottakelse av gaver fra klienter	77
6.4 Trussel 3 – Eierandeler i klienter	79
6.5 Trussel 4 – Nærstående med forbindelse til klienter	81
6.6 Trussel 5 – Inngående arbeidstakerforhold hos klienter	83
6.7 Trussel 6 – Revisjon av tidligere arbeidsgiver	85
6.8 Trussel 7 – Incentivordninger hos revisjonsselskap	86
Kapittel 7 Avsluttende kommentarer	89
7.1 Begrensninger i studien	90
7.2 Videre forskning	91
Kilder.....	92
Bok og artikler:.....	92
Stortingsmeldinger:	97
Lover:	98
Nettsider/litteratur:	98
Vedlegg	103
Vedlegg 1: Intervjuguide regnskapsbrukere.....	103
Vedlegg 2: Intervjuguide revisor.....	105
Vedlegg 3: Refleksjonsnotat til BE-508 Masteroppgave i Regnskap og Revisjon.....	107
Vedlegg 4: Refleksjonsnotat til BE-508 Masteroppgave i Regnskap og Revisjon.....	109

Oversikt over tabeller og figurer

Figurer

Figur 1 - Interessemodellen	11
Figur 2 - Prinsipal-agent relasjonen	15
Figur 3 - Toppstrukturen i et typisk stort revisjonsselskap	19
Figur 4 - Rammeverk for vurdering av påvirkningen til revisors uavhengighet på revisjonskvaliteten.....	24

Tabeller

Tabell 1 - Forhold som bestemmer måling av adferd og resultater.....	16
Tabell 2 - Forholdet mellom faktisk uavhengighet og tilsynelatende uavhengighet	21
Tabell 3 - Informasjon om respondentene.....	49
Tabell 4 - Deltagelse på arrangementer i regi av klienter	76
Tabell 5 - Mottakelse av gaver fra klienter	78
Tabell 6 - Eierandeler i klienter.....	80
Tabell 7 - Nærstående med forbindelse til klienter	82
Tabell 8 - Inngående arbeidstakerforhold hos klienter.....	84
Tabell 9 - Revisjon av tidligere arbeidsgiver	86
Tabell 10 - Incentivordninger hos revisjonsselskap	87

Forkortelser

AS: Aksjeselskap

DnR: Den norske revisorforeningen

ISA: Internasjonal revisjonsstandard

NKRF: Norsk kommunerevisorforbund

UK: United Kingdom

ISQC 1: Internasjonal standard for kvalitetskontroll

De fire (fem) store: KPMG, EY, PwC og Deloitte. (BDO)

NHH: Norges handelshøyskole

Revisorloven: Lov om revisjon og revisorer

Ot.prp: Odelstingsproposisjon

Innst. O.: Innstilling til Odelstinget

IFAC: International Federation of Accountants

FASB: Financial Accounting Standards Board

IASB: International Accounting Standards Board

IAASB: International Auditing and Assurance Standards Board

Kapittel 1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Finanstilsynet (2015a; 2015b) grep nylig inn i to saker i forbindelse med uriktig behandling av revisors uavhengighet hos to av de fem store revisjonsselskapene i Norge. Sakene gjaldt samarbeidsavtaler som hver av selskapene hadde inngått med en av sine klienter. Finanstilsynet (2015a; 2015b) sier at bruddene er klare og alvorlige, og at revisjonsselskapene har konkludert i strid med uavhengighetsreglene. Espen Knudsen (2015) tilføyer i sin artikkel om temaet at sakene presenterer aktuelle problemstillinger på bakgrunn av sakene Finanstilsynet har tatt opp og spørsmålene som revisorforeningen har fått fra sine medlemmer. Situasjonene indikerer feiltolkninger av revisjonsreglementet i større deler av bransjen, da de fem store revisjonsselskapene er sentrale aktører i Norge og likeså globalt.

Finanstilsynet (2017) har i tillegg gjennomført kontorbasert tilsyn hos åtte av revisjonsselskapene som reviderer foretak av allmenn interesse, ekskludert de fem store revisjonsselskapene. Finanstilsynet (2017) kommenterer i merknadsbrev brev at tre av åtte selskap ikke hadde noen retningslinjer for rotasjon av oppdragsansvarlig revisor hos selskaper av allmenn interesse. Tross kritikken sier de at dette er en forbedring sammenlignet med tidligere år, noe som kan indikere at store deler av disse revisjonsselskapene ikke har fullstendige retningslinjer for behandlingen av sine ansattes uavhengighet.

De dagsaktuelle uenighetene mellom det uavhengige lovverket og bransjen er funnet i situasjoner som reguleres av både de subjektive reglene og de objektive reglene i revisorloven (1999). Vi ser dermed en mulighet i å ta opp problematikken med de aktørene som lovverket er utarbeidet for å beskytte interessene til. Porter & Gowthorpe (2004) har kommentert at den største trusselen mot revisjonsbransjen er den kritikken som foreslår at et revisjonsselskap har sviktet samfunnet som det arbeider i. Det er derfor kritisk å forstå hva samfunnet forventer av revisor. Om revisors ikke har mulighet til å tilfredsstille forventningene, må man i stedet forklare hvorfor enkelte ting vil være urimelig. *“The Audit Expectations gap”* eller *forventningsgapet i revisjon*, først definert av Liggio (1974), er brukt for å betegne forskjellen mellom den faktiske og den forventede ytelsen av revisjon. Humphrey (1997) diskuterte fenomenet, og sier at gapet representerer synet på at revisor opptrer annerledes enn det som er ønsket av de som revisjonen er ment å komme til gode. Som oppfølging til artikkelen har også

Humphrey et al., (2013) påpekt at det er viktig å ikke glemme historien til revisjonsbransjen, som gjerne preges av at revisorer selv har satt rammene for hvordan de skal opptre.

Forventningsgapet har vært mindre i fokus i de senere årene ettersom reguleringen skjer uavhengig av bransjen, men det er fortsatt flere empiriske studier som ser på hvordan forventningsgapet er i utvalgte land (Tepalagul & Lin, 2015). Baumann (2014, “*Auditing Plays a Vital Role in our Capital Markets*”) sier at “*selvjustisen i revisjon er død, og uavhengig regulering og overvåking, over hele kloden, lever i sitt beste velgående*”. Han legger til at det aldri kan være tvil om relevansen og reliabiliteten til revisjoner og revisorer. Derfor er revisjonsbransjen nødt til å samarbeide med internasjonale kontrollorganer for å sikre brukernes tillit. I vår egen intervjurunde med revisorer har vi oppfattet at de er oppmerksom på denne problematiseringen. Den andre respondenten blant revisorene kommenterte også eksplisitt at det ikke skal være noen tvil om at de som revisor opptrer innenfor regelverket. Spørsmålet vi ønsker å fremme er derfor om revisorenes praktisering av den uavhengige reguleringen er i tråd med forventningene til brukerne av regnskapet, eller om det fortsatt er områder hvor vurderingene til brukere av regnskapet skiller seg fra vurderingene til revisorene.

1.2 Problemstilling

Generelt har det blitt sett på som lite hensiktsmessig å forske på revisjon i absolutte termer, man har heller fokusert på forståelsen av sentrale tematiske skifter og forstyrrelser over et lengre tidsperspektiv (Humphrey, Samsonova & Siddiqui, 2013). Dette har resultert i varierende forskning på forskjellige emner innen revisjon både her i Norge og internasjonalt. Tepalagul & Lin (2015) tok på seg oppgaven med å lage en oversikt over forskning gjort rundt revisors uavhengighet og revisjonskvaliteten mellom 1976 og 2013. De har tatt utgangspunkt i fire sentrale hovedtrusler mot revisors uavhengighet: viktigheten av klienter; tilleggstenester; lengden på klientforhold; og revisors tilknytning til klienter. Sistnevnte presenteres gjennom Imhoff (1978) sin problematisering av forholdet mellom revisor og klienter. Imhoff påpeker tre faktorer som kan påvirke forholdet: revisors syn på klienten som en potensiell arbeidsgiver; revisors nærhet til ledelsen, og derav distansering til revisors egentlige oppdragsgiver; og revisors møte med tidligere kollegaer. Trusselen skiller seg ut som et tema hvor det er gjort lite forskning. Blant annet kommenterer Tepalagul & Lin (2015) hvilken oppfatning brukerne har av den velkjente og høye gjennomstrømningen av ansatte hos revisjonsselskapene, og anbefaler å utforske videre på den faktiske forbedringen i regnskapsinformasjon som følge av å ansette en tidligere revisor.

På grunn av mangelen på forskning ønsker vi å ha et bredere perspektiv på trusselen som er revisors tilknytning til klienter. Gjennomstrømmingen av ansatte er et av flere punkter som inngår i grunnlaget vårt for utforskingen av meningene til regnskapsbrukerne og revisorer. Det er tatt utgangspunkt i en kvalitativ metode for innhenting og analysing av data, slik at vi fremhever den eksplorative tilnærmingen. Oppgaven vil ha som mål å fange opp momenter som kan legge til rette for videre forskning, og derav har vi lagt til grunn en følgende problemstilling:

Er det samsvar mellom regnskapsbrukeres og revisorers syn på hvordan revisors uavhengighet skal praktiseres?

Studien søker å utforske synspunktene til brukere av regnskapet, i forbindelse med revisors og revisjonsmedarbeideres håndtering av sin tilknytning til klienter. Vi ønsker å forstå hvordan brukere ønsker at ansatte i revisjonsselskap skal handle for å beholde uavhengigheten i revisjonen, og hvorfor disse punktene er viktig for dem. Brukernes meninger vil sammenlignes opp mot hvordan revisorer i dag praktiserer sin uavhengighet, samt hva lovverket og tilhørende retningslinjer sier om revisors uavhengighet, for å gi innsikt i meningsforskjellene mellom de to aktørene.

For å nå frem til respondenter som har førstehånds erfaring som regnskapsbrukere er det tatt utgangspunkt i ansatte i bedriftsavdelinger i banker. Disse er vurdert til å være blant de mest oppdaterte og lettest tilgjengelige når det gjelder kunnskap om hvordan revisjon påvirker dem selv som regnskapsbrukere. Banker, som videre betegnes som kredittinstitusjoner, nevnes forøvrig som de første til å engasjere den eksterne revisoren (Gulden, 2015).

1.3 Data og funn

Det brede perspektivet på den utvalgte hovedtrusselen mot revisors uavhengighet, revisors tilknytning til klienter, systematiseres gjennom syv trusler hvor revisor normalt vil være nødt til å vurdere sin uavhengighet. Undertruslene, er valgt ut på grunn av tilknytningen en revisor kan få til en klient, både bevisst og ubevisst, som følge av handlinger som relateres til disse. Eksempelvis er problematikken som følge av den høye gjennomstrømmingen av ansatte i revisjonsbransjen, inkludert indirekte og direkte i to av truslene. Relevans til problematikken synliggjøres også gjennom nyere forskning på temaet. Lennox (2005) konkluderer med at det er en høyere sannsynlighet for at revisorer avgir rene beretninger til selskap med

revisjonsselskapets tidligere ansatte i ledende roller. Den første og den tredje faktoren til Imhoff (1978), revisors syn på klienten som en potensiell arbeidsgiver og revisors møte med tidligere kollegaer, er til slutt brukt som bakgrunnen for de to truslene som lyder: (5) Revisors eller revisjonsmedarbeideres mulighet til å gå inn i arbeidstakerforhold hos klienter, og (6) revisors eller revisjonsmedarbeideres mulighet til å revidere en klient hvor de tidligere har hatt et arbeidstakerforhold.

Vi bruker i tillegg følgende trusler for å uttrykke hovedtrusselen som revisors tilknytning til klienter representerer, definert av Tepalagul & Lin (2015): Revisors eller revisjonsmedarbeideres mulighet til (1) deltagelse på arrangementer i regi av klienter; (2) mottakelse av gaver fra klienter; (3) å ha eierandel i klienter; (4) å ha nærstående med forbindelse til klienter; (7) å ha incentivordninger hos revisjonsselskapet de arbeider i.

Vi vil også dele opp ansatte i revisjonsselskap i fire forskjellige grupperinger for å videre utdype om respondentene ser på enkelte ledd i revisjonsprosessen som spesielt sårbare for enkelte trusler. Greenwood et al. (1990) definerer oppbygningen i et revisjonsfirma til å hovedsakelig bestå av et nivå med oppdragsansvarlige revisorer og et nivå med støttestruktur. Han sier at selv om det vil være en rekke ledd som skiller seg ut i hierarkiet, vil disse to nivåene være grunnlaget for hvordan et revisjonsselskap er bygd opp. For å fremme forskjellen som ligger i uavhengighetsreglene for ansatte i hvert av nivåene, ser vi det også mest hensiktsmessig å holde oss til den todelte inndelingen. I tillegg til hvilket nivå de ansatte tilhører, vil en annen faktor være om de ansatte er direkte involvert i revisjonen, med det menes det om de jobber på eller av revisjonsteamet. Inngrupperingen blir som følge: Oppdragsansvarlig revisor på teamet; ansatte utover oppdragsansvarlig revisor (medarbeidere) på teamet; oppdragsansvarlige revisorer utenfor teamet; og ansatte utover oppdragsansvarlig revisor (medarbeidere) utenfor teamet.

Truslene brukes i semistrukturerte dybdeintervjuer med regnskapsbrukere og revisorer. Fra regnskapsbrukerne ønsker vi å innhente forståelse for hvordan de ønsker at revisor skal behandle sin uavhengighet i forbindelse med hver av syv truslene. Fra revisorene ønsker vi å skape et bilde av hvordan de ville håndtert truslene med bakgrunn i deres erfaring som revisor. Inngrupperingen av ansatte i revisjonsselskap presenterer fire punkter på hver trussel, hvor respondentene ble bedt om å utfylle eller spesifisere sine meninger. Det er gjennomført intervjuer med fem respondenter fra kredittinstitusjoner for å representere regnskapsbrukere,

og tre respondenter fra revisjonsselskap for å representere revisorer. Et sentralt moment i oppgaven er hvorvidt det oppstår punkter hvor respondentene med erfaring fra kredittinstitusjoner har andre meninger enn respondentene med erfaring som revisorer, eller lovgivningens retningslinjer for behandlingen av uavhengigheten til revisor. Med andre ord, ønsker vi å synliggjøre punkter hvor revisorer praktiserer strengere eller mildere begrenset i forhold til sin uavhengighet, enn det regnskapsbrukerne selv forventer.

På hver av de syv truslene er det gjennomgått hvordan respondentene mener at de fire gruppene med ansatte bør handle, slik at det totalt er 28 nivåer som vurderes. Kun ett av disse nivåene har blitt tolket til å inneholde stor meningssplittelse mellom respondentgruppene. Derimot viser flere av nivåene at en eller flere av respondentene fra kredittinstitusjoner mener handlingene som revisorene skisserte ikke kvalifiserer til uavhengig opptreden. Disse respondentene ville dermed vurdert å endre sin beslutning om de hadde fullt innsyn i de relevante situasjonene. Dette kan antyde at det fortsatt er et forventningsgap mellom brukerne av regnskapet og revisorene, hvor revisorene som følge av dette enten må forsterke sine rutiner eller klargjøre for hvorfor et slikt krav vil være umulig å følge.

1.4 Struktur

Denne innledningen utgjør kapittel 1 av oppgaven, og gir en kort innføring i bakgrunnen og målet for oppgaven. Kapittel 2 forklarer nærmere om rollen til revisor, samt utviklingen av regelverket for revisorer. Kapittel 3 tar for seg teori, blant annet om forholdet mellom brukerne av regnskapet og revisor, og hvordan revisors uavhengighet er regulert og behandlet i dag. Kapittel 2 og 3 er ment å sette oppgaven i perspektiv, og forme en teoretisk referanseramme for resten av oppgaven. I kapittel 4 vil den kvalitative metoden som er brukt i studien presenteres, samt en begrunnelse for valgene våre i prosessen. Det forklares hvordan de semistrukturerte dybdeintervjuene ble gjennomført og senere kodet og analysert. Truslene som er brukt i oppgaven blir også gjennomgått i denne delen. Kapittel 5 inneholder utfyllende informasjon om hver trussel, i tillegg til en presentasjon av funnene fra studien. I kapittel 6 analyserer og diskuterer vi hvordan respondentene har forholdt seg til hver av truslene og hvordan dette kan knyttes opp mot teorien fra kapittel 2 og 3. Avslutningsvis i kapittel 7 konkluderer vi på bakgrunn av våre funn, og kommer med forslag til videre forskning på temaet som oppgaven er basert på.

Kapittel 2 Historie

Kapittelet gir et innblikk i bakgrunnen for, og hensikten med revisjon. Det utredes for hvordan lovverket har utviklet seg i Norge, og hvilken påvirkning det har hatt på revisors uavhengighet.

2.1 Hensikten med revisjon

Revisor er allmennhetens tillitsperson (Revisorloven, 1999) og en av de viktigste oppgavene til revisor er å uttale seg om årsregnskapet, forutsetningen for fortsatt drift, samt forebygge og avdekke misligheter og feilinformasjon (Gulden, 2015). Årsaken til at samfunnet har innført innsyn og kontroll av selskaper og andre organisasjoner er at nytten av revisjon for eiere, ansatte, kreditorer og andre regnskapsbrukere, skal overstige kostnadene revisjonen påfører de revisjonspliktige (NOU 2008:12, kap. 6.7.1). For samfunnet er det særlig lagt vekt på revisjonens bidrag til å gi kreditorene et hensiktsmessig beslutningsgrunnlag (NOU 2008:12, kap. 6.7.1).

2.2 Definisjonen av revisjon

Økonomiske virksomheter var tidligere drevet som små enheter. Håndverkere fungerte både som eier av kapitalen investert i virksomheten og som eneste arbeider. Senere har det oppstått en splittelse mellom eier og ledelsen. Det har dermed blitt et behov for kontroll av ledelsens handlinger, den som har tilgang til unik informasjon om virksomheten. Løsningen ble satt i form av en selvstendig uavhengig substans som fikk full innsynsrett i bedriften. Det vil si en revisor. (Gulden, 2015)

Det kan imidlertid skje at eierne og ledelsen har de samme interessene. Forsikringsselskapene og kredittinstitusjonene begynte derfor å la kompetente personer kontrollere regnskapsinformasjonen som de mottok fra sine forretningsforbindelser, dvs en form for partsrevisjon fordi rapporten var forbeholdt oppdragsgiver (Gulden, 2016). Det ble en trend med slik praksis på første halvdel av 1800-tallet. Bankansatte og bokholdere var for det meste de som utførte bilagskontroll for å kontrollere regnskapet (Gulden, 2016). Dette er en ekstern revisjon, som Gulden (2015) har definert slik:

“Ekstern revisjon består i at en person med høy økonomisk kompetanse, som er uavhengig av, og som ikke har særinteresser i foretaket, går inn i foretaket og gjennomfører en granskning av informasjonen foretaket gir til omverdenen, og

attesterer overfor allmennheten at informasjonene etter vedkommendes mening er uten vesentlige feil.” (Gulden, 2015, s.19)

I tillegg til eksterne revisjon, brukes også begrepet internrevisjon. Disse vil man i dag typisk finne i store bedrifter, men også offentlige institusjoner har mye internrevisjon (Gulden, 2015). The Institute of Internal Auditors definerer internrevisor som:

“Internrevisjon er en uavhengig, objektiv bekreftelse og et konsulterende tiltak skapt for å øke verdien og forbedre måten en organisasjon opererer på. Prosessen hjelper organisasjonen å nå sine mål ved å tilføre en systematisk, disiplinert fremgangsmåte for evaluering og forbedring av effektiviteten rundt risikohåndtering, kontroll og ledelsesprosesser.” (IAA, 2017, oversatt)

En ekstern revisor vil i hovedsak foreta finansiell revisjon for å bekrefte riktigheten av regnskapsinformasjon, mens en internrevisor vil ha i interesse av å finne muligheter for forbedringer i de interne rutinene som kan endres på for å sikre god formuesforvaltning for eiere og ledelsen (Gulden, 2015).

2.3 De første bestemmelsene

Den første bestemmelsen for revisjon av privat regnskap i Norge kom i 1899. Daværende konkursloven ble endret slik at retten hadde adgang til å oppnevne en eller flere revisorer for å revidere regnskap i forbindelse med konkursbo. Revisorer kunne da ikke være nært beslektet skyldneren i konkursboet, for eksempel som søsken eller besvogret. Dette er det første som er beskrevet i norsk lov om revisors uavhengighet (Konkursloven, 1899; Konkursrådet, 2013; NOU 1997:9, 1997).

Den første autorisasjonsordningen for revisorer kom i 1910 ved at Oslo Børs og de praktiserende revisorene gikk inn en avtale om børsautorisasjon av revisorer. Kravet for børsautorisasjonen ble satt til 5 års praksis i revisjonsvirksomhet, en godkjent autorisasjonseksamen og utelukkelse av all form for handels- eller agenturvirksomhet for å forhindre mulige uavhengighetstrusler (Gulden, 2015). For å praktisere i et børsforetak var det også fastsatt noen enkle regler for hvordan uavhengigheten til revisor skulle håndteres i situasjoner rundt revisors nærstående (Gulden, 2015). Etter Oslo fulgte også børsen i Fredrikstad, Drammen, Trondheim og Bergen etter ved å innføre krav om autorisasjon til de

som reviderte selskapene som var notert på børs. Likeså, med kravene til uavhengighet (Gulden, 2015).

I 1910 kom det en ny aksjelov. Den krevde at alle aksjeselskap skulle revideres av en revisor. Revisjonen var imidlertid en komprimert versjon av dagens utførelse og da revisor i tillegg ikke var en beskyttet tittel, som hverken hadde kvalifikasjonskrav, regler for utførelse av revisjonen, eller begrensninger som regulerte revisors uavhengighet var dette mangelfull gjennomførelse. Børsautorisasjonsordningen gjaldt, men da bare for selskaper notert på børs, forsikringsselskaper, aksjebanker, sparebanker og boligsparelag (Gulden, 2015).

I 1929 kom den første revisorloven, dette med introduksjon av tittelen statsautorisert revisor. Det ble nå også innført revisjon rettet mot hele bedriften, i motsetning til i 1910 hvor det meste av revisjonsarbeidet var bilagskontroll. Revisjonen av hele bedriften var blant annet fordi den nye aksjeloven av 1916 kom med en tilføyelse hvor det står "*Skal revisjonen også omfatte forretningens drift*". Enkel bilagskontroll ble dermed en del av en større revisjonsprosess som revisor gjennomførte (Gulden, 2015).

Frem til den nye revisorloven ble implementert i 1964, var det mest forslag og ingen store forandringer i retningslinjene fra 1930. Dette var fordi den nye loven var ment å kunne gi en mer sammenfallende overgang da den skulle komme med en del forandringer. Fra 1964 måtte alle selskaper revideres av enten registrerte eller statsautoriserte revisorer (med noen få unntak). I den nye loven kom det også inn flere kriterier i forhold til uavhengighet og hvem som ikke kunne revidere regnskapet til bedriften. Disse reglene gikk på eierskap, lån, styre og ledelse, og revisors nærstående i bedriften (revisorloven, (1999); Gulden, 2016).

Med ny revisorlov av 1999 ble det igjen gjort endringer i store deler av loven, spesielt i henhold til formål og revisjonsberetning, samt utdanning i noe mindre grad. Reglene rundt inhabilitet og revisors uavhengighet ble også skjerpet. Dessuten kom selskapsspesifikke regler som forbudet mot å tilby rådgivning i tilknytning til revisjonen og nye regler for betinget honorar. Dette var med på øke revisjonsselskapets uavhengighet (Gulden, 2015). Til revisorloven (1999) kommenterte også NOU 1997:9 (1997, s.8) om revisjon og revisorer at, en omstrukturering av loven vil gi "*en større vektlegging av det skjønnet som alltid må foretas*" dette var med på å legge ansvaret i flere situasjoner på revisor.

2.4 Nyere regulering

Revisjon var lenge en selvreguleringsbransje. I forkant av Enron og Worldcom skandalene henholdsvis offentliggjort i 2001 og 2002, var revisjonsbransjen i et internasjonalt perspektiv stort sett regulert av sentrale internasjonale organer som (FASB, IASB, IAASB). Samtlige organer var bortimot selvregulerte, hvor de yrkesutøvende revisorer hadde stor innflytelse på standarder som organene utarbeidet (Knechel, 2016). Med bakgrunn i skandalene, ble blant annet Sarbanes-Oxley (SOX) introdusert av den amerikanske kongressen i 2002. Lovgivningen var et stort steg i retningen av en mindre selvregulering for revisjonsbransjen.

I Norge har reglene for revisjon og revisorer båret preg av å være strengere enn i sammenlignbare land (Asklund, 2016). Likevel har Norge etter innførelsen av ny revisorlov i 1999 hatt stor grad av selvregulering, da trusler som arrangementer, gaver, til dels nærstående og incentivordninger til revisjonsmedarbeidere har vært regulert av revisors skjønn (revisorloven, 1999). Dette har ikke endret seg etter skandalen i USA i 2001 og 2002. Per Hanstad sier i Asklund (2016) at de objektive regler om nærstående går så bredt at dagens regulering noen ganger kan være vanskelig å praktisere noe som enten kan løses med mer selvbestemmelsesrett eller mildere regler. Næss (2002) kommenterte at Norge da var et av få land som blant annet har en egen funksjon for kvalitetskontroll, denne kvalitetskontrollen utføres av andre eksterne revisorer i regi av Den norske Revisorforeningen (DnR) og Finanstilsynet.

Etter Norges inntreden i EØS gjelder også flere av EUs regler og direktiver for revisjon. I 2009 ble det tidligere “åttende direktivet” avløst og erstattet med Directive 2006/43/EC. Det nye direktivet inneholder mer detaljerte regler om uavhengighet enn det tidligere direktivet (Gulden, 2015).

Det er stadig endringer og snart kommer det også ny revisorlov i Norge, sannsynligvis i løpet av 2019 (Asklund, 2016). Per Hanstad, en av 12 som sitter i utvalget for ny revisorlov (Regnskap Norge, 2015) har uttalt at det ventes store endringer i ny lov (Asklund, 2016). Blant annet et mer fleksibelt utdanningssystem og en opprydning i uavhengighetsreglene i forbindelse med hvordan revisors oppgaver blir regulert. Han trekker frem *tillit* og *kvalitet* som viktige faktorer i oppbyggingen av ny lov.

Kapittel 3 Teori

I dette kapitlet gjøres det rede for hvordan revisors uavhengighet blir behandlet og vurdert i Norge i dag. Det blir videre gjort rede for de mest sentrale begrepene, teoriene og lovverket. Dette danner grunnlaget for både utformingen av truslene og analyseringen av det innhentede datamaterialet.

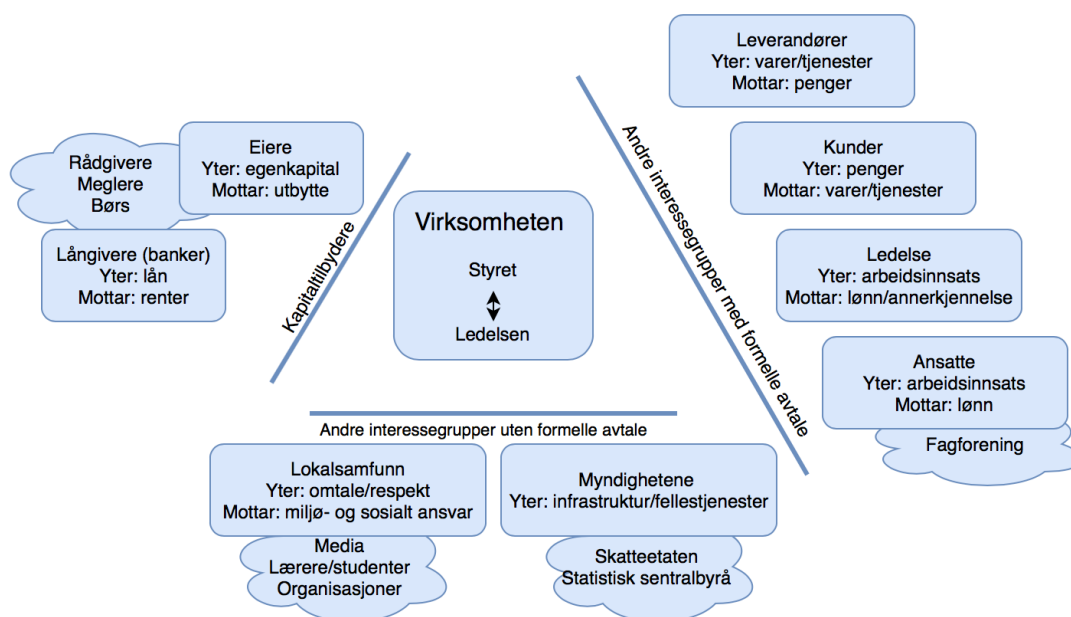
3.1 Regnskap og regnskapsbrukere

Formålet med årsregnskapet er å formidle riktig og relevant informasjon til brukerne av et regnskap. Bakgrunnen for dette er å bidra til å legge til rette for at brukerne skal kunne ta gode beslutninger basert på den finansielle situasjonen den aktuelle organisasjonen befinner seg i (Altinn, 2017, 20.02). Årsregnskapet består av resultatregnskapet, balanse, noter, eventuell kontantstrømoppstilling og revisjonsberetning (Kinserdal, 2005; Altinn, 2017, 20.02). Definisjonen av brukerne av regnskapet, da spesielt rettet mot den primære brukerkretsen har vært gjenstand for diskusjon (Kvifte & Johnsen, 2008). De ulike brukergruppene vil ha ulike behov, men behovet for informasjon om blant annet fremtidige forventede kontantstrømmer er et fellestrekk (Kvifte, 2004). De amerikanske standardsetterne (FASB) definerer brukere av et regnskap på følgende måte:

"Blant potensielle brukere er eiere, långivere, leverandører, potensielle investorer og kreditorer, ansatte, ledelse, styremedlemmer, kunder, finansanalytikere og rådgivere, meglere, forsikringsselskaper, børser, advokater, økonomer, skattemyndigheter, tilsynsmyndigheter, lovgivere, økonomiske presse- og rapporteringsinstanser, fagforeninger, fagforeninger, bedriftsforskere, lærere og studenter og publikum."
(FASB, 1978:24, oversatt)

Sammenliknet med definisjonen til FASB, har en i Norge valgt en bredere definisjon. Her forutsettes det at det er "(...) den generelle brukers interesser som primært skal ivaretas", og at disse defineres som "(...) aksjonærer, ansatte, kreditorer i videste forstand, undervisnings – og forskningsinstitusjoner, lokalsamfunnet og andre samfunnsinteresser" (NRSF 1986, s.4; sitert i Kvifte, 2004). I likhet med Norges statsautoriserte revisors forening (NRSF) trekker NOU 2015:10 (2015) blant annet frem allmennheten og andre offentlige etater som regnskapsbrukere som vil kunne ha interesse av et regnskap. Baksaa & Stenheim (2015) illustrerer i følgende

figur (figur 1) de ulike regnskapsbrukerne, og hva de både yter og mottar som følge av deres direkte eller indirekte relasjon til virksomheten.

Figur 1 - Interessemodellen

For at brukerne skal kunne foreta beslutninger på bakgrunn av et regnskap, må regnskapet oppfylle noen kvalitetskrav. IASB definerer fire kvalitetskrav som må ligge til grunn ved både utarbeidelse, bruk og tolkning av regnskapsstandarder. Kvalitetskravene går ut på at regnskapsstandardene skal være forståelige, relevante, pålitelige og sammenlignbare (IASB 1989). I desto høyere grad disse kvalitetskravene oppfylles, jo bedre kvalitet vil det være på den beslutningsnyttige informasjonen brukerne benytter seg av. Kvalitetskravet knyttet til forståelighet innebærer at en bruker, da med en viss forståelse av økonomi og regnskap, kan benytte seg av informasjonen presentert i regnskapet. Videre er det krav om både relevans og pålitelighet.

Relevans knytter seg til at regnskapsinformasjonen skal bidra til å øke grunnlaget brukeren har for å ta en beslutning. Samtidig trekker Langli (2010) frem at dette innebærer at relevant informasjon ikke utelukkes eller at viktig informasjon holdes skjult. Kravet om pålitelighet innebærer at både alle transaksjoner og målinger skal være dokumentert, og være mulig å kontrollere i ettertid (Langli, 2010). Samtidig skal ikke regnskapsinformasjonen være forstyrret av feil og misligheter. Det siste kvalitetskravet knytter seg til at regnskapsinformasjonen skal kunne være mulig å sammenligne over tid. Dermed blir det en revisor sin oppgave å bekrefte

hvorvidt denne informasjonen som selskapene presenteres er riktig (revisorloven, 1999). DnR (2010) trekker frem viktigheten av at en revisor fremlegger et regnskap med betryggende sikkerhet som ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, enten som følge av misligheter eller feil. Dette knytter seg også til revisor sin rolle som allmennhetens tillitsperson (revisorloven, 1999).

3.1.1 Kredittinstitusjoner

I følge Meinich & Munthe (2015) er kredittinstitusjoner økonomiske foretak hvor deres hovedoppgave er å yte kreditt gjennom både innlån og utlån. Finansforetaksloven § 1- 5 (4) definerer banker og kredittforetak som kredittinstitusjoner (Finansforetaksloven, 2015). Sparebanken SMN trekker i likhet med andre banker frem at dersom en bedrift eller en annen regnskapspliktig organisasjon søker kreditt hos banken vil banken kreve fjorårets regnskap dersom det skal ytes lån (SMN, 2017). Videre fremhever en assisterende banksjef i DNB (Regnskap og økonomi, 2011) viktigheten av et regnskap med høy standard i vurderingen av lånesøknader:

“Når vi vurderer lånesøknader legger vi vekt på at regnskapet har høy standard. Banker vil derfor være en aktiv bruker av regnskapet utformet av bedriften og revidert av revisor.” (Assisterende banksjef, DNB, Regnskap og økonomi, 2011)

3.1.2 Ledelsen

Ifølge Busch, Vanebo & Dehlin (2010) er en leder en person som har fått ansvaret for å nå bestemte mål i organisasjonen, og som har blitt tildelt myndighet til å ta nødvendige beslutninger. Ledelse defineres som en funksjon med to sentrale dimensjoner. Mens den første dimensjonen regulerer grensene mellom organisasjonen og dens omgivelser, innebærer den andre dimensjonen å sørge for å oppnå de målene som er avtalt, noe som krever at ledelsen er aktivt involvert i utformingen av planer og prosedyrer. Ledelsen i en bedrift vil dermed inneha mer kunnskap om foretaket enn resterende interessenter (Olsen, 2017). Videre trekkes det frem i Aksjeloven (1997) §6-14 (4) at det er ledelsen som har det umiddelbare ansvaret for at regnskapet følger de lovene som gjør seg gjeldende for bedriften. I følge Regnskapsloven (1998) §3-5 er det daglig leder i samsvar med styret som underskriver årsregnskapet for bedriften, og dermed har ansvaret for at regnskapet er riktig levert og presentert.

3.1.3 Investorer, samfunnet og myndighetene

Ifølge Kristoffersen (2012) er en investor enten en nåværende eller en potensiell eier. Målet til en investor er å maksimere sin egen investering ut fra ønsket risikonivå. Dermed er regnskapet av særlig interesse for disse brukerne. Kravet om innsending av regnskap til Regnskapsregisteret i Brønnøysund gir muligheter for komparative analyser på blant annet avkastning. Videre vil både lokalsamfunnet og myndighetene være viktige regnskapsbrukere. Mens lokalsamfunnet gir omtale og respekt til bedriften, kan en bedrift vise sitt sosiale ansvar knyttet til videreutvikling av tjenester og arbeidsliv. Myndighetene på sin side bidrar med infrastruktur og fellestjenester, samtidig som de mottar skatter og avgifter fra bedriftene. Videre er det slik at revisjon, slik det påpekes i NOU (2008:12) også bidrar til å avdekke og forebygge økonomisk kriminalitet, noe som dekker skattemyndighetenes kontrollbehov. Av disse grunnene er også regnskap av særlig interesse for myndighetene (Baksaas & Stenheim, 2015).

3.2 Prinsipal-agent teorien

I en bedrift vil både medlemmene og interessentene stå i kontinuerlig interaksjon med hverandre. Dette utvikler seg enten til å være en interaksjon preget av samspill eller motspill. Med førstnevnte menes det at det er en åpen interaksjon hvor både enigheter og uenigheter fremlegges og det arbeides aktivt mot å tilfredsstille alle interessentene. En interaksjon preget av motspill på sin side, er kjennetegnet av at uenighetene fører til intriger og taktiske utspill. Dermed preges problemløsningen av underliggende interesser. Busch et al. (2010) definerer en agentrelasjon som:

“En kontrakt hvor én eller flere personer (prinsipalene) engasjerer en annen person (agenten) til å gjøre en jobb for dem, og som innebærer at en viss form for beslutningsmyndighet er delegert til agenten” (Busch, 2010, s. 131).

Dette innebærer at prinsipalen dermed befinner seg i en maktposisjon, noe agenten til en viss grad må akseptere for å forbli i systemet. Prinsipal-agent forholdet innebærer samtidig at prinsipalen er avhengig av de handlingene som agenten utfører. Jensen og Meckling (1976) fremhever to relevante eksempler på prinsipal-agent forholdet. Et prinsipal-agent forhold kan eksempelvis basere seg på forholdet mellom ledelsen (agent) og investor (prinsipal) (Zeckhauser & Pratt, 1985), eller det kan basere seg på et forhold mellom ledelsen og

investorene (agent) og kredittinstitusjon (prinsipal) (Stenheim & Baksaas, 2013). Busch et al. (2010) trekker videre frem til hovedårsaker til at agentrelasjoner kan være problematiske:

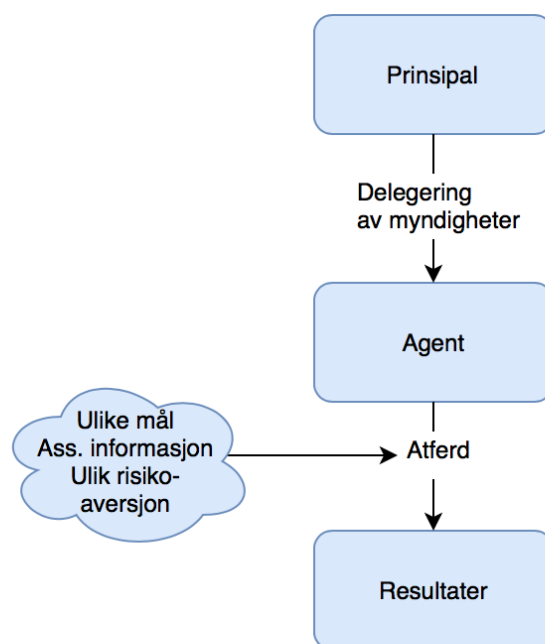
- i) *ulik målstruktur hos prinsipal og agent*
- ii) *asymmetrisk informasjon*
- iii) *ulik risikoaversjon hos prinsipal agent*

Ulik målstruktur hos prinsipalen og agenten åpner opp en mulighet for at agenten utøver en atferd som, fra prinsipalen sitt ståsted ikke er optimal. I likhet med andre kontrakter vil heller ikke kontraktene mellom prinsipalen og agenten være fullstendig, noe som åpner opp for at agenten kan utnytte denne friheten til å arbeide mot mål som ikke har blitt avklart med prinsipalen, og dermed opptre opportunistisk (Busch et al., 2010). Slike friheter kan åpne opp for at agenten tar en mer risikofylt holdning, mens prinsipalen som utsetter sin kreditt for risiko kan ønske en mer nøytral eller en risikoaverse tilnærming.

Som Busch et al. (2010) trekker frem, kan også asymmetrisk informasjon være en hovedårsak til at agentrelasjoner kan være problematiske. Dette kommer av at prinsipal og agent er tillagt ulike oppgaver som skal ivaretas, noe som dermed gir de ulike kontaktflater med bedriftens interessenter. Dette fører videre til at informasjonen blir asymmetrisk fordelt mellom partene, noe som også muliggjør opportunistisk atferd. Et regnskap skal formidle riktig og relevant informasjon til brukerne, og legge til rette for at gode beslutninger skal kunne tas basert på den finansielle situasjonen (Altinn, 2017, 20.02), og at de ikke manipuleres slik at eksempelvis ledelsen oppnår urettmessige fordeler. Avleggeren av et regnskap sitter dermed på mer og bedre informasjon enn det brukeren av et regnskap gjør. Dette skaper en informasjonsasymmetri, og en revisors oppgave blir da å bekrefte om den informasjonen som bedriftene presenterer er riktig (revisorloven, 1999).

Videre trekker Busch et al. (2010) frem ulik risikoaversjon hos prinsipal og agent. Med dette menes det at agenten kan utføre en type atferd som prinsipalen vil finne lite optimal. Denne typen atferd kan komme til syne dersom en leder har større risikoaversjon enn sine medarbeidere, vil medarbeiderne (agenten) potensielt ta sjanser som lederen ikke ville ha tatt, dersom lederen var i samme posisjon. Innenfor kredittinstitusjoner kan ansatte utsette sine arbeidsgivere for høy risiko ved å spekulere i verdipapirer. Dersom da tapene blir et faktum, vil det bli tydelig at medarbeiderne har tatt langt større risiko enn det som var forventet (Busch et

al., 2010). Samtidig vil det kunne oppstå situasjoner hvor det er lederen (prinsipalen) som ønsker at medarbeiderne (agenten) skal ta større sjanser, men hvor medarbeiderne ikke ønsker det samme. Som Busch et al. (2010) videre trekker frem, vil forutsetningene om asymmetrisk informasjon danne et grunnlag for at opportunistisk atferd kan finne sted. Samtidig vil forutsetningen om ulik målstruktur vise at denne atferden kan dirigeres mot andre mål enn det som opprinnelig var atferd. Videre peker forutsetningen om ulik risikoaversjon på at selve atferden kan være av en annen karakter enn ønskene til prinsipalen. Busch et al. (2010) illustrer prinsipal-agent relasjonen i figur 2.

Figur 2 - Prinsipal-agent relasjonen

Ouschi (1979) trekker frem to hovedstrategier for å redusere opportunistisk atferd:

- måling av agentens ytelse
- reduksjon av målkonflikten mellom prinsipal og agent

Måling av agentens ytelse kan videre skilles inn i to underpunkter; kontroll av atferd og måling av resultat. Mens førstnevnte innebærer at vi etablerer en struktur som skal sikre at agenten oppfører seg på en bestemt måte, eksempelvis en administrativ struktur som tydelig definerer hvilken atferd forventes i bestemte situasjoner; går måling av resultat ut på at agenten blir styrt

ut fra hvilke resultater vedkommende er i stand til å produsere. Sistnevnte gir også agenten et større handlingsrom knyttet til å ta egne beslutninger (Busch et al. 2010). Oppgavens programmerbarhet og resultatets målbarhet påvirker hvilken form for styring som kan iverksettes. Ouchi (1979) illustrer dette tabell 1.

Forhold som bestemmer måling av atferd og resultater			
		Kjennskap til transformasjonsprosessen	
		Perfekt	Ikke perfekt
Resultatenes målbarhet	Høy	Atferds- eller resultatkontroll (Apollo programmet)	Resultatkontroll (Klesbutikk)
	Lav	Atferdskontroll (Blikkboksfabrikk)	Normstyring (Forskningsinstitutt)

Tabell 1 - Forhold som bestemmer måling av adferd og resultater

Oppgaver som er enkle å programmere, er det dermed enklere å lage regler for når det gjelder hvordan arbeidet skal utføres. Slike oppgaver, som er regelstyrte, har en høy grad av formalisering av arbeidsprosessen. Som det kan leses av tabell 1, vil slike oppgaver som også er enkle å måle resultatet av; åpne opp for muligheten til å velge mellom de to formene for styring. Oppgaver som ikke er enkle å programmere og måle resultatet av vil ifølge Ouchi (1979) åpne opp for styring gjennom normer. Her er målet å kontrollere atferden gjennom uformelle normer slik at målkonfliktene mellom prinsipal og agent reduseres. Busch et al. (2010) trekker også fram utvikling av en belønningsstruktur som en strategi for å redusere målkonfliktene. Gjennom en belønningsstruktur vil medarbeideren (agenten) arbeide mot bedriftens mål, samtidig som medarbeideren ivaretar sine egne behov.

3.2.1 Revisorrollen

Power (1997) sier at den korte årsaken til at revisjon først oppsto var for å hjelpe prinsipaler som følte det de var nødt til å overvåke agentene de hadde engasjert. Dette fordi avstanden til agenten og mengden arbeid agenten gjennomførte, økte til et nivå hvor prinsipalen ikke lengre selv hadde oversikt. I denne oppgaven utforsker vi brukerne av regnskapene sitt perspektiv, representert av ansatte med erfaring fra kredittinstitusjoner. Disse kredittinstitusjoner har et prinsipal-agent forhold til potensielle og nåværende kunde, selskapers ledelse og eiere

(Stenheim & Baksaas, 2013). Forholdet kontrolleres av interne kontroller hos kredittinstitusjonene, men kredittinstitusjonene er også avhengige av revisor som kontrollorgan for informasjonen som presenteres til dem. For at revisor skal kunne fylle denne rollen som kontrollør for prinsipalene som er kredittinstitusjonene, må revisor handle objektivt og uavhengig fra den som blir kontrollert (DnR, 2010). Prinsipal-agent forholdet kan nemlig også vurderes mellom kredittinstitusjonene og revisor. Kredittinstitusjonene er nødt til å stole på at revisor avgir en riktig revisjonsberetning, da det er revisor av de to, som sitter på den største innsikt i selskapet. Konsekvensen av selvreguleringen som lenge preget revisjonsbransjen, er dermed at dette forholdet manglet en nødvendig kontroll. Om reguleringen i dag oppfyller forventningene til kredittinstitusjoner kan dermed vurderes. Er det for eksempel områder hvor det kreves mer kontroll, eventuelt er det området hvor det ikke vil være behov for kontroll?

3.2.2 Forventningsgapet i revisjon

Regnskapsbrukerne kan også ha en annen forståelse av revisors rolle og arbeid, enn hva som faktisk praktiseres. *Koh & Woo (1998) påpeker at definisjonen av forventningsgapet varierer mellom forskere, men Liggio (1974) var den første til å ta i bruk begrepet. Liggio definerte forventningsgapet som forskjellen mellom revisorens sin tolkning av hva som var et godt levert regnskap og hva brukerne av regnskapet mente mente var et godt levert regnskap. Humphrey et al., (1993) videreutviklet det og overfører dette forventningsgapet mellom revisor og brukerne av regnskapet til å se på forskjellene i hva som oppfattes som tilstrekkelig uavhengighet og foreslår at dette forventningsgapet kan reduseres ved at revisor opptrer uavhengig, sett fra brukernes side. Monroe & Woodliff (1994) så på hvordan forventningsgapet utviklet seg etter at ordlyden ble endret i AUP 3 reglene i australia. Ved å gjøre språket mer forståelig for brukerne viste det seg å at forventningsgapet til revisorene minsket. Ruhnke & Schmidt (2014) så hvordan brukerne av regnskapet i Tyskland hadde overdrevne forventninger til regnskapet levert av revisor på grunn av regnskapsloven utformelse og kompleksitet. Dette kan muligens ses i samsvar med den revisorloven (1999) §4-2 smitteregelen hvor revisor i mange tilfeller ikke klarer å holde oversikt over alle truslene lovparagrafen gjelder for.*

3.3 Revisjonshierarki

I følge Bamber (1983) kan et revisjonsteam karakteriseres av å ha en hierarkisk struktur. Som Muczyk (1986) utdyper videre vil et stort revisjonsteam vanligvis bestå av; en partner, en senior-manager/manager, revisjonsseniør, revisjonspersonal og spesialister. Omfanget av revisjonen er imidlertid avgjørende for antall medlemmer på hvert nivå i dette hierarkiet

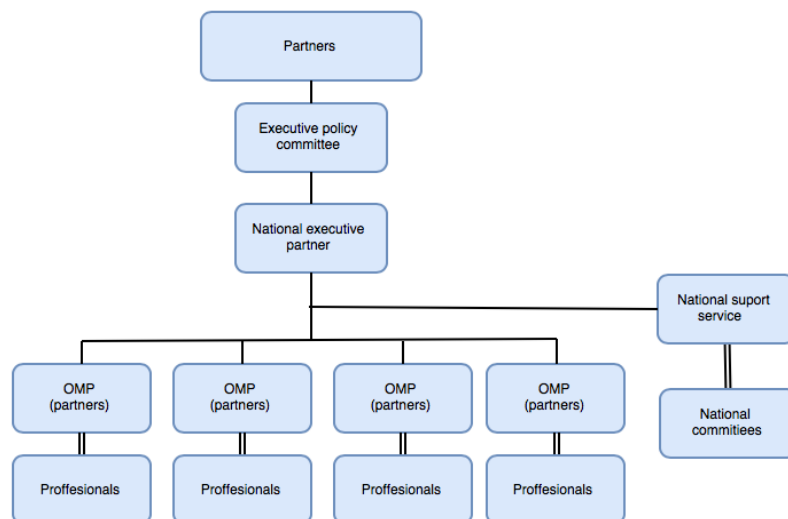
(Muczyk, Smith & Davis, 1986). Dette kan samsvare med Mintzberg definisjon av hvordan organisasjoner er bygd opp, med en toppledelse, støttepersonell, spesialister, linjeledelse og en operativ kjerne (Mintzberg, 1980). I linjeledelsen og den operative kjerne i et revisjonsselskap vil det være praktiserende revisorer på ulike nivåer. Typisk er partner på topp som eier og medarbeidere på ulike nivåer under. Selv om det kan være ulike måter å bygge opp et hierarki eller en struktur (Mintzberg, 1980), vil et revisjonsoppdrag alltid ha en oppdragsansvarlig revisor (revisorloven, 1999) som har ansvaret for revisjonen og i de fleste tilfeller vil det være en eller flere medarbeidere som støttespillere. Denne forskjellen mellom oppdragsansvarlig som har ansvaret for å signere revisjonsberetningen og medarbeider som følger oppdragsansvarlig, er hva studien har definert som et revisjonshierarki.

3.3.1 Revisjonsselskap

I følge revisorloven (1999) §2-2 skal revisjon utføres av en revisor. Dersom det foreligger en godkjenning av Finanstilsynet kan revisorer sammen starte et revisjonsselskap. De fem store revisjonsselskapene (EY, PwC, Deloitte, KPMG og BDO) sto i 2014 for 68 % av den totale omsetningen fra lovpålagt revisjon (Finanstilsynet, 2015c). Samtidig peker årsmeldingene til Finanstilsynet at utviklingen går mot en reduksjon av mindre revisjonsselskap (Finanstilsynet, 2015c). Videre trekker åpenhetsrapportene til de fem store (EY, 2016; BDO, 2016; KPMG, 2016; PwC, 2016; Deloitte, 2016) frem at deres revisjonsselskaper er eid av partnere som i majoriteten av tilfellene også opptrer som oppdragsansvarlige revisorer. Dette er med på å øke innflytelsen partnerne har på selskapet når de også eier deler av det aktuelle revisjonsselskapet (Greenwood, Hinings & Brown, 1990).

Figur 3 (Robert, 2011), illustrer den typiske strukturelle inndelingen av et revisjonsselskap. På toppen er det internasjonale partnere, som er det øverste nivået i et revisjonsselskap. Deretter følger en styrende komité bestående av utvalgte partnere. Den gjeldende komiteen støtter toppledelsen i strategiske beslutninger for selskapets overordnede vei videre (Robert, 2011). Videre følger de nasjonale lederne som styrer hvert enkelt land, diverse Office Managing Partner (OMP) partnere som er ledere eller ansatte partnere på lokale kontorer. De to sistnevnte vil imidlertid være de samme som eierne, men har en annen funksjon i de forskjellige stillingene. Både OMP-partner og “*profesjonelle*” vil i de fleste tilfeller være en oppdragsansvarlig revisor, men “*profesjonelle*” kan også være erfarne medarbeidere som ikke

er blitt partnere (Robert, 2011). Under “profesjonelle” i den hierarkiske stigen vil det være medarbeidere med ulik erfaring.

Figur 3 - Toppstrukturen i et typisk stort revisjonsselskap

For revisjonsklienter er det viktig med nærhet til revisor, i Greenwood et al. (1990) kommenteres det at i Canada i 1990 har de 8 store revisjonsselskapene mellom 21 og 57 kontorer. Disse er for det meste selvfungerende med markedsføring og produksjonsaktiviteter for revisjonen. Dette er fordi i motsetning til en bil som kan lages på et sentralt sted og sendes ut, må ihvertfall deler av revisjonstjenester i de fleste tilfeller leveres hos klienten med disse uavhengighetstruslene dette skaper mellom revisor og klienten ved ulike former for kontakt (Greenwood et al., 1990). I Norge har BDO per 29. mai 2017 listet opp 68 kontorer (BDO, 2017) KPMG har 24 (Åpenhetsrapport KPMG, 2016), og PwC har 27 kontorer (Åpenhetsrapport PwC, 2016). Dette indikerer at det fortsatt er viktig med nærhet til klientene også i Norge.

3.3.2 Oppdragsansvarlig revisor og medarbeider

Revisjonen gjennomføres i hovedsak av team som består av medlemmer med ulike spesialiteter og med ulik grad av erfaring knyttet til revisjon. Det er viktig å sette sammen team som da vil utfylle hverandre på en best mulig måte når det gjelder gjennomførelsen av den aktuelle revisjonen (Power, 1997). Titlene registrert og statsautorisert revisor følger av revisorloven §3-2 (1999) der det stilles krav til en treårig bachelorgrad i revisjon for å bli registrert revisor og en mastergrad i regnskap og revisjon for å kunne få tittelen statsautorisert revisor. Videre i revisorloven (1999) kapittel tre finner vi ulike kriterier som må oppfylles for et en revisor skal

kunne praktisere sitt yrke. Blant disse kriteriene finner vi at en revisor må ha bestått autorisasjonseksamen og ha minst tre års variert praksis i å revidere årsregnskap eller tilsvarende økonomiske oppgjør.

Videre er det slik at hvert revisjonsoppdrag må ha en oppdragsansvarlig revisor (revisorloven, 1999). Dette er den eller de i revisjonsselskapet som er registrert eller statsautorisert og har fått i oppdrag å signere revisjonsberetningene på vegne av selskapet. Disse står derfor ansvarlig for den gjennomførte revisjonen (revisorloven, 1999). I tillegg til oppdragsansvarlig revisor kan medarbeidere, som ikke innehar rollen som oppdragsansvarlig, assistere i revisjonen om nødvendig. Rutinerte medarbeidere kan i tillegg stå for majoriteten av den praktiske revisjonen av et selskap. Dermed er det like viktig at medarbeidere håndterer sin uavhengighet på samme måte som oppdragsansvarlig revisor. Videre i oppgaven har det vært naturlig å inkludere begge disse gruppene med ansatte i revisjonsselskap. Dette for å se om det er ulikheter i hva regnskapsbrukerne krever for de ulike nivåenes uavhengighet, og om revisorene praktiserer regler ulikt for de to gruppene.

3.4 Revisors uavhengighet

En revisors tillit er, slik Gulden (2015) påpeker, betinget av at revisor klarer å avgir en riktig beretning. Det er imidlertid slik at i tillegg til den formelle kompetansen er man avhengig av at revisoren både har integriteten og objektiviteten sin i behold. Med integritet menes det her personlige egenskaper som eksempelvis ærlighet og evne til å motstå påvirkning. Objektivitet på sin side, er holdninger og revisors egen vilje til å ikke la seg påvirke, men innta et upartisk forhold i de foreliggende og dermed beholde sin uavhengighet (Gulden, 2015).

DeAngelo (1981) definerer kvaliteten på revisjonen gjennom to faktorer. Sannsynligheten for at revisor oppdager en feil, og sannsynligheten for at revisor rapporterer feilen. Mens det første punktet knytter seg til kapasiteten og kunnskapen til en revisor om gjeldende lover og regler, knytter det andre punktet seg til hvordan manglende uavhengigheten hos revisor kan føre til at revisor enten ubevisst eller bevisst rapporterer mindre feil og misligheter. Revisors oppfattede og virkelige uavhengighet er dermed kritisk for å opprettholde kvaliteten og nytten av revisjonen og vil undersøkes gjennom syv trusler, presentert for utvalgte respondenter.

3.4.1 Tilsynelatende eller faktisk uavhengighet

I “*The philosophy of auditing*” (Mautz & Sharaf, 1961) presenteres et teoretisk grunnlag som kan forklare mye av den aksepterte praksisen i revisjon, noe som tidligere har manglet. Blant annet redegjøres det for et skille mellom tilsynelatende og faktisk uavhengighet. Bakgrunnen for betydningen av faktisk og tilsynelatende uavhengighet knytter seg opp til at forfatterne antar at revisors meninger og uttalelser ikke er av særlig verdi dersom revisoren ikke er uavhengig, og vil heller ikke kunne få en regnskapsbrukers tillit. Faktisk uavhengig (practitioner independence) knytter seg til revisorens evne til å kunne opprettholde en korrekt holdning gjennom hele revisjonsprosessen; fra planlegging, til gjennomføring og rapportering. Dermed knytter den seg mot revisors integritet og objektivitet. I følge Mautz & Sharaf (1961) skal tilsynelatende uavhengighet kunne ivaretas ved at blant annet følgende reguleres; organisering av profesjonen, eksistensen av et konfidensielt forhold, forholdet profesjonen har med næringslivet, åpenbar finansiell avhengighet og tendens til å introdusere salgsevne. Hvor salgsevner muligens kan begrenses gjennom restriksjoner i incentivordninger da det er spesielt viktig at revisor ikke bruker nettverket for å få flere klienter. Åpenbare finansielle avhengigheter kan blant annet oppnås gjennom handel av eiendeler i selskaper en revidere. Begge disse problemene er en del av de syv truslene som respondentene blir undersøkt i.

I en rapport fra Norsk institutt for by – og regionalforskning (NIBR), har forfatterne laget en typologi over ulike grader av faktisk og tilsynelatende uavhengighet (Indset & Tjerbo, 2011). Dette er illustrert i tabellen under (tabell 2).

		Faktisk uavhengighet	
		Høy	Lav
Tilsynelatende uavhengighet	Høy	1	2
	Lav	3	4

Tabell 2 - Forholdet mellom faktisk uavhengighet og tilsynelatende uavhengighet

Som vi ser av tabellen over (tabell 2), har Indset & Tjerbo (2011) foretatt en firedeling av ulike grad av både tilsynelatende og faktisk uavhengighet. Inndelingen er videre rangert fra en til fire, hvorav én er den ideelle situasjonen. Ved både høy tilsynelatende og faktisk uavhengighet (rute

en) er det ikke tvil til revisor uavhengighet. Likevel påpekes det at bedriftens ledelse ikke har noen incentiver til å honorere en revisor for å utføre et grundig arbeid. Denne interessen foreligger i høyere grad hos aksjonærene og andre interessenter. Av den grunn kan en revisor presses på pris, noe som kan sette objektiviteten i fare.

En kombinasjon av tilsynelatende høy uavhengighet og lav faktisk uavhengighet tilsier at de eksterne omgivelsene fortsatt stoler på revisor, men hvor den faktiske uavhengigheten ikke er tilstede (rute to). Dette kan eksemplifiseres ved at revisor som Indset & Tjerbo (2011) trekker frem, utvikles en personlig relasjon med mål om å sikre inntjening til eget revisjonsselskap, noe som vil svekke en revisors uavhengighet

Det kan imidlertid også være omvendt; at revisor har en faktisk uavhengighet, men hvor den tilsynelatende uavhengigheten ikke er tilstede (rute tre). Dette innebærer at de eksterne omgivelsene ikke har tillit til at revisoren opptrer objektivt med en virkelig uavhengig holdning. Dette kan, som Indset & Tjerbo (2011) trekker frem, resultere i at revisoren må gi fra seg revisjonsoppdraget grunnet manglende tillit fra de eksterne omgivelsene, selv om arbeidet hadde blitt gjort uten noen forstyrrelser knyttet til uavhengigheten.

I rute fire har vi en situasjon hvor revisoren både har en lav tilsynelatende og en lav faktisk uavhengighet. Den tilsynelatende uavhengigheten kan være lav grunnet organiseringen til revisor eller andre tilknytningsformer gjeldende revisor har. En organisatorisk avstand kan bidra til å gjøre tilgangen på informasjon mer utfordrende, noe som kan skape det som Power (1997) betegner som *informasjonsbasert avhengighet*. Ut fra et slikt synspunkt, vil en utenforstående revisor ikke ha tilgang til å tilegne seg samme kunnskap som en som er i tettere kontakt med bedriften, og en revisor som har en tettere kobling til bedriften vil da være nødvendig å ta i bruk for å utføre revisjonen. Dette kan også skape tvil om den faktiske uavhengigheten (Indset & Tjerbo, 2011). Her trekkes også Johnsen, Robertsen & Äsland (2004) frem et substitusjons forhold mellom organisasjon og informasjonsbasert uavhengighet. Målet er å etablere et slikt forhold til den reviderte at en revisor kan forflytte seg fra rute fire, til rute tre, og dersom de eksterne omgivelsene endrer oppfatning, da forflytte seg fra rute tre til rute en.

Om en revisor kun har en tilsynelatende uavhengighet, kan det indikere et forventningsgap. Et slikt forventningsgap kan illustreres ved rute 2 i tabellen over, da regnskapsbrukere tror revisor

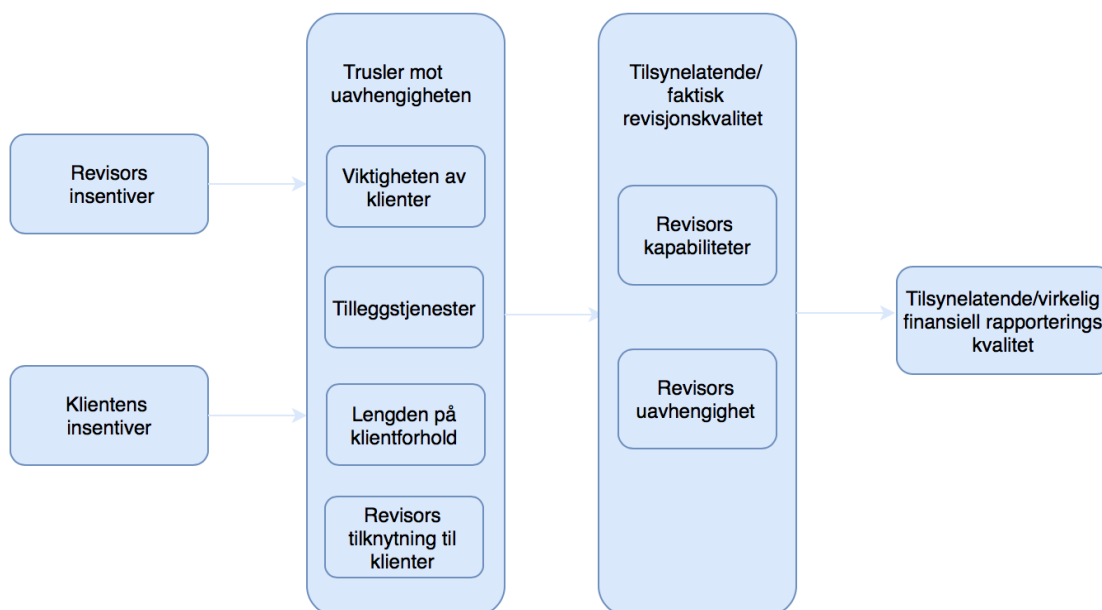
vil vært uavhengig, men at revisors faktisk ikke er det. Dette fordi det da vil være en informasjonsasymmetri mellom respondentene.

3.4.2 Trusselen mot revisors uavhengighet

Tepalagul & Lin (2015) ser på kvaliteten av revisjonen gjennom hvordan det påvirkes av fire hovedtrusler mot revisors uavhengighet. Disse fire hovedtruslene er: viktigheten av klienter; tilleggstjenester; lengden på klientforhold; og revisors tilknytning til klienter. Den første trusselen, viktigheten av klienter, omfatter revisors insentiver til å beholde klienter på grunn av økonomisk gevinst, eller potensielt økonomisk avhengighet. En motvirkende effekt til denne trusselen kommer som regel av revisjonsselskapenes fokus på omdømme. Flere studier har funnet at revisorene i de fem store revisjonsselskapene enten er mer konservative (Reynolds & Francis, 2001; Hunt & Lulseged, 2007) eller upåvirket (Chi, Douthett, and Lisic, 2012) i behandlingen av store kunder. Den andre trusselen, tilleggstjenester, henger sammen med den første. Den går også på den økonomiske tilknytningen mellom revisor og klienter, men som resultat av tjenestene revisor tilbyr utover revisjonen. Det blir i forbindelse med dette argumentert av yrkesutøverne at den økte innsikten revisor får i sine klients arbeid, har en positiv effekt på revisjonskvaliteten som overgår den negative effekten av uavhengighetstrusselen (Tepalagul & Lin, 2015).

Den tredje trusselen, lengden på klientforhold, omfatter det nære forholdet som skapes mellom revisor og klienter over et lengre tidsperspektiv. Forholdet vil kunne føre til at revisor har større sannsynlighet for å handle i klientens favør. Motargumentet i denne situasjonen er at revisor øker stadig sin forståelse for klienter, slik at over tid vil kvaliteten av revisjonen økes på grunn av dette. Generelt konkluderer de fleste studier for at det lengden av klientforholdet ikke påvirker revisors uavhengighet, samtidig taler noen studier for motargumentet i denne sammenheng (Tepalagul & Lin, 2015). Den siste trusselen, revisors tilknytning til klienter, tar i likhet med den tredje trusselen, opp problematikken rundt bekjentskapet som skapes mellom revisor og klienter. Forholdet som vurderes her har bakgrunn i den enkelte revisors nærhet til og interesser i klienter. Francis (2004) sier at trusselen oppstår sjeldnere enn forventet, noe som mest sannsynlig er grunnen til mangelen på forskning på emne. På den andre siden viser enkelte studier til at revisorer er mindre kritiske enn brukerne av regnskapet, til påvirkningen som forholdet kan ha på uavhengigheten (Imhoff, 1978). Lennox (2005) fant i tillegg at revisorers endelige mening påvirkes av at revisjonsselskapets alumni hadde ledende stillinger i klienter.

Tepalagul & Lin (2015) har utarbeidet følgende rammeverk for å vurdere hvordan revisors uavhengighet påvirker revisjonens kvalitet:

Figur 4 - Rammeverk for vurdering av påvirkningen til revisors uavhengighet på revisjonskvaliteten

Det er fire dimensjoner i modellen. Den første inkluderes henholdsvis for å synliggjøre at det er forskjell i revisors og klienter insentiver, og dermed forskjell i hvordan de to vurderer truslene mot revisors uavhengighet. De resterende dimensjonene henviser til hvordan de fire truslene ikke bare påvirker uavhengigheten til revisor, men også revisors mulighet til å yte god revisjon (*kapabiliteter*). Det vil være nettoeffekten av truslenes innvirkning på de to egenskapene som til slutt gir et mål for hvilken påvirkning de har på kvaliteten av revisjonen. Den første dimensjonen inkluderes henholdsvis for å synliggjøre at det er forskjell i revisors og klienter insentiver, og dermed forskjell i hvordan de to vurderer truslene mot revisors uavhengighet og vil således være avgjørende for den endelige konklusjonen da ulike utgangspunkt vil gi ulike svar.

3.4.3 Profesjonell skepsis

Revisors profesjonelle skepsis er viktig når det ikke foreligger objektive regler. Nelson (2009) og Hurt (2010) vektlegger begge viktigheten av tilstrekkelig mengde profesjonell skepsis. Selv om Nolder & Kadous (2014) sier at verken standardsettere eller revisjonsselskapene har kommet med en samlet klar definisjon av hva revisors profesjonelle skepsis er.

“Profesjonell skepsis er en nøkkelfaktor innen revisjon, revisor er nødt til å ha en profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen, dette fordi profesjonell skepsis påser at revisor er oppmerksom på motsigende informasjon som oppdages gjennom revisjonen.”
(Nolder & Kadous, 2014, s.1, oversatt)

Eksempler på situasjoner hvor revisor bør bruke sin profesjonelle skepsis kan man se i ISA 200 A20 (DnR, 2010):

- *Omstendigheter som tyder på at det foreligger et behov for revisjonshandlinger ut over de som kreves av ISA-ene*
- *Forhold som kan tyde på mulige misligheter*
- *Informasjon som gir grunn til å stille spørsmål om påliteligheten av dokumenter og svar på forespørsler som skal brukes som revisjonsbevis*
- *Revisjonsbevis som motsa annet innhentet revisjonsbevis*

Selv om ingen har klart å lage en definisjon av hva profesjonell skepsis er, har ofte regulatoriske myndigheter gitt mangel av profesjonell skepsis som årsak til at det har oppstått feil ved revisjonen. (IFIAR, 2016)

Det kan settes fokus på profesjonell skepsis, men man har gjennom analyser gjennomført med MRI-skanner vist at skepsisen ligger plantet i hjernen og det er dermed ikke noe man kan gjøre noe særlig med. Dette kan være problematisk både for de som har for lav skepsis, men også for de som har for høy grad av skepsis. Dette fordi de ikke vil være like flinke til å gjenkjenne troverdige informasjonen (Olsen, 2016). Det kan derfor være viktig at revisorene har gode interne rutiner og prosedyrer som kan forhindre at det blir et problem.

Regnskapsbrukerne er opptatt av at regnskapet skal presentere et så riktig bilde som mulig for å kunne ta velbegrunnede økonomiske beslutninger. Det er derfor viktig at revisor opptre med integritet og objektivitet i sitt arbeid for å skape tillit til sine uttalelser. Siden de forskjellige revisorene i revisjonshierarkiet sitter på mer informasjon enn brukerne av regnskapet fungerer de derfor som agenter, mens brukerne fungerer som prinsipaler. For å kontrollere at revisorene som agenter opptre på en hensiktsmessig måte er det innført lover og regler for å øke tilliten brukerne har til revisor og regnskapet.

3.5 Lover og regler

Videre vil utvalgte paragrafer i revisorloven (1999) presenteres. Det fremlegges også en overordnet gjennomgang av ISQC 1 og DnRs regler om etikk. Dette er relevant for revisors praktisering av sin uavhengighet, vil være et holdepunkt for vurderinger gjort i denne studien.

3.5.1 Generelle krav til uavhengighet, objektivitet og etikk revisorloven, §4-1

Første ledd første punktum i revisorloven, (1999) §4-1 er en overordnet bestemmelse (Norsk lovkommentar - Revisorloven:59, 2017). Formålet med denne er å forhindre at nærstående personer som ens onkel, siden han ikke spesifikt er nevnt i de objektive reglene i (revisorloven, (1999)), å revidere ens regnskaper (Note 59). En slik fanebestemmelse legger opp til stor selvregulering hos revisor. Revisor er da selv nødt til å vurdere habiliteten i en rekke saker der det ikke foreligger bestemte lover for å sikre sin egen og revisjonsbransjen sin uavhengighet, jf. (revisorloven, (1999), §4-1 1.ledd 1.punktum);(Note 58).

Revisorloven (1999) definerer 5 punkter som er konkrete pålegg fra lovgiver til hva en revisor ikke kan gjøre under revisjonen av et selskap. Disse er påbudt selv om de ikke representerer en fare for uavhengigheten (Note 61). Årsregnskapet for revisjonspliktige kan ikke revideres av revisor som:

- *Jobber i den revisjonspliktige, eller står i et avhengighetsforhold til noen som er nevnt i punktene under*
- *Har eierandeler hos den revisjonspliktige*
- *Har gjeld hos den revisjonspliktige (kommer visse unntak for medarbeider utover i oppgaven (revisorloven, (1999), §4-3)*
- *Er medlem av de styrende organer i den revisjonspliktige*
- *Har ansvar for regnskapsføring, utarbeidelse av årsberetningen eller anbefaling av poster i årsregnskapet*

Listen over er ikke uttømmende og andre særlige forhold som er egnet til å svekke tilliten til revisor fører også til forbud mot revidering av klienten etter revisorloven, ((1999), §4-1 1.ledd 2.punktum).

Fra Ot.prp.75 (1997- 98) pkt.7.2.5.2 kommer det frem at det likevel er mulig å gjennomføre teknisk bistand i henhold til utarbeidelse av årsregnskapet. Utvalget gir uttrykk for at bestemmelsen ikke skal være til hinder for at revisor foretar *“teknisk utarbeiding av regnskap eller veileder om innholdet i lovgivningens vurderingsregler”* (Ot.prp.75, 1997- 98, s.41).

Nærstående kan svekke revisors uavhengighet (Ebbesberg, 2016). Om det er revisor eller ektefellen som eier aksjene i et selskap er likegyldig hvis de har felles økonomi (Risanger, 1997). Det er derfor tatt inn i revisorloven, (1999) §4-1 fjerde ledd, nr. 1-5 hvem som regnes som revisor sin nærstående. På samme måte som revisor kan de nærstående svekke revisors oppfattede uavhengighet.

Revisorloven, (1999) §4-1 siste ledd, hjemler at Finansdepartementet kan sette bestemmelser i forskrift om regler angående uavhengighet og objektivitet dersom det er nødvendig for gjennomføring av internasjonale forpliktelser. Som nevnt tidligere innførte Norge i 2009 EUs revisjonsdirektiv. Direktivet er kommet inn under denne paragrafen og er med på å skjerpe revisors uavhengighet og objektivitet, dette spesielt til selskaper av allmenn interesse, sparebanker og forsikringsselskap (Gulden, 2015).

Det kan være flere grunner til at revisor ikke yter god revisjon av et selskap. I artikkelen *“Why good accountants do bad audits”* (Bazerman et al., 2002) vises det til at det ikke er bevisst feilinformasjon, bevisst dårlig gjennomført revisjon eller bevisst korrupsjon som fører til feil i beretningen. Dette kan forbindes med den ubevisste tilknytningen en revisor kan få til klienter. Det profesjonelle skjønnets kan i dette tilfellet påvirkes, og revisor kan bli mer vennligsinnet mot klienter på grunn av slike tilknytninger.

3.5.2 Revisjonsselskaper, revisorloven §4-2 Smitteregelen

“Ingen kan være oppdragsansvarlig revisor, jf 4-2, når andre revisorer eller ledende ansatte i revisjonsselskapet eller medlemmer eller varamedlemmer i revisjonsselskapets styrende organer har et forhold til den revisjonspliktige som nevnt i § 4-1 første eller annet ledd” (revisorloven, 1999 §4-2)

Smitteregelen §4-2 er kun for oppdragsansvarlig revisor og ikke for medarbeider. Dette er ikke mulig å lese rett fra loven, men Finanskomiteen har uttalt at regelen kun er for oppdragsansvarlig:

Komitéen antar at definisjonen av andre revisorer i denne sammenheng mest hensiktsmessig bør være andre oppdragsansvarlige revisorer.” (Innst. O. Nr. 25, 1998-1999, s.40)

Det er knyttet mye kontrovers rundt denne regelen, fordi den treffer veldig bredt og det kan være vanskelig å sjekke alle kontakter man har (Asklund 2016). Det er også visse taushetsregler som gjelder for eksempel advokater der det kan være at ektefellen er advokat og ikke kan si til samlivspartneren som er revisor hvilke klienter han/hun har (Forvaltningsloven, 1967). Knudsen et al. (2010) sier også at slik regelen er utformet i dag blir det umulig å følge den.

3.5.3 Bruk av medarbeidere, revisorloven §4-3

Hvis medarbeidere jobber med revisjon av en klient, er det de samme reglene for medarbeidere som gjelder for oppdragsansvarlig revisor i henhold til revisorloven (1999) §4-1 om uavhengighet og habilitet (Note 76), med unntak av følgende:

“Er likevel ikke til hinder for at det benyttes medarbeidere som har fordring eller gjeld til den revisjonspliktige på markedsmessige vilkår og som er tilbudt en ubestemt krets av personer” (revisorloven (1999) §4-3)

Av Ot.prp. nr. 75 (1997-98) fremgår det at hvis en revisjonsmedarbeider ikke er tilstrekkelig uavhengig til å oppfylle uavhengighetskravene vil dette ikke smitte over til de oppdragsansvarlige eller selve revisjonsselskapet. Forutsetningen er at inhabiliteten for de andre revisorene ikke rammes av den subjektive hovedbestemmelsen i §4-1 (Note 76).

3.5.4 Deltagelse i annen virksomhet, revisorloven §4-4

Revisorloven (1999) §4-4 bestemmer at revisor eller revisjonsselskap ikke kan delta i eller ha funksjoner i annen virksomhet, dersom dette kan føre til at vedkommende sine interesser kommer i konflikt med interessene til oppdragsgiverne (Note 78).

Hvis en revisor er deleier i et selskap som skulle komme i en konflikt med en leverandør, klient eller en annen interessent som revideres av revisjonsselskapet kan det da skape en uavhengighetstrussel. Det er nok at det eksisterer en fare for en slik situasjon i fremtiden for at det ikke er i henhold til loven (Gulden, 2010).

Det er ingen regler for når revisjonsselskapet skal varsle sin klient om hvor det kan oppstå interessekonflikter. Det er likevel forventet fra lovgivers side at hvis det skulle være tvil så skal revisjonsselskapet forhøre seg med klienten om det er et problem som hypotetisk kan oppstå i fremtiden (Hansen, Siebke & Knutsen, 2010).

3.5.5 Rådgivning, revisorloven §4-5

I revisorloven (1999) §4-5 står det at det ikke skal ytes rådgivning i kombinasjon med revisjon dersom dette er med på å reise tvil om revisors uavhengighet eller objektivitet. Revisor skal heller ikke utføre tjenester som hører under ledelsens, ledelses- og kontrolloppgaver. Hvis revisor skal yte revisjon og rådgivning til samme klient er det vanskelig å vite akkurat hvor grensen går for hva som blir en trussel mot uavhengigheten (Ot.prp. nr 75 1997-1998).

“Det grunnleggende prinsipp og utgangspunkt for vurderingen av om en rådgivningstjeneste til en revisjonsklient er tillatt eller ikke, er således om tjenesten er egnet til å påvirke eller reise tvil om revisors uavhengighet eller objektivitet” (Hansen, Siebke & Knutsen, 2010, s.123)

NOU nr. 9 (1997) konkluderer med at revisor kan tilby rådgivningstjenester hvis det ikke reiser tvil om revisors uavhengighet. Ot.prp. nr. 75 (1997-98) kom imidlertid frem til at det skal svært lite til før revisor kommer i en posisjon som kan true uavhengigheten når revisor tilbyr bistand til revisjonsklienten.

Andersen & Refsnes (2006) gjennomførte en studie som så på hvor stor del av inntektene fra revisjonskundene notert på Oslo Børs som kom fra selve revisjonen, og hva som kom fra tilknyttet rådgivning og andre tjenester. Forholdet mellom de to menes her å være en viktig faktor, da revisors uavhengighet kan påvirkes av en stor andel rådgivningsinntekter. I Norge utgjør dette forholdet en lavere prosentandel enn i andre land, og da spesielt i USA og Storbritannia. I henhold til deres konklusjon er da revisorene i Norge mer uavhengige (Andersen & Refsnes, 2006).

3.5.6 Revisors godtgjørelse, revisorloven §4-6

Størrelsen på honoraret kan føre til trusler mot etterlevelsen av de grunnleggende prinsippene i DnR regler for etikk (*DnR, 2017, 240.1*).

Hope & Langli (2007) har stilt spørsmålet: om revisjonshonoraret settes for høyt, kan revisor blir fristet til å godtgjøre klienten på grunn av de gode inntektene klienten gir til selskapet. Dette ble avkreftet, og de kom fram til at hvis et selskap betaler mer for revisjonen enn gjennomsnittet for lignende selskaper, vil ikke selskapet få færre anmerkninger på revisjonsberetningen. Deres konklusjon er dermed at det ikke hjelper å overbetale for revisjonstjenester.

For at et revisjonsselskap ikke skal bli for avhengig av en klient har de i Danmark forsøkt å løse denne problematikken ved å sette en grense på at en enkelt klient maks kan yte 20 % av det samlede honoraret fra alle klientene til en revisor eller et revisjonsselskap (Lov nr. 468 af 17/06/2008). Dette er også tidligere foreslått i Norge, da et mindretall i NOU nr. 9 (1997) gikk inn for at honoraret fra en klient ikke kan overstige 15 % av den totale omsetningen til revisjonsselskapet. Resterende medlemmer av utvalget konkluderte imidlertid med at det ville føre til oppfølgingsproblemer for tilsynsmyndigheter og skape en rekke fortolkningsproblemer.

“Utvalget mente derfor at ønske om å lage en håndfast regel som er synlig for omverdenen ikke er tilstrekkelig til å oppveie de ulemper en slik regel vil medføre.”
(NOU 1997; 9 s.129)

Etter regnskapsloven §7-31.a skal revisors honorar utdypes i årsregnskapet. Det vil si at en prosentmessig andel av honoraret fra en klient skal fordeles på lovmessig revisjon og andre rådgivningstjenester slik at dette blir åpent for allmennheten.

Det er ikke lov å ha resultatbasert avlønning til revisor som en konsekvens av hvor godt det går med klienten (Note 86). Det er heller ikke lov å avtale revisjonshonoraret med plikt til leveranse av tilleggstjenester som rådgivning, såkalt “low-balling”. Dette vil si å tilby billige revisjonstjenester for så å tjene det inn ved å levere dyre rådgivningstjenester (Ot.prp. nr. 78, 2008-2009).

3.5.7 Samarbeidsavtaler, eierandeler m.v. revisorloven §4-7

Flere av de store revisjonsselskapene har nå startet med regnskapsføring i tillegg til at de yter revisjon, rådgivning og advokattjenester (EY, 2016; PwC, 2016; KPMG, 2016; Deloitte, 2016; BDO, 2016). Smitteregelen i §4-2 gjelder således for selskap som “*fremstår utad som et fellesskap*”. Dette gjelder spesielt hvis de ulike avdelingene for tjenester deler navn (Gulden, 2015).

3.5.8 Unntak revisorloven §4-8

Videre vil Kredittilsynet og Finanstilsynet nevnes parallelt. Dette er grunnet navneendring i desember 2009. Uttalelser fra før 2010 vil således være fra Kredittilsynets, men gjelde dagens Finanstilsyn.

Finanskomiteén omtaler i Innst. O. Nr. 25 (1998-1999) Finansdepartementets mulighet til å gi dispensasjon til revisorer som mener at loven ikke beskytter uavhengigheten, men skaper en uheldig situasjon for enkelte revisorer. Årsaken til at en revisor vil søke dispensasjon er for å kunne fortsette med eller ta seg et nye oppdrag uten å komme i overtredelse av bestemmelsene i §9-1, som kan føre til tilbaketrekning av godkjennelse eller straff etter §9-3.

Finanskomiteen kommenterer at “*Komiteen forutsetter at Kredittilsynet, som i konkrete saker foreslås gitt kompetanse til å dispensere fra reglene, er særlig oppmerksomme i tilfeller hvor reglene gir utilsiktede og åpenbart urimelige utslag.*” (Innst.O nr. 25 1998-99, s.38)

Som beskrevet over er det ikke mulighet for å senke kravet til revisors uavhengighet og det er dermed ikke mulighet til å gi dispensasjon fra den subjektive hovedregelen i §4-1 første ledd (Note 90).

Etter revisorloven (1999) § 4-8 har Kredittilsynet ved enkeltvedtak anledning til å gjøre unntak fra uavhengighetsbestemmelsene i §§ 4-1 annet og tredje ledd, 4-2 og 4-3, når særlige grunner tilsier det. Særlige grunner antas å innebære at reglene gir utilsiktede og åpenbart urimelige utslag. I forarbeidene er det lagt opp til at det skal føres en restriktiv praksis ved behandlingen av dispensasjonssøknader. (Kredittilsynet, 2007, s.53)

3.5.9 Særlig plikter ved revisjon av selskaper av allmenn interesse

Særlige plikter ved revisjon av foretak av allmenn interesse kom inn i loven 19 juni 2009. Kapittelet starter med § 5a-1. Hvem loven gjelder for kommer fra departementets forslag.

“Etter departementets forslag skal foretak som har utstedt verdipapirer notert på regulert marked, samt kredittinstitusjoner og forsikringsselskaper, i samsvar med direktivets definisjon, anses for å være foretak av allmenn interesse” (Innst. O. nr. 101, 2008–2009)

Virkeområdet til kapittelet følger §5a-1 i revisorloven (1999):

- *Foretak som har utstedt omsettelige verdipapirer som er opptatt til handel på et regulert marked i EØS-land*
- *Bank eller annen kredittinstitusjon*
- *Forsikringsselskap*

Alle revisjonsselskaper som reviderer selskaper av allmenn interesse skal årlig avgi en åpenhetsrapport. Denne rapporten skal presenteres på deres nettsider innen 3 måneder etter regnskapsårets slutt (revisorloven, 1999, §5a-2). Åpenhetsrapporten inneholder en rekke kriterier for hva som skal presenteres for leserne, blant annet eierskap, samarbeidende selskaper, styringsstruktur, interne kvalitetskontrollsystemer og hvilke foretak av allmenn interesse som er revidert av selskapet med mer.

“Kredittilsynet har lagt til grunn at arbeid med å utarbeide en slik beretning vil kunne bidra til at revisjonsselskapet får et særlig fokus på forhold som interne kvalitetskontrollsystemer, uavhengighet, klargjøring av et eventuelt nettverk m.m.” (Ot.prp nr. 78, 2008-2009, s.80)

Selskaper av allmenn interesse skal ha et revisjonsutvalg og revisor skal i disse tilfeller hvert år bekrefte sin uavhengighet overfor utvalget (Note 166), opplyse hvilke tjenester andre enn lovpålagt revisjon de leverer, samt opplyse om eventuelle trusler og dokumenterte tiltak de har gjennomført mot disse truslene (Note 168). Hvis ikke selskapet har et revisjonsutvalg, skal

revisor istedenfor å melde ovennevnte opplysninger til styret i henhold til særskilt lovhjemmel (revisorloven, 1999, §5a-3).

I selskaper av allmenn interesse skal ikke oppdragsansvarlig revisor sitte lengre enn syv år sammenhengende (Revisorloven, 1999, 5a-4). Loven åpner imidlertid for at en annen på revisjonsteamet eller en annen partner kan ta over som oppdragsansvarlig revisor. Loven sier heller ingenting om den gamle oppdragsansvarlige revisor fortsatt kan være på selve revisjonsteamet uten å være oppdragsansvarlig. Dette er imidlertid forbudt etter det åttende direktivet i EØS-avtalen (Art. 42. nr. 2). Daniels & Booker (2011) gjennomførte en studie som så på hvordan rotasjon av revisor påvirker en bankansatt sin opplevde uavhengighet av revisor, og de kom fram til at tilstedeværelsen av en slik rotasjonsordning økte bankansattes tillit til revisor uavhengighet. De kommer imidlertid også frem til at selv om de får større tillit til revisors uavhengighet er det ikke noen signifikante forskjeller i opplevd kvalitet på den gjennomførte revisjonen.

3.5.10 Den norske Revisorforeningens regler om etikk

Da det kom ny revisorlov i 2009 kom også DnR med nytt regelsett. Dette var da en fullstendig oversettelse av IFACs code of Ethics (DnR, 2017). Reglene er delt opp i tre deler, der del 1 gjelder for alle revisorer, del 2 gjelder for praktiserende og del 3 for de som ikke praktiserer revisjon (Gulden, 2015). Selv om reglene i fra DnRs regler for etikk kun gjelder for medlemmene har Ot.prp.nr.78 (2008-2009) pkt.16.1 kommet med uttalelsen om § 4-1 (6 ledd i revisorloven (1999)) *“Forskriftshjemmelen er derfor primært tenkt benyttet for å påse at revisorer som ikke er medlemmer av foreningen også kan underlegges regler om etikk”*. Derfor er reglene som utarbeides av foreningen gjeldende for alle revisorer. Reglene bygger på fem grunnleggende prinsipper. Av disse prinsippene vil spesielt integritet, objektivitet og fortrolighetstrusler være mest sentrale i studien. Da truslene som presenteres for respondentene alle angår hvordan objektiviteten og integriteten til revisor behandles og tolkes av de ulike respondentene. Fortrolighetstrusselen nevnes som en risiko ved mottakelse av gaver og den vil videre i studien gjennomgås som en av de syv truslene som presenteres for respondentene. I Norsk offentlig utredning nr. 12, 2008 uttaler de at for å oppfylle formålet med revisjonen er revisorene nødt til å følge samtlige som kommer frem av de grunnleggende etiske prinsippene presentert i DnRs regler for etikk.

3.5.11 ISQC 1

I et forsøk på å gjenvinne offentlighetens tillit til revisjonsyrket etter de store skandalene som Enron (2001) og Worldcom (2002) har de regulatoriske myndighetene iverksatt en rekke tiltak. Inkludert i disse er ISQC 1. ISQC 1 beskriver både etiske og tekniske påbud og forsøker å lage et system for kvalitetskontroll for revisjon og gjennomgåelse av historisk finansiell informasjon. Den omhandler revisjonsselskapene sitt ansvar for å ha tilstrekkelige kontrollrutiner (Pflugrath, Bennie & Chen, 2007).

Fra åpenhetsrapporten (EY, 2016; KPMG, 2016; PwC, 2016 ;BDO, 2016; Deloitte, 2016) til de 5 store revisjonsselskapene i Norge kommer det frem at alle har implementert ISQC 1 som en del av sine prosedyrer.

ISQC 1 forutsetter at det er iverksatt retningslinjer og rutiner på disse områdene (SANUSI et al., 2009:ISQC pkt. 16):

- *Lederansvar for kvalitetssikring i revisjonsfirmaet*
- *Relevante etiske krav*
- *Aksept og fortsettelse av klientforhold og enkeltoppdrag*
- *Menneskelige ressurser*
- *Gjennomføring av oppdrag*
- *Overvåkning*

3.6 Oppsummering

Mautz & Sharaf (1961) presenterer hvordan reguleringen av incentivordninger og andre salgsfremmende tiltak kan føre til at revisor overselger tjenester. Uten begrensning i incentivordninger vil det være en fare for at revisor både utnytter det eksisterende klientforholdet for mersalg av tilleggstjenester, og bruker personlige kontakter for å hente inn nye klienter. Incentivordninger vil derfor være relevant i vår diskusjon.

I Tepalagul & Lin (2015) sin diskusjon av den fjerde hovedtrusselen, revisors tilknytning til klienter, påpeker de særlig forskning som tar for seg forholdet mellom tidligere kollegaer, og deres møte i et revisor-klient forhold. Blant annet Lennox (2005) sier at det er en høyere sannsynlighet for at revisorer avgir rene beretninger til selskap med revisjonsselskapets tidligere ansatte i ledende roller. I vår diskusjon vil det være relevant å inkludere forhold som

oppstår både på grunn av at tidligere ansatte i revisjonsselskapet har stilling i revisjonsselskapets klienter, og på grunn av at tidligere ansatte i klienten har stilling i revisjonsselskapet.

Nærstående er et begrep som er mye diskutert i Norge (Asklund, 2016; Knudsen et al., 2010; Asklund, 2016) påpeker at smitteregelen revisorloven (1999) §4-2 er i overkant streng, mens Risanger (1997) henviser til at det er likegyldig om det er ens ektefelle eller revisor som står som eier av aksjer. Ebbesberg (2016) og Bazerman et al. (2002) påpeker at nærstående kan svekke revisors uavhengighet. Det forventes at respondentene selv har sitt syn på saken, og det vil være interessant å se om nærstående tolkes forskjellig.

Eiendeler i det reviderte selskapet er en av de objektive reglene i revisorloven (1999) mens egeninteressetrusselen er en av de grunnleggende prinsippene i DnRs regler for etikk. Da revisjon av et selskap en har eiendeler i potensielt kan svekke revisor uavhengighet og tilgangen på eiendeler som omsettes på børs er lett tilgjengelig undersøkes trusselen blant respondentene.

De to første truslene går på mottakelse av gaver og deltagelse på arrangementer. Disse kan vurderes som egeninteressetrusseler etter DnRs regler for etikk, noe som potensielt kan svekke og minske tilliten til revisor. Når Hanstad presenterte i (Asklund, 2016) at gaver er foreslått å inkluderes i ny revisorlov virket begge disse temaene rundt egeninteressetrusselen også aktuelle å inkludere i studien.

Sett fra et overordnet nivå kan de syv truslene relateres til flere studier. Bazerman et al. (2002) mener at en ubevisst tilknytning til revisjonsklienten fører til mer feilinformasjon i den avlagte revisjonsberetningen, mens Ouchi (1979) presenterer prinsippal agent teorien hvor Steinheim & Baksaas (2013) knytter revisor, klienten og regnskapsbrukerne sammen i et prinsippal-agent forhold som blant annet kan føre til opportunistisk atferd på grunn av asymmetrien mellom de ulike brukergruppene (Busch et al, 2010).

Kapittel 4 Metode

Kapittelet utreder om valg av metode og forskningsdesign som studien baserer seg på. Det er derfor gitt en presentasjon av hvordan studien er gjennomført og diskutert kort rundt kvalitetskriteriene for studien.

4.1 Forskningsdesign

Vitenskapelig metode beskriver en handlemåte hvor meninger og bevis gjennomgås for å få et objektivt syn på den virkelige verden (Zikmund, Babin, Carr & Griffin, 2013). Oppgaven tar utgangspunkt i et eksplorerende design og en fenomenologisk tilnærming, og det er lagt opp til en innhenting av intensiv data. Det er to forskjellige grupper med respondenter, hvorav den ene, representantene for brukere av regnskapet er hovedfokuset. Metoden er valgt ut ifra angrepsvinkelen på oppgaven, i tillegg til å være inspirert av tidligere masteroppgaver innen revisjonsemnet.

4.1.1 Forskningsmetode

Problemstillingen spør om ansatte, med erfaring fra kredittinstitusjoner og revisjonsselskap, sin oppfatning på hvordan uavhengigheten til revisorer og revisjonsmedarbeidere skal behandles. Det vil med andre ord være objektenes skjønnsmessige meninger som er sentrale for studien. Å fremskaffe en forståelse for hva som ligger bak respondentenes meninger vil også være viktig for å kunne tolke og analysere svarene i etterkant. Det er derfor valgt å bruke en kvalitativ metode i denne oppgaven.

En kvalitativ metode opererer med meninger som hovedsakelig er formidlet via språk eller handlinger. Alternativet, kvantitativ metode, opererer med tall og størrelser som kan måles mer direkte (Jacobsen, 2015). Kvalitativ metode blir ofte, og som i dette tilfellet, brukt for å betegne forskning hvor forskeren har mulighet til å gi en detaljert tolkning av et fenomen, gjennom for eksempel utdypende kommunikasjon med objektene og dermed en utelatelse av numerisk data (Zikmund et al, 2013).

Valg av metode bør ifølge Jacobsen (2015) ha bakgrunn i problemstillingen. Dimensjonen klar-uklar vil være den første faktoren som må vurderes. Er en problemstilling uklar vil dette ofte veie mot behovet for et eksplorativt design og en kvalitativ metode. En annen faktor vil være hvilke data som kreves. Nyansert data vil kreve at forskeren går i dybden og heller konsentrerer

seg om få enheter. De to hovedmetodene kan kombineres eller brukes hver for seg slik at de ofte blir omtalt som to ytterpunkter på en skala, kontra motsetninger til hverandre (Jacobsen, 2015).

En kvalitativ metode fyller behovet som følger med den eksplorative vinklingen i oppgaven. Metoden gir mulighet til å komme nærmere og få bedre innsikt i noen få objekters tankeprosesser rundt vurderingene som foregår i deres daglige arbeid. På grunn av mengden variabler som kan påvirke beslutningene til respondentene fra både kredittinstitusjonene og revisjonsselskapene, er dette også vurdert å være den mest hensiktsmessige tilnærmingen. En kvalitativ studie vil blant annet kunne hjelpe med å fremheve de subjektive problemstillingene som respondentene relaterer seg til i dagens praksis.

Gjennom bruken av en kvalitativ metode gis det mulighet til å klargjøre eventuelle usikkerheter både i svarene som mottas og i spørsmålene som stilles. Utgangspunktet for studien er at respondentene fra kredittinstitusjonene ikke nødvendigvis har stor innsikt i kjernen av emnet, og det kan derfor oppstå misforståelser. Det kan også være nødvendig å spørre om utdypninger fra revisorene på et emne hvor det er lett å si hvordan det burde være og ikke hvordan det er. Det vil gi nytte å kunne bruke egen kunnskap til å legge føringer på den dataen som hentes inn, i tillegg til å luke bort data som ikke sees på som relevant (Zikmund et al., 2013). På den andre siden vil det være viktig å unngå å påvirke objektene sine svar. Dataen som samles inn vil være preget av subjektivitet, og det er ikke ønskelig at objektenes meninger endres på grunn av intervjuernes innslag (Zikmund et al., 2013).

Andre sider som kan være negative med en kvalitativ metode er at den ofte vil være ressurskrevende, ustrukturert og sette høye krav til forskeren sine evner. Det kan være tidkrevende å både samle inn og strukturere data for videre gjennomgang, noe som gjør at størrelsen på utvalget kan bli begrenset og mindre representativt. Den store mengden data blir sett på som et positivt aspekt ved kvalitativ metode, men den kan også gi forskeren problemer med å holde oversikten underveis. Denne oppgaven har selv bakgrunn i store mengder subjektive data, slik at resultatene av studien, også etter intervjuene er gjennomført, vil bære preg av forskernes egne tolkninger av hva som er sentralt. Lik data kan eksempelvis gi varierende konklusjoner om forskjellige andre forskerne hadde håndtert den (Zikmund et al., 2013).

4.1.2 Datainnsamlingsmetode

Den valgte metoden for datainnsamlingen er semistrukturerte dybdeintervjuer. Et kvalitativt dybdeintervju setter fokuset over på respondenten. Det brukes til å utforske respondenten sitt synspunkt, og hva respondenten selv mener er relevant og viktig. Semistruktureringen gir en begrenset strukturering hvor forskeren har mulighet til å sette retningslinjer for hvilke spørsmål som er sentrale i studien. Emnet kan påvirkes av langt flere faktorer enn vi har mulighet til å vurdere, slik at det vil være viktig å konsentrere området gjennom en strukturering. Struktureringen følger truslene som er presentert i innledningen og blir uttrykt i form av en såkalt intervjuguide, men spørsmålene som stilles under intervjuet følger nødvendigvis ikke rekkefølgen som er utformet i guiden i forkant. Det kan forekomme og stilles spørsmål som virker relevant underveis (Bryman & Bell, 2011). Som et eksempel nevnte den første av respondentene, at ens erfaring fort ville kunne gi tyngde bak svarene. Respondenten ble dermed bedt om å oppgi sin erfaring i revisjon- og regnskapsbransjen og finansbransjen, avrundet til nærmeste fem år. Dette spørsmålet ble også en naturlig del av de andre intervjuene. Datainnsamlingsmetoden gir dermed en grad av fleksibilitet, samtidig som forskeren har mulighet til å følge opp bestemte punkter underveis.

En sentral del av studien gikk ut på å belyse hva respondentene mente, og hvilke trusler deres meninger skilte seg fra andres meninger. Ved bruk av semistrukturerte dybdeintervjuer er det mulig å effektivt oppnå en god forståelse for respondentene sine meninger rundt en avgrenset del av tema revisors uavhengighet, selv med studiens begrensninger i tid og omfang.

Revisors uavhengighet og objektivitet er kjerneverdier for revisorrollen. Det er ofte vanskelig, og ikke minst sensitivt å vurdere forskjellige problemstillinger som kommer opp i forbindelse med egen uavhengighet. Det kan dermed hende at respondentene i studien stiller seg defensivt når de blir spurt om å utrede om temaene, og forteller hva de tror er ønsket i stedet for hva de faktisk praktiserer. Et dybdeintervju gir muligheten til å utfordre respondentene til å gi en utfyllende forklaring og dermed minske sjansene for at informasjonen er tilslørt. (Kvale, Brinkmann & Anderssen, 2015) Eventuelt kan dette også motvirkes ved at informasjonen som ønskes tilsløres i spørsmålene (Jacobsen, 2015), men ettersom alle objektene i dette tilfellet var langt mer erfarne på emnet enn forskerne virket ikke dette å være en god løsning.

De negative sidene ved å bruke dybdeintervjuer går igjen i de sentrale utfordringene ved bruk av kvalitativ metode, dvs påvirkning av data underveis og ressurstilgang. Underveis i intervjuet vil både språk og kroppsspråk mellom alle deltakerne i intervjuet kunne påvirke hvordan intervjuet føres videre. Dette kalles ofte for undersøkelseeffekten. Effekten vil kunne forsterkes avhengig av hvor ustrukturert intervjuet blir satt opp, og spesielt i dette tilfellet, etter hvor erfaren intervjueren er (Kvale et al., 2015). Det er også en ressurskrevende prosess å foreta intervju, transkribere og analysere dataen, på grunn av selve størrelsen og kompleksiteten på dataene som hentes inn.

4.1.3 Intervjuguiden

Den første delen av intervjuene etterspurte erfaringen og bakgrunnen til respondentene, og var lik for samtlige respondenter. Intervjuene ble ellers tilpasset etter hvilken av de to gruppene med respondenter den aktuelle kandidaten tilhørte. Den andre delen i intervjuene med respondentene fra kredittinstitusjoner inneholdt åpne spørsmål som var ment å gi innsikt i hvilken kunnskap respondentene hadde rundt tema for studien, revisors uavhengighet. Den tredje delen var ment å utvide den som intervjuet sin kunnskap om hvordan respondentene selv arbeidet, spesielt i tilknytning med regnskap og revisor.

Den fjerde delen var hoveddelen som inneholdt de syv utvalgte trusslene. Til hver trussel ble respondentene med erfaring fra kredittinstitusjoner spurt om å utrede for hvilke handlinger fra revisors side som kan skape tvil om objektiviteten i revisors avgitte arbeid, og hvilke begrensninger som må settes slik at tilliten til regnskapsinformasjonen ikke påvirker deres beslutningsprosesser. I studien ble respondentene i tillegg bedt om å spesifisere hvordan handlingene og begrensningene relaterer seg til de forskjellige ansatte i et revisjonsselskap, gjennom den firedelte inngrupperingen. Det ble kommentert underveis i enkelte intervjuer at spesielt manager-rollen i noen team kan ha en sentral rolle som teamleder. Det vil dermed være grunn til også å skille ut disse ansatte, men dette er ikke hensyntatt ettersom ønsket var at respondentene skulle ha et likt utgangspunkt.

Intervjuene med respondentene fra kredittinstitusjoner ble avsluttet med en oppsummerende del, slik at respondentene hadde mulighet til å komme med kommentarer til punkter de var usikre på. Denne delen ble også benyttet til å belyse svar som fra vår side ble oppfattet som motsigende.

Intervjuene med respondentene som var praktiserende revisorer hadde kun tre deler. Den andre delen var motparten til hoveddelen (fjerde) i intervjuene med kredittinstitusjonene. Her ble revisorene bedt om å gi en oversikt for de formelle reglene og rutinene de var kjent med i sitt revisjonsselskap i tilknytning til de syv truslene. I tillegg ble revisorene bedt om å forklare hvordan disse reglene overføres til praksis, og eventuelt hvilken praksis de hadde på punkter hvor selskapet manglet formelle regler eller rutiner. Som i intervjuene med respondentene fra kredittinstitusjoner ble revisorene spurt om hvordan disse forholdene relaterer seg til de forskjellige ansatte i et revisjonsselskap. Den tredje og siste delen av disse intervjuene var hovedsakelig ment å gi utfyllende informasjon om forskjellen i trusler mot og tiltak for å beholde uavhengigheten til oppdragsansvarlig revisor og andre ansatte i samme revisjonsselskap.

4.1.4 Utvalgsstørrelse og utvalgsstrategi

I denne studien brukes to forskjellige populasjoner. Brukernes meninger er de meste sentrale i studien. Det er valgt å bruke respondenter fra kredittinstitusjoner for å representere brukerne, på grunn av den daglige involveringen de har i behandling med regnskap. Den første populasjonen er dermed begrenset til personer med praktisk erfaring fra kredittinstitusjoner som er rettet mot bedrifter som avlegger regnskap. Det andre momentet i studien er en utredning av revisorers praksis rundt emnet. Den andre populasjonen er følgende revisorer med praktisk erfaring som medarbeider og oppdragsansvarlig revisor i et revisjonsselskap.

Tidsperspektivet settes til dem som har oppdatert arbeidserfaring spesifikt innenfor populasjonen, da emnet stadig går gjennom forandringer. Utvalgene fra de to populasjonene begrenses ved det geografiske område som vil være praktisk med hensyn til mobilitet. Øst- og Vest-Agder er inkludert, men fokuset er rettet mot Kristiansandsområdet.

Totalt i studien var det ønsket svar fra fem regnskapsbrukere og fem revisorer. Begrensninger i utvalget for dybdeintervju oppstår normalt på grunn av de tidkrevende datainnsamlingsmetodene og videre analyser av store mengder data (Jacobsen, 2015). Dette er et tidsbegrenset prosjekt i form av en masteroppgave og som følge begrenses utvalget til det som praktisk er mulig i løpet av perioden som er til rådighet. Utgangspunktet er inspirert av tidligere masteroppgaver med lignende metode, hvor antall respondenter ligger mellom seks og ti.

På grunn av et lavt antall respondenter er det ønskelig å spesifisere utvalget slik at studien når ut til de personene som menes å best skulle kunne svare på problemstillingen. Bestemte kriterier begrenser det første utvalget til personer med praktisk erfaring i bedriftsavdelingene i enten små eller store banker. Det andre utvalget begrenses til revisorer som har praktisk erfaring som både oppdragsansvarlig revisor og medarbeider i enten små eller store revisjonsselskap. Dette gjør at studien fortsatt dekker sentrale områder i problemstillingen. Det vil dermed være mulig å foreta en dyptgående analyse av studien, noe som kan være mer utfordrende med et større utvalg (Kvale et al., 2015). Nedsiden er at gyldigheten av data som samles inn senkes.

Utvelgelsesstrategien ble gjennomført ved en aktiv og subjektiv håndplukking av respondenter som menes å gi et representativt utvalg. Respondentene fra både kredittinstitusjonene og revisjonsselskapene har fordelt seg jevnt når det gjelder størrelse på selskap de har erfaring fra, mengden med erfaring i bransjen og direkte erfaring rundt emne. Dette tyder på at dataen kan gi et godt bilde i henhold til problemstillingen.

4.2 Datainnsamling

Intervjuene ble i all hovedsak basert rundt de syv truslene som vi bruker til å dekomponere hovedtrusselen, revisors tilknytning til klienter. For hver av truslene ble respondentene spurt om å forklare hvordan de mener at de ansatte i revisjonsselskapet burde handle for å beholde sin uavhengighet. Eventuelt hvilken praksis de selv hadde, om respondentene representerte revisorer. Spørsmålene var åpne, men begrenset av typen trussel og inngrupperingen av de ansatte i revisjonsselskapet. Respondentene fikk fritt trekke inn de momentene de selv ønsket rundt truslene. Vi ønsket å fremheve respondentenes synspunkt og meninger på spesifikke områder hvor de normalt ikke uttrykker sine meninger, med bakgrunn i deres profesjonelle erfaring.

4.2.1 Utvelgelse

Det første utvalget ble vurdert ut ifra en oversikt over potensielle banker i nærområdet med varierende størrelse gjennom søk på Proff Forvalt. Dette er et verktøy som studenter ved Universitetet i Agder har gratis tilgang til. Disse bankene ble i første omgang undersøkt etter potensielle respondenter ved hjelp av deres nettsider. De potensielle respondentene ble kontaktet direkte via mail med forespørsel om deltagelse i studien, eller eventuelt videre henvendelse. Vedlagt i forespørselen var det gitt en utredning om hva som ønskes av data, men ingen informasjon om hvilke spørsmål som ville bli stilt i intervjuet. Den ønskede effekten av

dette var å nå bedre ut til den riktige respondenten, uten å gi muligheten til omfattende forberedelser. I tillegg ble det lagt ved kort informasjon om emnet, behandlingen av informasjonen som samles inn, og praktiske detaljer. Der det ikke var mulig å lokalisere en potensiell respondent ble bankene kontaktet via deres offentlige mailadresse med forespørsel om å komme i kontakt med en person som har erfaring innenfor det ønskede område. Sammen med denne mailen ble det gitt informasjon, som ved forespørslene til de håndplukkede respondentene.

Forespørslene ble godt mottatt av respondentene i bankene og det ble raskt avtalt et intervju i fem av de seks bankene som ble kontaktet.

For det andre utvalget ble revisorforeningens nettside brukt til å søke opp revisorer i nærområdet (Revisorforeningen, (2017)). Nettsiden har blant annet oversikt over alle registrerte revisorer i Agder. Revisjonsselskapene ble, som bankene, vurdert ut ifra informasjon hentet fra Proff Forvalt. Selskaper som ble utelukket i denne prosessen var for eksempel selskap med få eller kun en ansatt. Selskapene som kunne gi potensielle respondenter ble kontaktet via deres offentlige mailadresse med en forespørsel. Forespørselen ble utformet på lik måte som forespørselen til bankene, men med bakgrunn i del to av studien, som var utformet til revisorene.

Studien ble gjennomført i tidsperioden februar-mars, ofte kjent som travle måneder for revisorer. Effekten av dette var at responsraten hos revisorene var lav. Ytterligere revisjonsselskap ble kontaktet frem til et akseptabelt nivå av respondenter var nådd. Av de femten revisjonsselskapene som ble kontaktet ble det avtalt intervju med respondenter fra tre forskjellige selskap.

4.2.2 Gjennomføring

Selve gjennomføringen av samtlige intervjuer ble foretatt i respondentenes lokaler. Varigheten av intervjuene varierte betraktelig blant de fire første, som hovedsakelig besto av respondenter fra kredittinstitusjonene. Tidsbruken lå mellom 45-110 minutter, hvorav . I den andre halvdel ble intervjuene effektivisert, men rammen som var satt på 60 minutter ble kun overholdt i halvparten av intervjuene. De resterende intervjuene varierte mellom 70-90 minutter. Forklaringen for den store variasjonen ligger i spørsmålene som går på de rent skjønnsmessige

vurderingene. Her ble det ofte digresjoner fra respondenten sin side, som førte til en utvidelse av spørsmålene.

Respondentene ble møtt av to intervjuere, hvor en var fast transkribent mens den andre holdt intervjuet. Den som transkriberte holdt også kontroll over lydinnspillingen, og kom eventuelt med innspill der det var nødvendig. Lydinnspilling ble kun brukt i tilfellene hvor respondenten samtykket. Bruken av en transkribent underveis i intervjuene reduserte avhengigheten av lydinnspillingen drastisk, men innspilling var fortsatt ønsket som et støtteverktøy til den dyptgående analysen. Ordene i seg selv kan ofte være vanskelig å tolke. Tonefall og kroppsspråk er to komponenter av et kvalitativt intervju som kan være relevant (Jacobsen, 2015). Der tonefall ble fanget opp og vurdert senere ved hjelp av lydinnspillingen, krevde kroppsspråk enten et våkent øye og notater, eller videoinnspilling av intervjuet. På grunn av manglende erfaring med intervju og vanskeligheter med å holde protokoll over kroppsspråket til rett tid, ble dette som følge nedprioritert, men ikke ekskludert.

Spørsmålene i intervjuene var ment å dekke hver av de syv truslene i en fast rekkefølge, og hver for seg. Det viste seg at respondentene, uten å vite spørsmålene på forhånd, fort kunne trekke inn aspekter som ville bli tatt opp ved senere trusler. Senere spørsmål kunne også åpne for diskusjon av tidligere trusler, på grunn av respondentenes nyvunne forståelse for hva det ble spurt om. Dette tydet enten på at forklaringen av hva som var ønsket fra spørsmålene burde vært tydeligere eller at struktureringen av spørsmålene burde vært annerledes, eller begge deler. På grunn av kompleksiteten av tema og mengden variabler, er det usikkert om det ville gitt mer konsise svar å forandre på strukturen og/eller forklaringene, men etter det første intervjuet ble det gjort mindre forandringer. Forandringene lå hovedsakelig i forenklinger av begrep og spørsmål, og var ment å hjelpe frem et klarere svar. Etter denne første redigeringen ble det bestemt å beholde struktureringen slik at alle respondentene hadde et likt utgangspunkt.

Mangelen på forberedelser gjorde at ikke alle svarene ble utfylt i detalj. Noen respondenter forklarte at detaljene i for eksempel uavhengighetsrutinene der de jobbet knyttet til bestemte trusler ikke var noe de kunne utenat, men dette var heller ikke nødvendig i denne studien. I tilfellene hvor det manglet relevant informasjon ble respondentene kontaktet i etterkant. Alle som ble kontaktet på denne måten ga svar med den nødvendige informasjonen.

4.2.3 Etiske hensyn

Etiske hensyn er inkludert som en egen del av oppgaven på grunn av sensitiviteten av emnet. Det var ønsket at respondentene fikk muligheten til å utrede om egne meninger og erfaringer, uten å være redd for at svarene kunne påvirke sitt eget eller selskapet sitt rykte. Respondentenes personvern ble ivaretatt gjennom anonymitet ved behandling av all data som ble samlet inn under hele intervjuprosessen. Intervjuet er strukturert og utformet slik at det ikke vil utløse meldeplikt etter retningslinjer fra personvernombudet, NSD. Lydopptak av intervjuene ble kun brukt der det ble gitt samtykke fra respondent, og i disse tilfellene er opptaket stoppet hvor respondenten utreder om eventuell person- eller bakgrunnsinformasjon. Opptaket ble også stoppet når respondenten selv ga uttrykk for at de ikke ønsket opptak av enkelte deler. De transkriberte intervjuene og informasjonen brukt i analysen ble lagret uten personidentifiserende opplysninger. For studien vil det kun være relevant å spørre etter informasjon om erfaringen til respondenten. Svarene er her rundet av til nærmeste fem år uten å spesifisere hvor erfaringen er fra. Annen identifiserende informasjon som kom frem underveis i intervjuet er ekskludert fra transkriberingen da dette heller ikke er nødvendig for studien. Alle respondenter ble informert før og under intervjuet om hvordan informasjonen vil bli behandlet, og de har gitt sitt samtykke til dette.

4.3 Dataanalyse

Hovedformålet med samtlige intervjuer var å få et innblikk i respondentenes meninger rundt de syv truslene som ble utarbeidet. Truslene representerer faktorene som har innvirkning på revisors og revisjonsmedarbeideres uavhengighet, gjennom deres tilknytning til klienter. Det forventes lignende meninger fra respondentene, selv om de i utgangspunktet har to forskjellige perspektiv. Skifte mot en uavhengig regulering av revisjonsbransjen bør ha begrenset forventningsgapet mellom brukere og revisor, sammenlignet med tidligere forskning. Francis (2004) sier at mangelen på forskning på område mest sannsynlig kommer av at trusselen i praksis oppstår sjeldnere enn forventet, men det dukker stadig opp eksempler hvor revisor får beskjed at de har behandlet sin uavhengighet på en måte som er uakseptabel. Momentene som dermed fremmes i oppgaven vil være skillene mellom meningene til de to gruppene med respondenter, regnskapsbrukere og revisorer.

Transkripsjonen fra intervjuene inkluderte alt som ble sagt underveis bortsett fra informasjon som ikke ble sett på som relevant, eller informasjon som kunne være identifiserende for

respondentene. Eksempler på dette kan være irrelevante avstikkerhistorier, anbefalinger til studenter og navn på selskap og respondent. Dette ga likevel en større mengde data enn forventet, men som i utgangspunktet var innskrenket til det som ble sett på som relevant for studien. Et problem med følgende avgrensningene i dataen, var det potensielle tapet av informasjon som egentlig kunne brukes i analysen. Dette problemet var mindre relevant i startfasen av databehandlingen, men gikk igjen i videre behandling og begrenning av data i de senere fasene. To personer hadde tilgang til all data og jobbet med studien gjennom hele perioden. Sjansene for at noe relevant data ble utelatt er noe minsket på grunn av dette.

Selve analysen av dataen foregikk i Microsoft Excel og Google Regneark gjennom ulike stadier for behandling og dekomponering. I Excel ble det først opprettet en matrise hvor transkriberingen ble kategorisert etter respondent og spørsmål med intervjuguiden som mal. Der ytterligere spørsmål ble stilt ble disse plassert under spørsmålet som opprinnelig førte til at det nye spørsmålet ble stilt, men tillagt en fargekode. Matrisen ble deretter utvidet for hvert spørsmål og hver respondent, til å inkludere en meningsfortetting og en meningsfortolkning. Resultatet ble en samlet fortetting og fortolkning av alle respondentene sine svar på hvert av spørsmålene, samt en oppsummering av respondentenes samlede meninger om emnet. Meningsfortettingene foregikk ved at hver del av intervjuene som nå var kategorisert ble kortet ned til kun å gjengi det sentrale i hvert svar. Den videre meningsfortolkningen la vekt på å vise til en dypere forståelse av svarene som helhet. Ved hjelp av meningsfortettingen, notater og en kodet gjennomgang av hva som gikk igjen i svarene, ble det gjengitt en tolkning av den underliggende meningen til respondentene (Kvale et al., 2015).

Microsoft Excel og Google Regneark ble brukt som databehandlingsverktøy, ettersom det var ønsket å utnytte tidligere kunnskap for å effektivisere prosessen. Skylagrings-funksjonen til Google gjorde det også mulig for to personer å behandle samme dokument samtidig. På grunn av problematikken rundt den store mengden data og risikoen for å utelukke relevant data, var det ideelt at begge forskerne hadde mulighet til å arbeide, redigere og kode underveis og om hverandre. Ved presentasjonen av funnene ga struktureringen i Excel/Regneark enkel tilgang til all den behandlede dataen.

4.4 Kvalitetskriterier

Det blir ofte argumentert for at en vurdering av kvaliteten til en kvalitativ studie må vurderes ut ifra andre kriterier enn reliabilitet og validitet (Christoffersen, Johannessen & Tufte, 2011;

Bryman & Bell, 2011). Bryman & Bell (2011) utreder om arbeidet til Lincoln & Guba (1985) og Guba & Lincoln (1994; 1989), som er sentrale forkjempere for dette. Her presenteres to primære kriterier, troverdighet og autenticitet ("*trustworthiness and authenticity*"), som alternativ til kriteriene reliabilitet og validitet. Det primære kriteriet troverdighet er bygd opp av fire underkriterier, som i tillegg er oversatt og definert på norsk av Christoffersen et al. (2011).

Det første kriteriet (*credibility*) oversettes til troverdighet og er parallelt med intern validitet. Kriteriet beskriver i hvilken grad det som er undersøkt korresponderer med det som er den teoretiske bakgrunnen, og at det vises forståelse og innsikt i posisjonen til den som undersøkes. Troverdighetskriteriet anbefales å bygges opp ved at studien følger det som oppfattes som god praksis. Dermed kreves ofte en utredning av metode for datainnsamling, metode for intervju, analyse, datareduksjon og kategorisering (Christoffersen et al, 2011). Bryman (2011) og Christoffersen et al (2011) trakk også inn to spesifikke teknikker for å forsterke troverdigheten. Den første går ut på å få bekreftelse av respondentene på tolkninger som er gjort. Respondentene i denne studien har blitt kontaktet i etterkant for å bekrefte noen spørsmål, men de er ikke kontaktet i sammenheng med tolkninger. Den andre teknikken tar utgangspunkt i å bekrefte data som er hentet inn fra en kilde, ved hjelp av data som hentes inn fra en annen kilde. Dette kalles metodetriangulering (Bryman & Bell, 2011; Christoffersen et al., 2011), og er eksempelvis tatt i bruk i denne studien ved bruk av åbenhetsrapporter i forbindelse med intervjuene med revisorene.

Det andre kriteriet (*transferability*), overførbarhet, er parallell med ekstern validitet og beskriver hvilken evne resultatene fra studien har til å kunne generaliseres. For å håndtere dette kriteriet står det i Bryman & Bell (2011) at Guba & Lincoln anbefaler en så detaljert beskrivelse som mulig. Beskrivelsen skal opptre som en database slik at andre har mulighet til å ta egne vurderinger for hvorvidt forskningen kan overføres i andre tilfeller. I dette tilfellet er presentasjonen av studien designet slik at den inkluderer alle prosesser og oppdagelser underveis. Med et eksplorerende design vil ofte hensikten være å legge til rette for videre forskning som i høyere grad kan være grunnlag for generalisering av spesifikke fenomen. Kravet om en "database" for andre vil dermed være en naturlig del av presentasjonen.

Det tredje kriteriet (*dependability*), pålitelighet, er parallell med reliabilitet. Kriteriet beskriver i hvilken grad studien kan gjenskapes med like resultater og konklusjoner. Behandlingen av

reliabilitet i kvalitativ forskning blir ofte omtalt som ressurskrevende, og er på grunn av dette uvanlig i praksis. For å forsterke påliteligheten er det imidlertid anbefalt å opprette en revisjonsprosedyre ved at absolutt alle deler av studien protokollføres og gjøres tilgjengelig for revidering av andre, opp mot det som oppfattes som god praksis (Bryman & Bell, 2011). Denne studien har oppsett og vurderinger registrert i dokumenter som gjennomgås av de to som arbeider med den. Utover dette har veilederen til oppgaven den mest sentrale rollen for å revidere prosessene underveis, slik at tilbakemeldingene som mottas fra denne instansen vil bli løpende tatt hensyn til.

Det fjerde kriteriet (*confirmability*), bekreftbarhet, er parallell til objektivitet. Et problem i kvalitativ forskning er at subjektive holdninger og verdier kan være med å påvirke studien. Andre som gjentar studien kan dermed få et annet resultat. Her er det igjen viktig å utrede hvordan alle beslutninger er tatt, og ifølge Bryman & Bell (2011) foreslår Guba & Lincoln at objektiviteten bør bekreftes som den del av revisjonsprosedyren. Objektivitet er en del av studiens tema, og dette er noe som forhåpentligvis styrker denne delen av kvaliteten til studien. Det er uansett brukt mye tid på å utrede hva respondentene forteller, før det konkluderes ut ifra egne tolkninger. Dette gir leseren mulighet å ta egne vurderinger ut ifra dataene som er presentert, og selv vurdere dette opp mot oppgavens egen konklusjon.

Som det følger av Bryman & Bell (2011), er Guba & Lincolns andre primære kriterie, autentisitet, tatt mindre i bruk. Kriteriet tar for seg hvilken påvirkning studien har utad, og kan ofte virke provoserende på grunn av dette. Spørsmål rundt hvordan studien kan påvirke handlingene til personene den omhandler vil av de fleste bli sett på som viktig, men også vanskelig å besvare. Denne studien søker imidlertid å samle inn meninger fra flere sentrale og erfarne personer for både å veilede oppsummeringen, og legge tyngde bak data som er samlet inn. Innhenting av oppdatert informasjon på emnet vil gi oppgaven relevans for problemstillingene som tas opp, men en vurdering av disse problemstillingenes relevans i dagens praksis bør også tas. Dette utredes mer om i kapittelet dedikert til presentasjon av funnene som er samlet inn, men blant annet respondentenes engasjement under intervjuene tyder på at dette er et tema de er opptatt av.

Kapittel 5 Presentasjon av funn

I dette kapitlet presenteres funnene fra dataen som er innhentet gjennom intervjuene. Innledningsvis vil det gis en kort presentasjon av respondentenes bakgrunn og de innledende spørsmålene. Hoveddelen av kapitlet er viet til en fremleggelse av de sentrale punktene i respondentenes svar, samt det tilhørende regelverk.

5.1 Informasjon om respondentene

For å få en så klar innsikt som mulig i tankegangen hos de ansatte fra både revisjonsselskapene og kredittinstitusjonene ble det kontaktet godt erfarne personer fra de relevante bedriftene. Alle de praktiserende revisorene var oppdragsansvarlig revisorer og partnere i revisjonsselskapene de var ansatt i. Mens en av revisorene var registrert revisor var de to andre statsautoriserte. Alle revisorene hadde minst femten års erfaring i revisjonsbransjen. For respondentene fra kredittinstitusjonene var det viktigste kravet at disse hadde en sentral rolle i beslutningsprosessen for å yte kreditt, og aktive brukere av regnskap i den forbindelse. Erfaring ble derfor nedprioritert, noe som av den grunn førte til større spredning i erfaring enn hos revisorene.

Syv av respondentene hadde arbeidssted i Vest-Agder og én i Aust-Agder. I ett tilfelle, stilte en respondent til intervju sammen med en kollega. Svarene fra dette intervjuet blir behandlet som en samlet respondents meninger i hovedsak grunnet påvirkningen de hadde på hverandre, blant annet fordi den ene var den andres overordnede, men også da svarene var like.

Følgende er respondentene navngitt i henhold til tabell 3. Respondentene som tilhører gruppen fra kredittinstitusjoner betegnes B1 til B5, mens respondentene som tilhører gruppen av revisorer betegnes R1 til R3. Bankene som respondentene hadde erfaring fra er definert etter størrelsene store banker, mellomstore banker og mindre banker, det er etter finanstilsynets definisjon etter hvilke banker som må følge de ulike likviditets og soliditetskrav. De store bankene er etter Finanstilsynets definisjon 8 utvalgte banker med utlånskapital over 10 milliarder. Bankene med selskapsstørrelse “mellomstore”, har utlånskapital over 10 milliarder, men er ikke definert som like systemkritiske. Bankene med selskapsstørrelsen “mindre”, har under 10 milliarder i utlånskapital.

Revisjonsselskapene som revisorene har erfaring fra er kun definert etter størrelsene lite og stort. De som er kategorisert som “stort” er blant de fem store revisjonsselskapene i Norge. De som er kategorisert som “lite” er selskaper som ellers opererer i Norge.

Respondent	Selskapets størrelse	Erfaring		
Kredittinstitusjon		Revisjon	Bank	Regnskapsføring
B1	Lite	20 år	< 5 år	
B2	Stort	< 5 år	10 år	
B3	Stort	25 år	10 år	
B4 Respondent 1:	Stort		30 år	
Respondent 2:		< 5 år	10 år	
B5	Middels		35 år	< 5 år
Revisjonsselskap		Revisjon	Oppdragsansvarlig	
R1	Lite	20 år	15 år	
R2	Stort	20 år	15 år	
R3	Stort	20 år	10 år	

Tabell 3 - Informasjon om respondentene

5.2 Respondentenes forkunnskaper

De to neste delene i intervjuene med respondentene fra kredittinstitusjonene synliggjorde hvor likt utgangspunkt alle hadde. Fire respondenter uttrykte at de selv hadde erfaring som revisor. Det var derfor ingen overraskelse da det utover intervjuet viste seg at de alle hadde ekstensiv kunnskap om revisoryrke, og hvordan et revisjonsselskap var bygd opp. Respondent B5 hadde ingen erfaring fra revisjonsbransjen selv, men også her ble det vist god kunnskap om både arbeidsprosesser og selskapsstruktur som er typisk for revisjonsbransjen.

Respondentene fra kredittinstitusjonene ble spurt om hvilken påvirkning revisors arbeid har på deres beslutninger. Først og fremst var alle respondentene enig i at det er revisors oppgave å påse at uavhengigheten ikke er truet. Dette ble begrunnet med at det ikke var mulig for kredittinstitusjonene å ha oversikt over adferden til alle revisorene. Samtlige respondenter uttrykte at deres tillit til revisor særlig var bygget på kunnskapen om at revisjonsselskapene har omfattende rutiner for å beholde både den tilsynelatende og faktiske uavhengigheten.

Respondentene fra kredittinstitusjonene viste spesielt god tiltro til de store revisjonsselskapene. De mente at det eksisterer, og at det gjennomføres bedre rutiner i disse selskapene enn de

mindre revisjonsselskapene. Angående den enkelte revisor sa respondentene at dette ikke er noe de kan ha oversikt over. Respondentene tok også uoppfordret opp forskjellig problematikk som ofte nevnes i forbindelse med revisors uavhengighet. Eksempelvis ble det nevnt av respondentene B2, B3 og B4 at på mindre steder, og for mindre revisjonsselskap, kan revisor være særlig utsatt for å knytte for nære bånd til sine klienter, eller at klientene “vokser fra” sin revisor. Med andre ord at klienten blir for stor for revisor å håndtere.

Alle respondentene fra kredittinstitusjonene la stor vekt på regnskapet når det skal ytes lån, men det er naturligvis flere momenter som er relevante. Det mest sentrale er framtidsutsikter og hvilken sikkerhet selskapet kan stille. Respondentene mente også at desto større selskapet er, desto viktigere er det at de har et regnskap kredittinstitusjonene kan stole på. Et lite eiendomsselskap blir av respondentene B1, B4 og B5 nevnt som eksempel på en klient hvor en eventuell revisjon av regnskapet er mindre viktig, ettersom det er mindre faktorer å forholde seg til. Motsatt, nevnes håndverksbedrifter uten gode økonomiavdelinger, som selskap hvor revisor spiller en større og viktigere rolle.

5.3 Strukturering av presentasjonen

Grunnet den todelte studien er det brukt et strukturert oppsett for å presentere resultatene av intervjuene. For hver trussel vil det utredes for hvilke regelverk og retningslinjer som er gitt for å bevare uavhengigheten til revisor direkte relatert til trusselen. Deretter gis det kort informasjon om hvilke spørsmål som er stilt til respondentene fra revisjonsselskap, og en gjennomgang av funnene i svarene som er mottatt. Til slutt gjennomgås spørsmålene som er stilt til respondentene fra kredittinstitusjoner med en gjennomgang av funnene i svarene som er mottatt.

5.4 Trussel 1 – Deltagelse på arrangementer i regi av klienter

5.4.1 Trussel og reglement

Den første trusselen problematiserer situasjoner hvor ansatte i et revisjonsselskap deltar på arrangementer i regi av selskapets revisjonsklienter. Det finnes ingen objektive regler for hva revisor kan delta på av arrangementer, men på et overordnet nivå krever ISQC 1 at selskapet sikrer seg gode rutiner for at uavhengigheten evalueres, etterprøves og bevares. I DnRs regler om etikk (2017) står det beskrevet hvordan uavhengighet skal bevares. Her blir det lagt frem prinsipper for hvordan uavhengigheten skal behandles på en slik måte at det ikke er en trussel

mot etterlevelsen. Etter disse reglene kan revisor ikke delta på arrangementer, med mindre det har en ubetydelig effekt på uavhengigheten. Etter revisorloven (1999) reguleres deltagelse på arrangementer av den subjektive hovedregelen i §4-1.

5.4.2 Revisorene

Respondentene som representerte revisorene ble bedt om å forklare hvilke fastsatte reguleringer eller retningslinjer de ble begrenset av internt i sine selskaper for situasjoner rundt deltagelse på arrangementer i regi av klienter. Deretter var det ønsket at de gikk inn på hvordan de selv behandler sin uavhengighet i praksis i disse situasjonene.

Alle respondentene fra revisjonsselskapene viste til faste regler for hvilke typer arrangementer det er greit å delta på. Respondent R1 trakk frem at ISQC 1 brukes aktivt. Det kan imidlertid også sees i åpenhetsrapportene for 2016 til de andre revisjonsselskapene, som har vært med i studien, at prosedyrene i ISQC 1 er implementert.

Når det gjelder hvilke typer arrangementer revisor bør delta på, er samtlige respondenter fra revisjonsselskapene enige i at forretningsmessige arrangementer er godkjente å delta på. Generalforsamling med middag etterpå er således en slik forretningsmessig anledning ble det sagt av samtlige. Det er også en enighet blant respondentene at revisorer ikke bør delta på arrangementer av privat karakter. Respondent R3 sa at vedkommende har blitt invitert på fotballkamper av en klient ved flere anledninger. Respondenten har da både takket ja og nei etter å ha vurdert hvordan omverden ville ha sett på hendelsen. Som respondentene trekker frem er det derfor viktig å ikke bare se på selve arrangementet, men også vurdere andre forhold, for eksempel hvilke andre gjester som deltar. Av aksepterte arrangementer trakk respondent R2 frem en hel dag med konferanser, møter og avslutningsvis en stor gallamiddag med mange deltagere. Respondent R2 påpekte også at hvis alle bedriftens kontakter blir invitert er det fortsatt ikke greit at revisor deltar hvis det bare er noen få deltagere, og respondenten mener at få deltagere da er rundt åtte personer. I følge respondent R1 kan en revisor delta på et arrangement til en klient, dersom vedkommende for eksempel er der i lys av å være ektefelle til en ansatt i gjeldende bedrift, eller dersom revisoren ikke er invitert som følge av sin arbeidsstilling.

5.4.3 Regnskapsbrukerne

Respondentene med erfaring fra kredittinstitusjoner ble spurt om hvor de ville satt grensen for hva de ansatte i revisjonsselskap kan være med på av arrangementer, hvor ofte disse skal kunne være med på disse arrangementer, samt hvilke typer arrangementer de ikke kunne være med på.

Respondent B1 følte selv at revisor normalt ikke liker å delta på arrangementer. Det er også en stor forskjell på om det er medarbeider eller partner som inviteres, hvor respondenten tror at partnerne som oftest er de inviterte. Hvis det er et stort arrangement syntes respondenten det er greit å delta, men det er ikke akseptabelt hvis det er et lite arrangement hvor revisor er en av få inviterte. Dette fordi respondenten mente det ikke er noe som heter gratis lunsj og alle skal ha noe tilbake for det de tilbyr.

Respondent B2 syntes at uformelle treff ikke har noe med revisoryrket å gjøre, men at det burde gå bra med mer formelle arrangementer. Respondenten mente at det er viktig at det settes en klar grense og at det alltid er revisor som har ansvaret for at den grensen ikke krysses.

Respondent B3 mente at slike arrangementer kan gå på uavhengigheten løs, og at det er viktig at selskapet har gode interne rutiner. Respondenten mente også at hvis revisor kan betale for sin del av kostnaden til arrangementet er det en formildende omstendighet. Det blir nevnt at eventuelle baktanker ved arrangement lettere vil kunne påvirke medarbeider enn oppdragsansvarlig revisor på grunn av sin uerfarenhet. Hvis det er andre enn de på teamet som inviteres av selskapet mente respondenten at det muligens ligger en baktanke bak handlingen og at det derfor ikke er ok.

Respondent B4 sa at det kommer an på hvor mange som deltar på arrangementet, hvis det er ti stykker skal ikke revisor delta, men hvis det for eksempel er 100 stykker i et 25-årslag med bedriften burde det gå bra. Respondenten mente også at hvis det er stor nok størrelse på julebordet burde det gå fint at revisor deltar. For at disse arrangementene skal være akseptable mente respondenten at de ikke bør være ekstravagante, men ha et mer nøkternt forhold.

Respondent B5 starter med å henvise til at det i alle sammenhenger kan eksistere en smøringsproblematikk. B5 trakk imidlertid også frem at det kan være viktig å kjenne klienten

på flere nivåer, og at revisor vil se klienten på en annen måte som senere kan trekkes inn i selve revisjonen hvis revisor deltar på slike arrangementer. Respondenten stoler også ekstra godt på de store selskapene og er litt mer usikker på om alle de små selskapene gjør en god nok jobb rundt det å ha et profesjonelt forhold til sine klienter. Dette blant annet fordi det er færre involvert, og lettere for enkeltpersoner å bli kjent med klienten.

Alle respondentene fra kredittinstitusjonene mente at det gikk et klart skille mellom formelle arrangementer hvor alle forretningsforbindelser ble invitert og uformelle arrangement som julebord hvor revisor er eneste eller en av få som ble invitert til å feire med bedriften. Alle respondentene fra kredittinstitusjonene mente også at det finnes en fare for et for tett bånd, dette spesielt hvis det er noe som skulle gjenta seg ofte. I disse situasjonene er revisor derfor nødt til å opptre ekstra varsomt, noe alle brukere tror at revisor er oppmerksom på og derfor tar fornuftige vurderinger på hva som kan true uavhengigheten.

Uavhengig av om revisor velger å delta på arrangementer eller ikke så mener alle respondentene fra kredittinstitusjonene at det er helt og holdent revisor sitt ansvar og ikke brukerens å se når en slik situasjon kommer i konflikt med uavhengigheten. For å påse at revisjonsselskapene eller en enkelt revisor ikke bryter disse reglene mente samtlige brukere at det burde være et fastsatt system i selskapene for å forhindre at uavhengigheten brytes, og ikke at dette burde tas på revisors skjønn uten at de kommer med klare linjer for dette.

For de som ikke er på teamet mente samtlige av respondentene (B1, B2, B4 og B5) at arrangementer ikke er et problem som vanligvis vil påvirke uavhengigheten, dette hovedsakelig siden de ikke kan se når det skulle være aktuelt å bare invitere de revisorene som ikke var på teamet. Respondent B3 mener at hvis en medarbeider utenfor teamet var invitert ville det være noe vedkommende undret seg over, da det kan være noen baktanker.

5.5 Trussel 2 – Mottakelse av gaver fra klienter

5.5.1 Trussel og reglement

Den andre trusselen tok for seg situasjoner hvor ansatte i et revisjonsselskap tilbyr eller blir tilbudt gaver i forbindelse med revisjonsselskapets klientforhold. Gaver blir i denne sammenhengen brukt som en samlebetegnelse for fordeler som de ansatte i et revisjonsselskap

kan få, enten det er direkte eller indirekte fra en klient som de selv arbeider med eller som andre ansatte i revisjonsselskapet arbeider med.

Revisorloven (1999) har ingen objektive bestemmelser angående revisors mottakelse av gaver. Problemstillingen reguleres kun av den subjektive hovedregelen i revisorloven (1999) § 4-1, første ledd. I Den norske Revisorforenings regler for etikk, kommenteres det om hvilke trusler som forbindes med mottakelse av gaver. Denne kan gi veiledning for revisorer ved deres egne vurderinger. Kapittel 200 punkt 7 gir blant annet eksempler på situasjoner som kan skape fortrolighetstrusler, hvor en av de er “aksept av gaver eller særbehandling fra en klient, med mindre verdien er klart ubetydelig” (DnR, 2017, 200.7).

I kapittel 260 kommenteres det utdypende om hvilke forhold revisor bør være oppmerksom på i situasjoner rundt mottakelse av gaver. Punkt to sier at “betydningen av slike trusler vil avhenge av arten, verdien og intensjonen med tilbudet”. Videre spesifiseres det at der en rimelig og opplyst tredjepart med kjennskap til alle relevante opplysninger kan oppfatte en gave eller annen oppmerksomhet som klart ubetydelig vil revisor kunne konkludere med at tilbudet er i tråd med vanlig forretningspraksis (DnR, 2017, 260.2). I punkt tre utredes det om forholdsregler skal vurderes og anvendes der truslene ikke er klart ubetydelige og at revisor skal frastå fra tilbudet om ikke truslene elimineres eller reduseres til et akseptabelt nivå (DnR, 2017, 260.3).

5.5.2 Revisorene

Respondentene som representerte revisorene ble bedt om å forklare hvilke fastsatte reguleringer eller retningslinjer de ble begrenset av internt i sine selskaper for situasjoner rundt mottakelse av gaver. Deretter var det ønsket at de gikk inn på hvordan de selv behandler sin uavhengighet i praksis i disse situasjonene. Forventningen var i utgangspunktet at disse to svarene ville henge sammen, men det var overraskende stor forskjell i hvordan revisorene angrep hvert av spørsmålene. Dette kan henge sammen med forståelsen av spørsmålene eller indikere en disharmoni mellom de fastsatte rutinene og den praktiske utførelsen.

Respondent R1 startet med å henvise til ISQC 1, og brukte denne som veiledningen til at revisor i utgangspunktet skal si nei til gaver. Selskapet hadde ingen egne detaljerte rutiner spesielt for gaver, men de ansatte tok aktivt i bruk det fastsatte lovverket ved vurderinger av deres egen uavhengighet. Revisorforeningen ble brukt som rådgiver der det oppsto usikkerheter. Denne

metoden å vurdere uavhengigheten på betyr at det ikke er noe klart skille mellom oppdragsansvarlig revisor og medarbeidere ved situasjoner rundt mottakelse av gaver.

Både respondent R2 og R3 forklarte at deres selskap har fastsatt interne rutiner for mottakelse av gaver, men på grunn av usikkerhet rundt detaljene hadde de ikke mulighet til å utrede om alle disse rutinene. Et punkt begge nevnte var fraværet av et skille mellom oppdragsansvarlig revisor og medarbeider, og heller ikke om man var på teamet eller ikke. En generell regel som ble nevnt av respondent R2 og R3 er at selskapene hadde en fastsatt beløpsgrense for hva som kan oppfattes som ubetydelig. Denne var satt i området 50 til 150 kroner.

Respondentene fra revisorene ga uttrykk for å ha nokså like meninger rundt mottakelse av gaver. Alle respondentene kom også innpå tema av at gaver er mindre vanlig nå enn det har vært tidligere, og en av revisorene utfylte med at både det å gi og motta gaver er nå egentlig uønsket uansett type eller størrelse. Pengegaver i form av gavekort eller lignende ville alle respondenter avslått uansett. Om gave problemstillingen skulle komme opp tok samtlige revisorer utgangspunkt i at oppmerksomhetsgaver ikke blir vurdert som en trussel så lenge de ikke gis spesielt til revisor, men er en del av normal prosedyre ved hendelser eller arrangement. Respondent R2 poengterte mindre tydelige gaver som for eksempel “goodiebags” på arrangement da dette er noe respondenten opplever oftere. Respondenten mente at denne typen gaver vil kunne være en trussel, og noe man bør være oppmerksom på. Hvis gaven kun består av reklameprodukter, dvs at logoen til klienten er på produktene og verdien senkes på grunn av dette, mente den samme respondenten at gaven ikke sees på som en trussel. Respondent R3 tok også opp at særbehandlingen en revisor kan ende opp med å få på grunn et klientforhold vil være bekymringsverdig, og kan sees på som en mer relevant trussel i dagens situasjoner enn en typisk gave.

Om revisorene kom i situasjonen hvor de tok imot en gave, handlet samtlige respondenter nesten likt. Det ble utredet om en jevn kombinasjon av å legge gaven frem på kontorlokale og dele den med de andre i selskapet, gi den til sekretæren eller ta den med hjem selv. Å legge den frem til kontorlokale var som oftest vanlig der revisorene var ukomfortable med å ta gaven imot selv, gjerne på grunn av verdien til gaven.

Det tydeligste skillet mellom medarbeider og oppdragsansvarlig revisor i denne trusselen, både på og av teamet, var ifølge respondentene R1, R2 og R3 at oppdragsansvarlig revisor var den som stort sett endte opp med å bli tilbudt gaver eller lignende fordeler.

Samtidig vil behandlingen av problematikken i seg selv ha samme utgangspunktet for alle ansatte. Problemstillingen rundt press fra medarbeider som ikke var på teamet på grunn av felles fordeler for kontoret ble ikke vurdert som relevant av noen revisorer, men samtlige nevnte at de enten hadde mottatt gaver som er delt på kontoret eller hatt rabatter hos klienter.

5.5.3 Regnskapsbrukerne

Respondentene fra kredittinstitusjonene ble bedt om å utrede for hvilke friheter og begrensninger de mente revisor bør ha ved vurderingen for mottakelse av gaver. Det var ønsket at de uttrykte både sitt eget tillitsforhold til revisor og hva de mente skal til for at samfunnet generelt har tillit til revisor relatert til trusselen. Der det ble nødvendig ble det etterspurt utdypende svar for å spesifisere kravene til de forskjellige rollene i et revisjonsselskap.

De fleste respondentene fra kredittinstitusjonene gjorde det tydelig at de selv kunne relatere seg til gaveproblematikken gjennom arbeid i bankbransjen. Respondent B3 og B4 utfylte også med at det sjeldnere gis gaver og lignende nå enn før.

Dersom generelle gaver og rabatter gis til hele revisjonsselskapet, og er noe alle kan benytte seg av, var respondenten B1 av den oppfatning at slike gaver var tillatt. Hvis det derimot var noe som fant sted på regelmessig basis, i forbindelse med høytider var respondenten mer skeptisk. Respondenten ville også undret seg hvis gaver eller rabatter gis spesifikt til personer på revisjonsteamet. Videre trekker respondenten frem at revisor ikke burde få en adgang eller muligheter til å delta på spesielle arrangementer eller hendelser på grunn av rollen sin som revisor.

Respondent B2 er tidlig ute med å påpeke at revisor burde ha et system for å fange opp flyten av gaver. Respondenten påpeker at en revisor ikke bør motta gaver i noen form, dersom det ikke kan betegnes som mindre gaver av liten verdi, eksempelvis blomster.

Respondent B3 anser en flaske rødvin eller en termosflaske til jul som akseptable gaver, men om gaven gis til partner (oppdragsansvarlig revisor) alene er dette heller ikke bra. Blir gaven av høy verdi, som for eksempel en kasse med vin til jul, vil det ikke være greit uansett. Hvis

revisor mottar gaven som en av mange vil det imidlertid fortsatt være ok. Respondenten beskriver at vedkommende selv har erfaring med å få mye i forbindelse med arbeid og at man må “kjenne på sin egen uavhengighet og returnere hvis det blir for mye”. Denne respondenten mener også at revisor burde ha et system for å holde følge med gaver som mottas. At noen lurer med seg gaver hjem vil ikke være ok.

Respondent B4 mener at det i utgangspunktet ikke er greit å gi gaver til en revisor, da dette er to ting som ikke hører sammen. Ved gitte forhold som når revisor er en av mange eller det som gis er av lav verdi, vil det likevel være akseptabelt. Respondenten kommenterer videre at revisor “kan avstå fra all handel med sine klienter. Og det bør kanskje revisor også gjøre for å forsvare habiliteten”. Det poengteres at det ikke kan gis en spesiell fordel til revisor på grunn av dens stilling.

Respondent B5 starter med å trekke frem egen erfaring rundt klientrelasjoner som er med på å skape utfordringer når man handler privat. Respondenten påpekte at det er veldig viktig at man ikke beriker seg gjennom disse da en kan ende opp i situasjoner hvor man plutselig skylder klienten noe. Samtidig bør ikke slike klientrelasjoner være til hinder for at revisor eller andre kan handle med frihet, gitt at dette skjer på markedsbetingelser. Respondenten ser ikke hvorfor medarbeidere i revisjonsselskapet skulle fått en bedre pris eller lignende, men uansett stilling bør ikke det at man jobber hos revisoren til der man handler, være noe som flagges.

Gjentagende i intervjuene var oppfatningen at det ikke burde ligge noen hindringer for at revisor skal kunne handle som man vil med klienter. Dette er spesielt relevant i sammenheng med problemstillingen om at revisor kan få tilganger eller andre muligheter som ikke er tilgjengelig for offentligheten. Det ble flere steder kommentert at dette bør unngås der det er mulig, men det kritiske punktet ble satt til situasjoner hvor revisor kan ha beriket seg med bakgrunn i sin rolle som revisor enten det er gjennom rabatter eller gaver som gis utenfor ordinær handel.

Den aksepterte grensen som samtidige nevnte var mottakelse av gaver hvor man var en av flere andre aktører. Verdien av gaven må også vurderes, men det sentrale er at revisor søker innsyn i hensikten som ligger bak gaven. Ansvar for dette ble kommentert å ligge hos oppdragsansvarlig revisor. Svikt i forstående ledd ble vurdert å være revisors problem, ikke kredittinstitusjonene sine. Ved videre vurdering av de forskjellige ansatte i et revisjonsselskap ble det generelt påpekt at felles gaver eller andre fordeler til revisors kontor er uønsket. Og går

disse fordelene til de ansatte på revisjonsteamet som håndterer klienten er det høyst uønsket, spesielt om dette gjelder oppdragsansvarlig revisor. Flere kommenterte at det samtidig er lite populært om revisjonsselskapene mangler oversikt over hva de ansatte mottar av gaver, slik at selskapene bør ha et system for å innrapportere og protokollføre eventuell mottakelse av gaver.

5.6 Trussel 3 – Eierandeler i klienter

5.6.1 Trussel og reglement

Den tredje trusselen tok for seg situasjoner hvor ansatte i et revisjonsselskap har eierandeler med forbindelse til revisjonsselskapets klienter.

Revisors mulighet til direkte eierskap i revisjonsklienter følger de objektive bestemmelsene i revisorloven (1999) §4-1. Andre ledd som sier at *“årsregnskapet for revisjonspliktige kan ikke revideres av den som har eierandeler i, er innehaver av eller deltaker i det revisjonspliktige foretaket”*. Om eierandelen er vesentlig, sier fjerde ledd i samme paragraf at bestemmelsen også vil gjelde for revisors nærstående. I DnRs regler om etikk (2017) kapittel 100 blir det nevnt at de grunnleggende prinsippene (integritet, objektivitet og profesjonell atferd) kan bli truet av egeninteressekonflikter, hvis en revisor eier eiendeler i den reviderte har således revisor en egeninteresse og således kan heller ingen andre oppdragsansvarlig revisorer i samme selskap ta oppdraget, som nærmere forklart under smitteregelen §4-2 i teoridelen.

5.6.2 Revisorene

Respondentene fra revisjonsselskapene ble derfor bedt om å utrede for hvilke interne rutiner og reguleringer de hadde i forbindelse med eierandeler i selskaper de reviderte. De ble spurt om det var forskjellige regler på de forskjellige nivåene i hierarkiet og hvordan det var med indirekte eierskap gjennom andre selskaper og om det var noe andre eierskapstrusler de hadde i tankene.

Alle respondentene fra revisjonsselskapene hadde strenge regler på dette temaet. Selv om loven åpner for at medarbeideren kan eie aksjer i selskaper de ikke er på teamet til, var alle respondentene samstemt på at så lenge selskapet er en klient, er det ingen i revisjonsselskapet som kan eie aksjer i det reviderte selskapet. Dette gjelder enten det er revidert av den nasjonale organisasjonen i Norge, den nasjonale organisasjonen i et annet land eller den internasjonale delen av revisjonsselskapet. For oppdragsansvarlig revisor er det følgelig heller ikke akseptert,

verken etter interne regler eller etter lov, å eie aksjer i selskaper revidert av revisjonsselskapet. Hvis revisor eier deler av et aksjefond eller obligasjonsfond er det et indirekte eierskap i bedriftene fondet eier, dette ser imidlertid revisorene på som uproblematisk, ettersom det er en så liten andel som revisor selv ikke har kontroll over. Unntaket er således som R2 trekker frem, at dersom de reviderer selve fondet, kan verken revisor eller noen andre i revisjonsselskapet ha eierandeler i fondet.

5.6.3 Regnskapsbrukerne

Respondentene fra kredittinstitusjonene ble spurt om hvor grensen for å ha en tilsynelatende uavhengighet går når en revisor i revisjonsselskapet eier aksjer i den reviderte klienten, og hvem i revisjonsselskapet som burde kunne eie aksjer og hvilke eierandeler de kan eie. De ble spurt om det en grense på hvor små og store selskaper de kan ha eierandeler i og hvor går eventuelt denne grensen? Og dermed hva som skal til for at du som regnskapsbruker starter å vurdere om uavhengigheten er truet.

Respondent B1 mente at det ikke er noe stort problem at medarbeidere på teamet eier aksjer i det reviderte selskapet. Det var også helt i orden hvis medarbeiderne som ikke er på teamet til den aktuelle klienten hadde eierandeler. Oppdragsansvarlig som ikke er på teamet bør også kunne eie aksjer i det reviderte selskapet, men oppdragsansvarlig som signerer er da den eneste som Respondent B1 mente ikke skal kunne eie aksjer i den reviderte klienten.

Respondent B2 er tidlig ute med å påpeke at ingen, verken medarbeidere eller oppdragsansvarlige på eller av teamet kan eie aksjer i den reviderte klienten, B2 åpner imidlertid for at det kanskje burde gå greit at en som sitter på et annet kontor på en annen lokasjon skal kunne eie aksjer i selskapet som revideres av samme revisjonsskjede. Respondenten er imidlertid usikker på om det er noe fare for innsideinformasjon og er dermed generelt skeptisk til at noen i det samme revisjonsselskapet skal kunne eie aksjer i selskapet som revideres.

Ifølge respondent B3 var det helt uaktuelt å ha eierandeler i selskaper som revisor selv reviderer, men både partnere og medarbeidere skal kunne eie aksjer i store selskaper som Hydro hvis de ikke er på teamet. På små selskaper er det imidlertid ikke greit at de utenfor teamet eier aksjer i små lokale selskaper heller.

Respondent B4 var av den oppfatning at det er hvordan media hadde tatt saken som er viktig og respondenten tror ikke de ser så stor forskjell på en avdeling i Alta og Kristiansand hvis det er et og samme revisjonsselskap. Respondenten mente også at det kan oppstå uavhengighetskonflikter hvis revisor eier aksjer i konkurrerende selskaper av de revisor reviderer og dermed burde avstå fra å eie aksjer fullstendig.

Respondent B5 mente at det i visse tilfeller kan oppstå situasjoner som gjør at det ikke bør være et absolutt forbud, men at det i det generelle ikke er heldig at revisor eier aksjer i det reviderte selskapet. Respondenten mente at det bør gå på vesentlighetsprinsippet; hvis det er minimalt med påvirkning fra revisor og eierposten er liten burde det gå fint å eie aksjer i den reviderte klienten. Respondenten har selv måtte sitte i styrene til selskap banken har lånt ut til, dette med formål å sikre verdiene til banken, og mente at litt av den samme tankegangen må kunne gjelde for revisor. Revisor skal ikke i det vesentligste være tilknyttet klienten, men det kan komme opp situasjoner tilsvarende den forklart over hvor det kan bli nødvendig å bruke revisors beste skjønn, dermed vil det ikke være bra med for objektive regler.

Fire av respondentene fra kredittinstitusjonene mente som loven sier at ingen på teamet kan ha eierandeler i bedriften de reviderer, respondent B1 mente imidlertid at dersom en revisjonsmedarbeider har en liten eierandel på et stort selskap burde det ikke ha noe å si, og vedkommende ville ikke ha sett på det som noe problem for at det ble levert et riktig revidert regnskap. Regnskapsbrukere B1, B2, B3 og B5 mente at både medarbeidere og oppdragsansvarlig revisor skal kunne eie uvesentlig deler av aksjene i et stort børsnotert selskap hvis de selv ikke er på teamet, dette uten at de vil endre deres væremåte overfor regnskapet. Hvis det imidlertid er snakk om et lite lokalt selskap hadde det ikke vært ok. Det var også ulike meninger i forhold til om det var et regnskap som var mye basert på skjønn med illikvide eiendeler eller om det var et enkelt regnskap med faste leietagere i et utleiebygg. Respondentene B1, B2 og B3 som mente smitteregelen §4-2 i revisorloven (1999) er for streng. De ville således ikke ha endret sin beslutnings basert på om denne informasjonen ble tilgjengelig.

5.7 Trussel 4 – Nærstående med forbindelse til klienter

5.7.1 Trussel og reglement

Den fjerde trusselen tar for seg situasjoner hvor ansatte i revisjonsselskapet har nærstående med tilknytning til selskapets klienter.

I Revisorloven (1999) §4-1 står det at om en revisor eller en revisors nærstående (jf. fjerde ledd) har en slik tilknytning til den revisjonspliktige at det kan svekke revisors uavhengighet eller objektivitet, kan vedkommende ikke revidere den revisjonspliktiges regnskap. Som forklart under teoridelen §4-1 er det strenge regler for hva de nærstående til de som reviderer et regnskap kan tillate seg. DnRs regler om etikk nevner at uavhengigheten kan bli truet av både revisor og deres nærstående. Til definisjonen på revisors nærstående henvises det til Revisorloven (1999) §4-1 fjerde ledd, nr. 1-5. Denne trusselen er derfor valgt for kaste lys på problematikken rundt revisors nærstående.

5.7.2 Revisorene

Respondentene fra revisorene ble spurt om hvordan de setter grensen til hvem som var nærstående, hvilke begrensninger de har som følge av dette og hvilke handlinger de gjennomfører for å sikre uavhengigheten.

Respondentene mente at de følger lovverket, men deler interne regler det på medarbeidernivå, “managernivå” og partnernivå. Ingen kan være revisor når ens ektefelle, barn, far, søsken eller lignende har en sentral posisjon i selskapet som revideres. Hvis en nærstående jobber i økonomiavdelingen i et selskap kan revisor ikke være på teamet, og dersom oppdragsansvarlig revisors nærstående har en sentral rolle i selskapet kan ingen i revisjonsselskapet ta oppdraget.

Hvis en revisors nærstående jobber i selskapet utenfor sentrale roller eller i økonomiavdelingen tar revisjonsselskapene en generell uavhengighetsvurdering om det er noe som vil påvirke uavhengigheten.

Respondent R2 trekker frem at det ikke er en absolutt grense mellom medarbeider og partner, jo lengre du kommer oppover i systemet desto strengere blir reglene. Forfremmes du til partner er det bare formaliteter som skal til for at du oppfyller uavhengighetskriteriene med tanke på smitteregelen og andre uavhengighetskriterier.

For å beskytte revisors stilling som en helt uavhengig part som øker verdien til regnskapet sa en av revisorene hvorfor de har strenge regler *“for å ha integriteten i orden. For å ikke miste kunder til regnskapsselskapene som ikke er like uavhengige som revisjonsselskap”* (R1). Dette kommer opp fordi regnskapsselskapene også til en viss grad er uavhengige parter i tilknytning

til selskapet, men siden det er de som lager regnskapet kan de ikke i tillegg revidere dette på en uavhengig måte.

Måten uavhengighetssituasjoner løses på er litt forskjellig i de ulike selskapene. I det mindre revisjonsselskapet har de regelmessige møter hvor de tar opp nye klienter, mulig konflikter og spør om det er noen på kontoret som kan ha tilknytning til denne klienten. De to store revisjonsselskapene har innført en mer digital form for oppslagsverk, der hvor revisorene legger inn sine eierandeler, kontakter og så videre i et digital system. De får så varsler hvis det er et problem som må løses. De må da løse problemet enten på egenhånd eller i kontakt med overordnet før det rapporteres tilbake i systemet.

5.7.3 Regnskapsbrukerne

Respondentene fra kredittinstitusjonene ble spurt om hva de syntes er greit rundt tilknytning til personene som jobbet for eller har eierandeler i firmaet som revideres av revisjonsselskapet. For å få de som satt fast på riktig vei ble det spurt hvem som var nærstående ved eierandeler av aksjer, før det ble spurt om de kunne utrede om en generell tilknytning til selskapet.

Respondent B1 trakk frem at dagens grense kan være mye mer nyansert enn det som har vært tilfelle tidligere, en eks-kjæreste kan ha en like sterk tilknytning som en fetter eller kusine til revisor og det er dermed viktig med en god subjektiv regel i loven. De som er under partnerrollen kan ha en like sterk tilknytning til klienten som oppdragsansvarlig og respondenten mente at en slik posisjon rett under partner dermed burde følge de samme reglene som oppdragsansvarlig revisor.

Respondent B2 påpekte at det er mange nyanser i hva som bør godtas. Hvis en bror til revisor handler aksjer i Statoil trenger det ikke å påvirke uavhengigheten hvis det ikke er et stort antall aksjer, men det blir mer problematisk jo mindre selskapet blir og jo større eierpost det dreier seg om.

Respondent B3 mener at det er vanskelig å ha klare grenser. Dersom en revisor har en link til den reviderte vil det være en del av en større totalvurdering og det vil ikke alene være en avgjørende faktor som vil nekte en kunde et lån. B3 stoler på at revisor og deres nærstående, men sa at det som har skjedd er historie og at vedkommende alltid vil se videre for å vurdere om regnskapet er riktig.

I følge respondent B4 er det viktig å ikke bare se på privatpersoner, men også aksjeselskaper med tilknyttede grener og personene som står bak de ulike selskapene. Dette siden disse også kan være en trussel mot uavhengigheten. Respondenten mente det er viktigere å se på oppdragsansvarlig revisor sine kontakter, da vedkommende mente medarbeidere sine nærstående i mindre grad vil ha noe betydning inn i revisjonen.

Respondent B5 trakk frem at ektefelle og samboer må behandles likt siden det er færre som gifter seg og at samboere dermed har de samme uavhengighetsutfordringene som gifte. Respondenten trakk videre frem at det viktigste er at det eksisterer gode rutiner for hvordan nærstående behandles i selskapet og at det ikke ødelegger verken kameratskap eller kommer i veien for god revisjonsskikk. Respondenten mente det dermed er greit at revisjonsselskapet reviderer en kamerat eller et familiemedlem av revisor så lenge revisor ikke er tilstede eller en aktiv part under revisjonen av den nærstående.

Fire av respondentene fra kredittinstitusjonene uttrykker at revisjon av direkte familie og ektefelle ikke er greit. Respondent B2 uttrykker derimot at det kunne ha gått fint hvis en bror eier en liten del eller har en lite sentral rolle i et stort selskap som Statoil. Dette er fordi respondenten mente at en person ikke har så stor påvirkning på regnskapet. Respondenten utelukker en slik tilknytning i et lite selskap da det vil skape tvil om uavhengigheten og riktigheten av regnskapet. Samtlige av respondentene (B1, B3, B4 og B5) mente at venner og bekjente kunne ha en like stor eller større tilknytning til den reviderte enn det deler av familie og andre direkte tilknyttede slektninger kan ha. Derfor burde reglene i enda høyere grad fokusere på oppfattede tilknytninger. Alle fem regnskapsbrukere var imidlertid enig i at det er viktig med en god subjektiv hovedregel som den i §4-1, dette siden det er mange uavhengighetstrusler som kan komme opp som ikke er lett eller praktisk å få med seg i en lov. Selv om fire av respondentene fra kredittinstitusjonene sa at det ikke er greit med revisjon av familie, trakk de frem at det finnes situasjoner som kan være ufarlig for uavhengigheten, for eksempel hvis det skulle være en fetter du ikke har så mye kontakt med. Likevel mente de at det er best å være på den sikre siden og ikke revidere familie.

På samme måte som respondent R2 trakk frem at smitteregelen også gjelder for de litt under partnerrollen, så trakk respondent B1 og B4 frem at det kanskje ikke bare burde være to nivåer,

men at de litt under partner også burde hatt strengere regler enn de helt nyansatte medarbeiderne.

5.8 Trussel 5 – Inngående arbeidstakerforhold hos klienter

5.8.1 Trussel og reglement

Den femte trusselen problematiserer situasjoner hvor en ansatt i revisjonsselskapet blir tilbudt en stilling hos en revisjonsklient. Det er svært lite som begrenser dette i revisorloven (1999). For medarbeidere er det ingen slik objektiv paragraf og heller ikke for oppdragsansvarlig revisor i vanlige selskaper. Det er derimot en egen regel i § 5a-5 som sier at det er ”*forbud mot å tiltre i ledende stilling hos den revisjonspliktige*” Dette er da bare for selskaper som er av allmenn interesse og bare for oppdragsansvarlig revisor. Denne regelen gjelder 2 år etter revisor slutter som oppdragsansvarlig for oppdraget. Det er i tillegg også den subjektive hovedregelen i §4-1 som gjelder. Det resterende teamet må heller ikke komme i en slik posisjon at det kan være en trusselen mot fortroligheten etter DnRs regler for etikk 200.7.

5.8.2 Revisorene

Respondentene fra revisorene ble spurt om hvilken prosedyre som finnes i deres selskap når en i revisjonsselskapet får tilbud om jobb hos en revidert klient, og hva som eventuelt skjer når den ansatte takker ja til å jobbe hos den reviderte. Hvilke utfordringer skaper dette for uavhengigheten og hvordan blir dette håndtert.

I følge respondent R1 har de ikke noen konkrete prosedyrer som er forskjellig fra andre uavhengighetstrusler, men at de tar slike situasjoner løpende på risikomøte i starten av hver uke for å se om det kan være noen på kontoret som kan skape en trussel mot uavhengigheten. Respondenten mente også at det ikke har vært et stort problem at de har mistet mange medarbeidere.

De to store revisjonsselskapene har mer utarbeidede rutiner på dette. De konstaterer at på desto lavere nivå dette skjer på, desto mindre har det å si for uavhengigheten. Hvis det er en høyere opp i hierarkiet som bytter jobb er det i prinsippet de samme utfordringene, men det er viktigere å vurdere situasjonen. Hvis det er oppdragsansvarlig som rekrutteres har det ene selskapet faste tiltak som gjennomføres, mens det andre mente man må følge med og analysere situasjonen på samme måte som om en medarbeider på lavere nivå skulle ha forlatt selskapet.

De nevner også at de spesielt ser på trusselen for at teamet kan komme i kontakt med den gamle kollegaen. Respondent R3 nevner at det ikke er de på teamet som tar beslutningen om de er uavhengige, men noen andre i selskapet som beslutter om uavhengigheten er truet.

De sentrale revisjonsselskapene analyserer, ifølge respondentene, er om den som forlater teamet er med på å true uavhengigheten til det resterende av teamet og hvor sentral denne personen vil være i forbindelse med utarbeidelsen av regnskapet. Respondentene (revisorene) var av den oppfatning at en som trer inn i stillinger som HR-medarbeider vil i liten grad true uavhengigheten, men en som går inn i en økonomistilling vil i sterkere grad true uavhengigheten. Revisorene trekker videre fram at hvis en person har blitt tilbudt jobb hos den reviderte klient, så skal personen da tas av oppdraget med en gang. Dette trer i kraft fra når medarbeider blir kontaktet og ikke først når kontrakten er signert. Det er således også stående prosedyre i selskapet til R2 å opplyse både oppdragsansvarlig og medarbeiders personlige sjef om alle innkommende tilbud fra revisjonsklienter.

5.8.3 Regnskapsbrukerne

Respondentene fra kredittinstitusjonene ble spurt om hvordan de så på uavhengighetsutfordringen ved at en medarbeider gikk fra å revidere en klient til å få jobbtilbud og eventuelt også takke ja til å starte å jobbe hos den reviderte. Videre ble de spurt om hvilke tiltak revisjonsselskapet må gjennomføre for at uavhengigheten ikke skulle bli truet etter deres vurdering.

Respondent B1 var av den oppfatning at en revisor som går fra teamet over i markedsavdelingen hos revisjonsklienten som problemfritt, men hvis revisor starter i økonomiavdelingen kan det oppstå problemer. Dette fordi teamet som er igjen i revisjonsselskapet da kan ha et for tett forhold til den tidligere revisoren.

Respondent B2 mente det ikke bør være noe problem med selve ansettelsen hos den som revisor har revidert før. Det er imidlertid viktig at så fort det foreligger noe slags form for tilbud som vurderes av revisor, må vedkommende tas av teamet. Respondenten ønsker at alle slike prosesser skal gjennomføres etter revisjonen er ferdig på våren og før den starter opp igjen på høsten.

Respondent B3 påpekte at det kan være en stor styrke at klienten ansetter fra revisjonsselskapet da respondenten anser de fleste revisorer som generelt kompetente personer. Respondenten trakk videre frem at det å jobbe i et revisjonsselskap ikke skal være til hinder for å bytte jobb, men at uavhengigheten til det resterende teamet må sjekkes opp mot denne medarbeideren det gjelder slik at de ikke reviderer en god gammel kollega, da dette kan true uavhengigheten.

Respondent B4 påpekte at dersom det ender med at de reviderer en tidligere sjef er det noe som kan skape en trussel mot uavhengigheten, og revisjonsselskapet må derfor se ekstra nøye på ansettelsesforholdet hvis en manager eller en partner bytter over til det selskapet som er revidert. Respondenten trakk frem at: “Det positive er at kunden har fått seg en knakende god medarbeider”

Respondent B5 startet med å trekke frem at det er en viss forskjell på oppdragsansvarlig og medarbeider og at respondenten gjerne ville hatt noen faste karantenebestemmelser. I tillegg ønsket respondenten en subjektiv vurdering hvor man ser på blant annet hvilken link det er til ledelsen og hvor sentral medarbeideren var.

Respondentene B1, B2, B3 og B4 ser ikke noe problem i selve ansettelsen av en fra teamet. De sa det er noe de jevnlig ser hos sine lånekunder og at dette kan være en stor styrke som mest sannsynlig er med på å øke kvaliteten til regnskapet. Respondent B5 mente at det kan være noen utfordringer knyttet til å gå fra revisjonsteamet over til den reviderte, og at det spesielt burde vært strengere regler for oppdragsansvarlig.

Alle respondentene er enige om at det skaper en uavhengighetstrussel mot de som er igjen på teamet når de er nødt til å revidere en tidligere medarbeider. De mente at man da er nødt til å se om denne personen går inn i en sentral posisjon i henhold til regnskapet, eller om det er snakk om en HR-stilling. Respondentene B1, B2, B3 og B4 nevner at revisjonsselskapene ikke trenger å ha noen faste regler for hvem som kan være med på teamet ettersom det er vanskelig å sette en definert grense, men at det heller tas som en vanlig uavhengighetsvurdering når oppdraget settes i gang. Respondent B5 ønsker imidlertid faste grenser uten at de spesifiserer nærmere hva en slik grense skulle være. Samtlige bruke så at så fort man er i kontakt om en mulig ansettelse skal denne personen tas av teamet, og mente at det bør være en satt prosedyre for at revisor informerer overordnede så fort det kommer et tilbud om mulig ansettelse hos den reviderte klienten.

Respondent B3, B4 og B5 trakk frem at den største utfordringen er hvis en oppdragsansvarlig skulle ha gått over i selskapet en tidligere reviderte. Dette fordi man skal reviderer en tidligere sjef og respondentene mente da at det kan bli vanskelig for en medarbeider å ta opp usikkerheter ved regnskapet med en tidligere overordnede. De mente det er lettere hvis det er andre veien, at en tidligere sjef ser på en medarbeider som har gått over i selskapet, da oppdragsansvarlig som tidligere sjef har en naturlig autoritet.

5.9 Trussel 6 – Revisjon av tidligere arbeidsgiver

5.9.1 Trussel og reglement

Den sjette trusselen omhandler situasjoner hvor ansatte fra det reviderte selskaper blir tilbudt stillinger i revisjonsselskapet som reviderer de. Problematikken i trusselen dreier seg om den ansattes muligheter for å jobbe i revisjonsselskapet, og spesielt på den ansattes deltagelse i revideringen av sin tidligere arbeidsgiver da det vil være en fare for å måtte kontrollere eget arbeid. Hvor prinsipper for regnskapsavleggelse ikke nødvendigvis byttes ut med det første. En kan også komme tett i kontakt med gamle kollegaer og muligens måtte ta opp vanskelige situasjoner, med tidligere overordnede.

I motsetning til trusselen før hvor det er regler for når oppdragsansvarlig revisor på selskaper av allmenn interesse kan gå over i selskapet man reviderte, er det ingen slike regler for å gå inn i revisjonsselskaper etter man selv har vært revidert av selskapet man skal ansettes i. Det er en generell bestemmelse i §4-1 2 ledd punkt 5 som sier at man ikke kan revidere selskapet hvis man er ” *den som har ansvaret for eller deltar i utførelsen av den revisjonspliktiges regnskapsføring eller utarbeidelsen av årsberetningen*” Det vil således være alle som har jobbet med å levere tall til regnskapet i bedriften de jobber i. Denne problemstillingen er en av hovedtruslene i DnRs regler om etikk, egenkontroll og det ses dermed på som et viktig punkt å se på i studien sammen med fortrolighetstrusselen.

Respondentene fra revisorene ble spurt om de satt noen begrensninger for å beskytte uavhengigheten ved ansettelser av personell fra selskaper de reviderte, samt hvilke prosedyrer de har etter en eventuell ansettelse rundt det å sette den nyansatte på teamet til det selskapet den kom fra.

5.9.2 Revisorene

Alle respondentene fra revisorene sa med en gang at dette er noe de ikke er sikre på, det er en problemstilling de ikke kan huske å ha opplevd i selskapet i det siste eller noe som eventuelt skjer svært sjeldent. Respondent R1 mente at det er nødvendig å slå opp i håndboken før vedkommende kan uttale seg noe mer om saken.

Respondent R2 var av den oppfatning at en ikke kan se for seg at de skal ansette fra en bedrift de reviderer og at det i så tilfelle måtte ha vært en person litt opp i hierarkiet. Respondenten ser imidlertid for seg at å ansette en ledende ansatt fra en revisjonsklient kan være med på å svekke forholdet til klienten og øke mulighet for at de mister oppdraget. Derfor er dette også lite ønskelig.

Respondent R3 har vært borti en slik situasjon for en stund siden, og sa at hvis det skulle komme til det stadiet igjen at de ville ansette fra en revisjonsklient ville de ha satt en lockout-periode. Dette er da et intervall hvor den nyansatte ikke kan jobbe med selskapet vedkommende kom fra for å oppfylle regelen fra §4-1 om å revidere eget arbeid. Om det er etter 2 år, 3 år eller enda lengre er respondenten ikke sikker på, det avhenger av hvor delaktig denne personen har vært i utarbeidelsen av regnskapet og hvor sentral posisjon denne personen hadde. Selskapet ser ikke det å ansette denne personen som noe problem, det er heller et problem at den nyansatte kan revidere selskapet den arbeidet i tidligere.

5.9.3 Regnskapsbrukerne

Respondentene fra kredittinstitusjonene ble spurt om hvordan de så på uavhengighetstrusselen for revisor ved å ansette direkte fra en revidert klient, hvor de syntes grensen burde gå før de ble tvilende på uavhengigheten, samt hvilke tiltak revisjonsselskapet og selskapet de ansatte fra eventuelt måtte gjennomføre for å få trusselen ned på et akseptabelt nivå.

Respondent B1 var av den oppfatning at den nyansatte ikke kan være på teamet til sitt tidligere selskap, dette fordi respondenten ikke ønsker at det skal være noen form tilknytning til eller at den nyansatte skal gi noen slags form for veiledning om sitt tidligere selskap til revisjonsteamet.

Respondent B2 trakk fram at det er en lavere terskel nå enn i den forrige trusselen og setter grensen på at den som skal bytte jobb ikke kan komme rett inn i revisjonen, men må vente til den er ferdig.

I følge respondent B3 bør ikke personen revidere det selskapet vedkommende kom fra. Det bør i hvert fall ha gått en tid før dette kan skje, men det finnes ingen fasit på hvor lang tid som kreves for at den nyansatte skal kunne komme inn på teamet igjen da det avhenger av flere faktorer. Respondenten mente det bør gå fem år før den nyansatte kan bli med på teamet som reviderer det gamle selskapet, dette for å være på den sikre siden, men tre år burde kanskje også være akseptabelt. Hvis den nyansatte bare skal inn i selve revisjonsselskapet og ikke på teamet var respondenten også av den oppfatning at dette var akseptabelt

Respondent B4 mente at personen som kommer fra den aktuelle klienten i utgangspunktet ikke bør revidere selskapet vedkommende kom i fra. Respondenten foreslår imidlertid en minimumstid på i hvert fall tre år, men syntes egentlig aldri at den nyansatte skal få mulighet til å revidere sine gamle kollegaer. Videre mente respondenten også at det er viktig å ikke spørre den nyansatte på bakrommet om tips for å forstå selskapet, selv om det kan være fordelaktig for revisjonen, dette med tanke på uavhengighet.

Respondent B5 trakk frem det er opp til den som har byttet selskap å selv kjenne på uavhengigheten, dette siden det er mange ulike faktorer som er vanskelig å sette absolutte tall på. En utfordring respondenten trakk frem som kan oppstå ved å revidere selskapet man kom i fra er at man enten kan være for streng som fører til øke kostnaden for revisjonen eller for snill ved å ikke ta opp uhyggelige saker med gamle kollegaer. Respondenten påpekte vedkommende ville ha “fått piggene ut” hvis vedkommende hørte om en som reviderte sitt gamle selskap, men kommer ikke med en minimums karenstid.

Respondentene B1, B3 og B4 uttrykte at en som kommer inn i revisjonsselskapet ikke skal gå inn å revidere selskapet vedkommende kom fra. Respondent B5 mente at vedkommende ville hatt “piggene ute” hvis det skjedde og ville i prinsippet ikke at den nye medarbeideren skal vært med å revidere sitt gamle selskap, respondent B2 er mer åpen og ser ikke noe problem hvis den nyansatte reviderer neste års regnskap etter ansettelsen

Alle respondentene fra kredittinstitusjonene er enige i at det ikke er lett å sette klare grenser rundt dette temaet. Hvis det er et stort børsnotert selskap er det lettere å komme inn etter kortere tid enn hvis det er et lite lokalt selskap hvor alle kjenner alle. Respondent B5 er bekymret for at revisor lett kan bli enten for snill siden det er en tilknytning til tidligere kolleger, eller for streng for å være på den “riktige” siden. Respondent B4 uttrykker at det er positivt at revisor kjenner selskapet og at det vil bidra til et bedre regnskap, men uavhengighetstrusselen er likevel en såpass negativ faktor at respondenten heller mot at respondenten ikke vil ha den nyansatte på teamet.

Hvis en ansatt starter i et revisjonsselskap, men ikke deltar revisjonen av selskapet som den ansatte kom fra, uttrykker alle respondentene fra kredittinstitusjonene at dette ikke er et problem. I følge respondent B3 er det en ekstra fordel om det er et stort kontor hvor det ikke er så mye snakking på bakrommet.

5.10 Trussel 7 – Incentivordninger hos revisjonsselskap

5.10.1 Trussel og reglement

Den syvende og siste trusselen problematiserer situasjoner hvor ansatte i revisjonsselskapet har direkte eller indirekte incentivordninger. Eksempelvis knyttet til innhenting av nye klienter til revisjonsselskapet eller mersalg av tjenester som skatt og avgift til eksisterende klienter.

Revisorloven (1999) har ingen regler mot å tilby incentivordninger til medarbeidere eller oppdragsansvarlige, men ut ifra revisorloven (1999) §4-5 står det at man “*kan ikke utføre rådgivnings- eller andre tjenester for den revisjonspliktige, dersom dette er egnet til å påvirke eller reise tvil om revisors uavhengighet og objektivitet*”. Der er derfor med på å minske tilbudet av tjenester revisor kan selge, men det er ikke et forbud.

Det er en naturlig fare for at det kan bli for mye fokus på å selge slike tjenester da tidligere forskning har vist at det man blir målt på, er det man fokuserer på. Det kan til slutt gå ut over uavhengigheten fordi man ikke slutter å selge tjenester selv om de kan svekke revisors uavhengighet. (Ariely, 2010)

Respondentene fra revisorene ble spurt hvilke tjenester eller salg revisjonsselskapene de jobber i premierte de ansatte eller partnerne for å innhente, om godtgjørelsen var rene

bonusutbetalinger eller andre karrierefremmende tiltak, og eventuelt hvor stor påvirkning slike tiltak vil ha for personen den ble delt ut til og størrelsen på bonusen sett opp mot den resterende lønnen.

5.10.2 Revisorene

Det er ingen av de tre respondentene hadde bonus ved salg av tjenester som skatt, avgift, advokattjenester eller lignende tjenester til selskapene de har som revisjonsklienter. Respondenten fra det mindre revisjonsselskapet hadde tatt det opp til vurdering på et tidspunkt. Det ble imidlertid konkludert med at det var noe selskapet ikke ønsket å ha. De har i tillegg i noen tilfeller gitt en påskjønnelse til medarbeidere som har hentet inn helt nye revisjonsoppdrag. De to store revisjonsselskapene har ingen slik praksis, men som oppdragsansvarlig i det ene revisjonsselskapet har sagt, det hender at de kjøper en blomst eller annen oppmerksomhetsgave til medarbeider for å vise sin takknemlighet.

Respondenten fra det lille revisjonsselskapet, R1, nevner ingen bonusordninger for å hente inn oppdrag for partnerne. I de to store revisjonsselskapene har oppdragsansvarlig revisor og de medarbeiderne i nivåene under oppdragsansvarlig et belønningssystem som premierer nye oppdrag. Det blir trukket frem at når du kommer på et bestemt nivå i hierarkiet starter markedsbidrag å bli en større del av din lønn eller bonus. Det brukes da også vesentlig tid på å innhente nye revisjonsoppdrag fordi de det er en viktig del av jobben. På lavere nivåer vil det å innhente nye klienter ha lite å si for din lønn og bonus, men det kan være med å påvirke at du klatrer raskere i gradene som dermed indirekte er med på å påvirke lønnen.

Respondent B2 trekker frem at revisorene fokuserer på å ikke hente inn klienter som er for gode bekjente, siden de skal ha et profesjonelt forhold og det ikke skal være noen tvil om uavhengigheten.

5.10.3 Regnskapsbrukerne

Respondentene fra kredittinstitusjonene ble spurt om hvor de syntes grensen burde gå for hva som er greit for revisjonsselskapene å premiere sine ansatte for. Dette spesielt i henhold til å hente nye klienter eller for å selge tilleggstjenester som skatt, rådgivning og advokattjenester, samt eventuelt andre incentivordninger de mente kunne skade uavhengigheten.

Respondent B1 uttrykker at det er greit at alle ansatte skaffer klienter. Problemet som kan oppstå, og da spesielt i små revisjonsselskap, er at det kan bli en for tett kontakt mellom klienter og revisor siden disse muligens kjenner hverandre fra før. Respondenten ser dette siden det er lettere å hente inn selskaper med personer revisor allerede kjenner, noe som da kan være med på å skape en uavhengighetsutfordring.

Respondent B2 er kort og konsis i sitt svar. Respondenten mente at det å tilby incentivordninger til de ansatte er greit nok det og at det ikke burde være noen forskjell mellom oppdragsansvarlig og medarbeider på hvilke bonuser og premieringer de skal kunne få.

Respondent B3 påpekte at en visste at slike ordninger med premiering eksisterer og aksepterer dette. Respondenten er imidlertid opptatt av at vedkommende ønsker gode rutiner og prosedyrer for at det ikke skal kunne gå for langt. Den utfordringen her ses med størst fare hvis slike ordninger eksisterer i små revisjonsselskaper og det blir en for stor krets av bekjente og lignende av revisor.

Respondent B4 var av den oppfatning at det meste som skjer av mersalg drives frem av klientens behov. De gangene en revisor selger sin arbeidstid vil en klient ikke ønske å betale mer enn det som er nødvendig for å få revisors tjenester. Respondenten synes også at revisor er en selger, så det å selge inn nye revisjonsoppdrag bør være helt kurant. Respondenten ser også at det er lite turnover i bransjen noe respondenten poengterer som positivt for da trenger ikke revisor å hente inn så mange klienter og slipper å bli fristet til å hente inn venner og bekjente.

Respondent B5 påpekte at når det gjelder dette med å selge tilleggstjenester er det i utgangspunktet naturlig for en revisor å forsøke å få en klient til å kjøpe flest mulig av de tjenestene selskapet tilbyr. Respondenten er imidlertid litt bekymret for at revisor kan overselge eller "råselge" slike tjenester, spesielt hvis revisor har for gode incentivordninger og trakk frem hvordan noen banker solgte strukturerte spareprodukter for noen år siden, hvor disse ikke var til det beste for kundene. Noe også slike incentivordninger kan føre til at revisor gjør hvis det ikke er mekanismer som hindrer dette.

Respondentene B1, B2, B3 og B4 mente at det ikke er en stor trussel mot uavhengigheten når revisorene selger slike tjenester i forbindelse med revisjonen. Respondent B5 uttrykte at det er muligheter for å overselge produkter for egen vinning slik det blir nevnt at noen banker gjorde

det med de strukturerte spareproduktene før finanskrisen i 2008. Respondent B2, B3 og B4 tror disse tjenestene kommer fra et behov klientene har og at det derfor burde gå helt fint å promotere slike salg fordi klientene ikke vil ønske å betale mer enn nødvendig for flere tjenester enn de trenger.

Ved signering av nye klienter er samtlige respondenter fra kredittinstitusjonene åpne for at det gis bonuser på alle nivåer i hierarkiet, spesielt i de store selskapene. Respondentene B1, B3, B4 og B5 ser det derimot som en stor utfordring at det i de mindre revisjonsselskapene kan komme inn mange bekjente av de ansatte, noe som kan skape en utfordring for uavhengigheten.

5.11 Oppsummering

På slutten av hvert intervju ble respondentene som representerte regnskapsbrukerne bedt om å svare på fire spørsmål. Spørsmålene var designet til å få frem respondentenes overordnede meninger, og ble brukt for å styrke den helhetlige meningsfortolkningen brukt på de 7 truslene gjennomgått i oppgaven.

Det første spørsmålet var om oppdragsansvarlig revisors uavhengighet er mer eller mindre viktig enn en annen ansattes uavhengighet. Respondentene B1, B2, B3 og B4 var tidlig ute med å påpeke at det er oppdragsansvarlig revisors uavhengighet som er den viktigste å beskytte. De sa at det er oppdragsansvarlig som har siste ord, signerer og er den som snakker mest med ledelsen. Respondent B2 og B4 ble usikre på grunn av tema for studien. De trakk frem at andre ansatte også kan ha en sentral rolle, da det er gjerne de som har mest kontakt med det reviderte selskapet. Som følge av at en ansatt blir mer erfaren, tar de gjerne også over større deler av revisjonen selv. Den gjenværende respondenten (B5) mente sa at begge rollenes uavhengighet er like viktig da revisjonen er bygget opp av forskjellige situasjoner og trusler.

Det andre spørsmålet spurte om det var de store eller de små revisjonsselskapene som respondentene stolte mest på i forbindelse med å yte god uavhengighet. Respondentene B1, B2, B4 og B5 mente at de store revisjonsselskapene var mest til å stole på. Spesielt om det gjaldt de litt større oppdragene. De mente at de store revisjonsselskapene har flere ansatte som de kan rotere på forskjellige oppdrag, og disse blir dermed ikke så tett knyttet til klientene sine. De store selskapene har også bedre systemer for å oppdage trusler. Den gjenværende respondenten (B3) mente at det ikke ville være noen forskjell, så lenge de mindre revisjonsselskapet holdt seg til mindre klienter.

I de to gjenværende spørsmålene ble respondentene spurt om å utdype punkter som de mente var sentrale i forhold til tema, og eventuelt om de hadde egne erfaringer som var relevante. Svarene på disse spørsmålene er lagt inn som deler i presentasjonen av funnene rundt truslene, og som eksempler på selvopplevde situasjoner.

Kapittel 6 Analyse og diskusjon

Kapittelet gjennomgår en analysering av funnene som er presentert i kapittel 5. Analysen presenteres sammen med tabeller som illustrerer de generelle meningene til hver av respondentene om hver trussel. Det vil diskuteres rundt forskjellen mellom respondent gruppens meninger, samt opp mot nåværende lovverk og de forslag til forandring som foreligger.

De forslag til forandringer i lovverket som vi tar utgangspunkt i er hentet gjennom offentlige kommentarer i forbindelse med nytt lovutvalg, og arbeidsutkast til ny lov hentet etter direkte kontakt med Revisorforeningen i mars 2017.

6.1 Tabellene

Tabellene vil refereres til gjennom diskusjonen av funnene, og kan brukes til å holde oversikt over meningene som diskusjonen tar utgangspunkt i. Tabellene uttrykker hvor begrenset respondentene mente at revisor bør være i henhold til regler og rutiner, relativt til “minstekravene” i dagens lovverk og retningslinjer på de forskjellige emnene. Samsvarer respondentenes meninger med lovverket og retningslinjer, vil dette vises ved at de plasseres i raden som heter “Begrenset”.

Tabellene er en systematisering av svarene ut ifra en generalisert meningsfortolkning, og de viser respondentenes meninger i forhold til hver trussel. Vi har selv brukt skjønn i tilvirkningen av tabellene slik at feiltolkninger kan forekomme. Den visuelle presentasjonen er ment å gi et overblikk over meningene til respondentene, men bør ikke ta fokus vekk fra den kvalitative diskusjonen.

6.2 Trussel 1 - Deltagelse på arrangementer i regi av klienter

Den tydeligste forskjellen observert etter gjennomgåelsen av trusselen ligger i behandlingen av oppdragsansvarlig revisor på teamet. Revisorene har rutiner, men respondent B1, B2 og B3 ønsker strengere rutiner for hvor mange, hvor ofte og på hvilken type arrangementer oppdragsansvarlig revisor skal kunne være med på. Denne forskjellen mellom revisors praktisering og kredittinstitusjonenes ønsker er det Liggio (1974) og Humphreys (1997) definerer som forventningsgapet i revisjonsbransjen. Respondent B1 kommenterer at det ikke er noe som heter gratis lunsj, og revisor bør derfor være forsiktig med å delta på arrangementer

i regi av klienten for å ikke komme i “gjeld” til klienten. Som Bazerman et al. (2002) sier kan det oppstå en ubevisst tilknytning som fører til flere feil i beretningen selv om revisor selv ikke anser “gjelden” som problematisk. Alle respondentene fra kredittinstitusjoner sier også at type arrangement er avgjørende. Der respondent R2 er av oppfatning at store arrangement av typen gallamiddag og lignende er akseptabelt for revisor å delta på, stiller respondent B5 seg kritisk til at revisor skal delta på store arrangement med for mye goder involvert. Samtidig nevner respondent R3 at det ikke er noen trussel med sosiale fotballkamper med klienter, men respondent B2 bruker ukentlige uformelle treff som et eksempel på hva som sees på som en potensiell trussel. Revisorenes handlinger skiller seg ut fra det som ønskes av regnskapsbrukerne, og kan i tillegg være et brudd i henhold til DnRs fortrolighetstrussel eller egeninteressetrussel. Til tross for uenigheten rundt typen arrangement kommenterer respondent B5 at det vil være behov for å følge bedriften på flere plan, og at det derfor er fordelaktig at revisor deltar på enkelte sosiale arrangementer. Denne forskjellen mellom respondent B5 og resterende respondenter samsvarer med Kvifte (2004) sin teori om at ulike brukere har ulike behov.

Revisorene uttrykte alle at de holdt seg til like retningslinjene for både medarbeiderne og oppdragsansvarlig revisor. Respondentene B1 og B4 foreslo imidlertid mer åpne retningslinje for medarbeiderne og oppdragsansvarlig revisorer utenfor teamet og det vurderes derfor at revisor beskytter uavhengighet tilstrekkelig.

Trussel 1	Oppdragsansvarlig revisor (team)	Medarbeider (team)	Oppdragsansvarlig revisor	Medarbeider
<i>Strengt begrenset</i>	B1 B2 B3	B2 B3	B3	B3
<i>Begrenset</i>	R1 R2 R3	R1 R2 R3	R1 R2 R3	R1 R2 R3
	B4 B5	B1 B4 B5	B1 B2 B4 B5	B1 B2 B4 B5
<i>Mindre eller ikke begrenset</i>				

Tabell 4 - Deltagelse på arrangementer i regi av klienter

6.2.1 Forslag fremover

Det forventes i ny revisorlov at den subjektive hovedbestemmelsen om revisors uavhengighet vil bestå. Spesifikke retningslinjer for revisors deltagelse på arrangement i regi av klienter vil mest sannsynlig kun fortsette i DnR regler for etikk, samt generelle rutiner etter ISQC 1. I vår studie er det derimot indikasjoner på at det ikke er tilstrekkelig med en slik subjektiv regel da flere respondenter fra kredittinstitusjonene og revisorer har så ulik oppfatning av hvilke situasjoner som ville vært akseptable for revisor å delta på. At regnskapsbrukerne er mer kritiske til situasjoner som knytter bekjentskap utenfor arbeid mellom revisor og klient, samsvarer også med forskningen til Imhoff (1978). Han konkluderte selv med at revisorer er mindre kritiske enn regnskapsbrukere til påvirkning klientforhold kan ha på uavhengigheten.

6.3 Trussel 2 – Mottakelse av gaver fra klienter

Den subjektive tilnærmingen i lovgivningen gjør at revisor selv må vurdere rammene for hvordan vedkommende bør operere. Det virker som at alle revisorene i studien følger en norm i bransjen, og tar god avstand fra mottakelsen av gaver. Det er imidlertid relativt stor forskjell på hvilke gaver revisorene oppfatter som ubetydelig. Respondentene R2 og R3 forteller om en fast beløpsgrense. Disse revisorene vurderes å ha strengere interne regler enn både lovverket og retningslinjer krever på samtlige ansatte (tabell 2) og kan ha en sammenheng med at norske revisorer er mer uavhengige enn sammenlignbare revisorer i andre land Andersen & Refsnes (2006). Respondent R1 mener at det uten beløpsgrense vil fortsatt kunne være innenfor det subjektive lovverket og dets retningslinjer, og det forstås også her at de gjør nettopp dette på grunn av deres jevnlige kontakt med DnR.

Respondent R1 skiller seg ikke bare ut blant revisorene, men også i forhold til kravet satt av respondentene B1, B2 og B3. Respondenten B1, B3 og B4 vurderes å veie mot et mer restriktivt forhold til mottakelse av gaver for de som er direkte involvert i revisjonen, enn det lovverket og tilhørende retningslinjer presenterer i dag. Den skjønnsmessige vurderingen kan påvirkes av forskjellige meninger, og det kan tyde på at lovverket burde spesifisere hva som legges i ordet ubetydelig. Lignende problemet oppdaget Ruhnke & Schmidt (2014) i Tyskland i 2011. Regnskapsbrukere generelt hadde for høye forventinger til revisor på grunn av et komplisert lovverk, og revisor selv manglet tilstrekkelig oversikt over sitt eget ansvarsområde.

Samtlige respondenter fra kredittinstitusjonene hadde mest fokus på rutine for oppdragsansvarlig revisor på teamet. Selv vurderte samtlige revisorer alle sine ansatte relativt likt og denne forskjellen støtter derfor opp om revisors uavhengighet. Respondent B2 og B4 fra kredittinstitusjonene skiller seg imidlertid ut fra resten, med kommentarene om at gaver til ansatte utenfor teamet vil være helt uønsket.

Trussel 2	Oppdragsansvarlig revisor (team)	Medarbeider (team)	Oppdragsansvarlig revisor	Medarbeider
<i>Strengt begrenset</i>	R2 R3	R2 R3	R2 R3	R2 R3
	B1 B2 B3 B4	B1 B2 B4	B2 B4	B2 B4
<i>Begrenset</i>	R1	R1	R1	R1
	B5	B3 B5	B1 B3 B5	B1 B3 B5
<i>Mindre eller ikke begrenset</i>				

Tabell 5 - Mottakelse av gaver fra klienter

6.3.1 Forslag fremover

I forslag til ny revisorlov er det foreslått en egen paragraf for behandlingen av gaver. Paragrafen ser ut til å bli utformet til å si at personer som kan delta i eller påvirke utfallet av revisjonen ikke skal be om eller motta gaver eller andre fordeler fra den reviderte som er egnet til å svekke tilliten til revisors uavhengighet. Denne bestemmelsen vil også utvides til å gjelde nærstående som nevnt i trussel 4. Det er derfor viktig at hverken revisor eller nærstående får gaver som kan påvirke revisor (Bazerman et al., 2002).

Denne nye bestemmelsen ser ut til å samsvare med uttalelsene fra revisorene. Alle som deltar i revisjonen behandles likt, i tillegg vil de som også kan påvirke revisjonen behandles på samme nivå. Vurderingsmomentet av hva som er egnet til å påvirke uavhengigheten beholdes også, og de fastsatte beløpsgrensene hos revisorene viser til at revisorene allerede har tatt et standpunkt ved dette. At bestemmelsen utvides til å gjelde nærstående virker å være det eneste momentet som kan måtte revurderes hos samtlige revisorer.

Respondentene B1, B2 og B4 uttrykte bekymringer for at medarbeidere er lettere å påvirke og kanskje også viktigere å beskytte. Den nye bestemmelsen virker derfor å være dekkende i forhold til alle respondentenes krav for oppdragsansvarlig revisor, og vil dermed mest sannsynlig være dekkende for bekymringene rundt de andre ansatte også, ettersom disse likestilles av revisorene. I ny lovgivning antydes det at ansvaret fordeles mellom deltakerne i revisjonen og tilliten som respondentene har til at oppdragsansvarlig revisor stiller seg selv ansvarlig for alle som deltar i revisjonen vil være mindre verdt. Greenwood et al, (1990) definerer oppdragsansvarlig som en leder av revisjonsteamet som har ansvar for kvaliteten, da inkludert uavhengigheten. Mens i nytt forslag vil oppdragsansvarlig revisor kunne la sine medarbeidere nå selv stå ansvarlig for sine vurderinger.

6.4 Trussel 3 – Eierandeler i klienter

Samtlige respondenter, utenom B4, er alle enige i at uavhengigheten bevares for oppdragsansvarlig revisor både av og på teamet når de følger revisorlovens objektive regler for eiendeler og nærstående. De to gruppene er således relativt samstemte, men revisorene trekker i tillegg inn at aksjefond er uaktuelt å eie hvis det revideres av selskapet. Respondent B2, B3 og B5 mener at oppdragsansvarlig revisor som ikke er på teamet, men som vurderes av smitteregelen revisorloven (1999) §4-2, burde kunne eie aksjer og disse respondentene er dermed mer åpne enn både loven og samtlige av revisorene er. Når Knudsen et al. (2010) og Asklund (2016) sier regelen er vanskelig å følge, fordi de er så omfattende, indikerer det at, selv om reglene kan være viktig for revisors uavhengighet bør de kanskje evalueres og forenkles så de blir enklere å følge.

Revisorene har like strenge regler for eierskap for alle sine ansatte. Dette forstås å være en måte å sikre omdømme, i tillegg til å ha et praktisk element i at alle kan forholde seg til det samme. Det er da ikke som en konsekvens av en trussel for å bevare den virkelige uavhengigheten, men i stedet den tilsynelatende som forklart av Mautz & Sharaf (1961). For medarbeidere ville respondentene B1, B2, B3 og B5 godtatt at de utenfor teamet eide aksjer i det reviderte selskapet, og ut i fra et kost-nytte perspektiv forklart i NOU (2008:12) kan dette selvpålagte kravet være unødvendig.

Respondent B4 mener derimot at ingen revisor burde eie aksjer i noe selskap, selv helt eksterne selskaper. Dette kunne ha gjort vurderingen av eiendeler etter §4-2 mye enklere. Knudsen et al.

(2010) og Asklund (2016) sin problematisering av den kompliserte loven ville dermed ha falt bort angående eiendeler.

Trussel 3	Oppdragsansvarlig revisor (team)	Medarbeider (team)	Oppdragsansvarlig revisor	Medarbeider
<i>Strengt begrenset</i>			B4	R1 R2 R3 B4
<i>Begrenset</i>	R1 R2 R3 B1 B2 B3 B4 B5	R1 R2 R3 B1 B2 B3 B4 B5	R1 R2 R3	B2 B3 B5
<i>Mindre eller ikke begrenset</i>			B1 B2 B3 B5	B1

Tabell 6 - Eierandeler i klienter

6.4.1 Forslag fremover

Revisjonsutvalgets foreløpige forslag viser til en omformulering slik at revisor ikke kan ha en vesentlig og direkte eier- eller avkastningsinteresse i finansielle instrumenter utstedt eller garantert av den reviderte, eller aktivt handle med slike instrumenter. Unntatt finansielle instrumenter eiet indirekte gjennom diversifiserte ordninger for kollektive investeringer, slik som revisorene i studien trakk fram som aktuelt. De nye reglene er også foreslått kommet med en bestemmelse som sier hvem som ikke kan eie aksjer i tilknyttede selskap slik at smitteregelen §4-2 slik den fremkommer i dag sannsynligvis kommer til å bestå. Dette selv om Knudsen et al (2010) og Asklund (2016) trekker frem kompleksiteten av loven, og Ruhnke & Schmidt (2014) viser at brukerne kan få overdrevne forventninger til revisor på grunn av kompleksiteten i lovverket. Medarbeidere skal kunne eie aksjer i selskaper revidert av revisjonsselskapet så lenge de selv ikke er på teamet slik reglene også er i dag. Praksisen til revisorene og kredittinstitusjonen er etter B4 sin mening, ikke strengt nok. Det kan da være et område hvor lovgiver kanskje burde endre holdning for å primært tilpasse seg mot respondent B4, men også revisorene, men dette vil da være i konflikt med respondenten som mener at regelen allerede i dag er mer en streng nok.

6.5 Trussel 4 – Nærstående med forbindelse til klienter

Nærstående er strengt regulert av lovverket for oppdragsansvarlig revisor, dette gjelder både de som er av og på teamet til den reviderte klienten. Når det gjelder oppdragsansvarlig revisor på teamet er samtlige kredittinstitusjoner helt enig i at det bør være strengt og de objektive reglene er således passende. Revisorene mener imidlertid at smitteregelen er vanskelig å følge (Asklund, 2016; Knudsen et al. 2010) og de har kommet til lignende konklusjon i forbindelse med lovverket i Tyskland (Ruhnke & Schmidt, 2016). Respondent B1, B2, B4 og B5 mente at reglene er mer enn dekkende for oppdragsansvarlig utenfor teamet og således er i overkant begrensende og ikke gir ytterligere verdi for regnskapet. NOU 2008:12 sier at hvis ikke nytteverdien er positiv skal ikke regelen opprettholdes.

På medarbeidernivå på teamet mente respondentene B1 og B5 at det i visse tilfeller er situasjoner som burde være lov, men som ikke er akseptert i henhold til lovverket. Disse to samme mente også at situasjoner som omhandler ens tidligere kjæreste eller nivåene under partner som bedømmes av den subjektive regelen, og dermed kunne ha vært tolket lovlig skal behandles hardere. Et eksempel er at smitteregelen (revisorloven 1999 §4-2) også skal gjelde for de i nivået litt under oppdragsansvarlig revisor. Robert (2011) så i likhet med B1 og B5 at medarbeiderne i nivået rett under partner er ekstra viktige, og valgte derfor å trekke disse ut når han presenterte sin revisjonsmodell.

Trussel 4	Oppdragsansvarlig revisor (team)	Medarbeider (team)	Oppdragsansvarlig revisor	Medarbeider
<i>Strengt begrenset</i>		R1 R2 R3 B2 B3 B4		R1 R2 R3 B2 B3
<i>Begrenset</i>	R1 R2 R3 B1 B2 B3 B4 B5	B1 B5	R1 R2 R3 B3	B1 B4 B5
<i>Mindre eller ikke begrenset</i>			B1 B2 B4 B5	

Tabell 7 - Nærstående med forbindelse til klienter

For medarbeider utenfor teamet har samtlige revisorer implementert mekanismer som forhindrer at revisors uavhengighet blir truet av nærstående, for eksempel som at boliglån til samboeren som er lovlig etter §4-3 ikke er akseptert i revisjonsselskapet. Dette er i overensstemmelse med Risanger (1997). Respondent B2 og B3 trekker inn at så lenge noe ser mistenkelig ut i ettertid, selv om alt har vært i orden, er utførelsen ikke akseptabel og revisjonsselskapet må unnlate å gjennomføre den aktuelle handlingen. Den samme konklusjonen kom Indset & Tjerbo (2011) med. Respondentene B1, B4 og B5 sier at loven må følges og at det er viktig å ikke opptre slik at det skal se rart ut i ettertid, men nevner ingen spesifikke regler som skal gjelde for medarbeider utenfor teamet og antar derfor de også kan følge prinsippene til Indset & Tjerbo (2011).

6.5.1 Forslag fremover

I likhet med tidligere revisorlov skal ikke revisor revidere et selskap hvis det er fare for at uavhengigheten kan bli truet av nærstående sin tilstedeværelse, nærhet eller eierskap i det reviderte selskapet. Dette er i samsvar med samtlige kredittinstitusjonenes mening om at det kan være venner og andre bekjente som truer uavhengigheten vel så mye som for eksempel en onkel eller tante. I ny revisorlov er det foreslått en kraftig forenkling i reglene som gjelder per dags dato (Asklund, 2016). Dagens ganske omfattende forklaring på nærstående er foreslått endret slik at revisor i høyere grad selv må bedømme hva som er akseptabelt. I de nye reglene er det foreslått at den objektive regelen kun skal gjelde for revisors og ektefelle eller samboers slektninger i rett oppstigende linje samt andre barn revisor bor sammen med (Asklund, 2016). Dette er noe som kan føre til at det ikke vil være et like stort forventningsgap i fremtiden

(Humphrey, 1997), da det kan minske de overdrevne forventninger til revisor på samme måte slik som i Tyskland (Ruhnke & Schmidt, 2014). Den subjektive hovedregelen er følgelig foreslått videreført, og hvis resterende familiemedlemmer setter revisors uavhengighet i fare, må revisor løse situasjonen eller si fra seg oppdraget. Dette er blant annet fordi det kan gjennomføres en dårligere revisjon dersom det finnes en tilknytning til den reviderte (Bazerman et al., 2002). Hvis reglene rundt nærstående blir mindre restriktive kan det være lønnsomt ut i fra et kost/nytte perspektiv, da NOU (2008:12) sier at en forutsetning for revisjon er at den skal være netto positiv for samfunnet som helhet.

6.6 Trussel 5 – Inngående arbeidstakerforhold hos klienter

Alle revisjonsselskapene og kredittinstitusjonene mente det å gå direkte over i det reviderte selskapet man har vært med å revidere ikke vil true uavhengigheten. Det de ser på som potensielt problematisk er uavhengigheten til det gjenværende teamet som skal revidere en tidligere kollega.

Respondent R1 påpeker at tap av oppdragsansvarlig til klienter ikke er et problem. For de store revisjonsselskapene representert ved R2 og R3 er det derimot noe som skjer av og til, og R3 trekker frem at hvis en oppdragsansvarlig går ut må det gjøres spesielle tiltak. Respondent R2 påpeker at de gjennomfører de samme rutinene når en oppdragsansvarlig forlater selskapet som de ville ha gjennomført for en medarbeider, da de ser på disse rutinene som tilstrekkelige. Respondent B4 og B5 trekker inn oppdragsansvarlig spesielt som en trussel mot uavhengigheten. Det er naturlig siden det er oppdragsansvarlig som har den største myndigheten i selskapet (Greenwood et al., 1990).

Hvis det er en medarbeider som går over i det reviderte selskapet, mener B3 og B4 at det er en styrke for det framtidige regnskap levert av enheten. Respondent B5 fokuserer på at det må være et minimumskrav av objektive regler for hvem som kan være igjen på teamet som reviderer klienten, hvis revisor går inn i en stilling som kan skape trussel mot uavhengigheten. Respondent B4 trekker frem at nivået under oppdragsansvarlig også bør ha mange av de samme kriteriene som oppdragsansvarlig. Ved at respondent R2 har de samme retningslinjene for medarbeider og oppdragsansvarlig, er det mulig at kravet til respondent B4 om ekstra varsomhet rundt nivået under partner også tilfredsstilles, det er mer usikkert for respondent R3.

Alle respondentene fra kredittinstitusjonene mener at medarbeider utenfor teamet står helt fritt til å gå over til det reviderte selskapet uten noen trussel mot uavhengigheten. Her har revisorene noen tiltak som gjennomføres. Ved trussel mot uavhengigheten generelt trekker respondent B5 frem at en mulighet er å si fra seg oppdraget, mens respondent B4 mener at det ikke er å anse som et problem og mener videre at å bytte rundt på teamet burde være nok. Denne forskjellen indikerer som Indset & Tjerbo (2011) sier at selv om revisor kan være faktisk uavhengig, må man fortsatt si fra seg oppdraget dersom brukere av regnskapet mener revisor ikke er tilsynelatende uavhengig.

Trussel 5	Oppdragsansvarlig revisor (team)	Medarbeider (team)	Oppdragsansvarlig revisor	Medarbeider
<i>Strengt begrenset</i>	R2			
	B4 B5	B5		
<i>Begrenset</i>	R1 R3	R1 R2 R3	R1 R2 R3	R1 R2 R3
	B1 B2 B3	B1 B2 B3 B4	B1 B2 B3 B4 B5	B1 B2 B3 B4 B5
<i>Mindre eller ikke begrenset</i>				
			B2 B4 B5	

Tabell 8 - Inngående arbeidstakerforhold hos klienter

6.6.1 Forslag fremover

I ny revisorlov er det foreslått å ikke la noen personer som har vært oppdragsansvarlig for et selskap, tiltre i ledende stilling i det selskapet innenfor ett år fra avsluttet revisjon. Dette er i overensstemmelse med uttalelsene til respondent B5 og vil være en skjerpelse fra dagens regler hvor dette bare gjelder for a selskaper av allmenn interesse. Det samme er foreslått for statsautoriserte revisorer som har vært direkte involvert i oppdraget og dette er en styrkelse av uavhengigheten fra dagens ikke-eksisterende regel og i overensstemmelse med respondent B4 som mener at de i nivåene under partner også må evalueres grundigere.

For medarbeider som enten ikke er statsautorisert eller ikke skal inn i en ledende stilling hos den reviderte blir loven som i dag at det kun er den subjektive hovedregelen som er gjeldende. Ifølge Lennox (2005) kan det være en trussel mot uavhengigheten at noen fra revisjonsselskapet

starter i den reviderte klienten. Dette siden det ble konkludert med at det er en høyere sannsynlighet for at revisor avgir en renere beretning til selskaper med revisors alumni i ledende roller. Dette er selv om revisor ikke kjenner denne personen personlig, men bare vet at de har jobbet i samme revisjonsselskap tidligere. Hvis ledelsen aktivt velger sitt gamle revisjonsselskap kan det ha ytterligere negative virkninger på antall bemerkninger og etter Lennox (2005) sin konklusjon gi en dårligere kvalitet på revisjonen. Dette bygger ytterligere opp under foreslåtte reguleringer fra lovgivers side.

6.7 Trussel 6 – Revisjon av tidligere arbeidsgiver

For oppdragsansvarlig revisor på teamet mener respondent R1 og alle kredittinstitusjonene at hvis det skulle være tilfelle at man blir ansatt fra en klient og gå inn som oppdragsansvarlig revisor, bør det være strenge og objektive mekanismer. Respondent B3 er av den oppfatning at det bør ha gått fem år, men at tre år er akseptabelt. Respondent B4 mener også at det bør gå minimum gå tre år før man kan bli med på revisjonen av sitt gamle team. Dette samsvarer med egenkontrolltrusselen i DnRs regler for etikk. Ebbesberg (2016) kommenterer at nærstående kan svekke uavhengigheten, noe som kan være tilfelle når en går inn i revisjonen av sitt gamle selskap.

Respondent B2 mener at den nyansatte kan være med på revisjon av neste årsregnskap etter ansettelsen, dette vil da muligens gå imot revisorloven (1999) §4-1 og DnRs regler for etikk som sier at man ikke kan revidere sitt eget arbeid.

Respondent R2 og R3 trekker frem at det de ikke ser noe problem med oppdragsansvarlig revisor. Dette er fordi de ikke ansetter direkte fra en klient og lar revisor gå inn som oppdragsansvarlig. For medarbeider er det samme situasjon, da det er utrolig sjeldent en medarbeider ville ha blitt ansatt fra en klient. Respondent R2 og R3 mente at hvis en slik situasjon ville oppstått måtte de ha vurdert uavhengigheten på samme måte som de alltid gjør og fulgt de grunnleggende prinsippene til DnR og de subjektive reglene i revisorloven (1999).

For medarbeider og oppdragsansvarlig revisor som blir ansatt og ikke satt på teamet er det kun respondent B3 som mener at det kan skape en hypotetisk trussel mot uavhengigheten. Dette siden det kan bli “snakking på bakrommet” da gamle kollegers kunnskap muligens være mer positivt for kvaliteten på revisjonsberetningen, en uavhengighetstrusselen er negativ (Tepalagul & Lin, 2015).

Trussel 6	Oppdragsansvar lig revisor (team)	Medarbeider (team)	Oppdragsansvar lig revisor	Medarbeider
<i>Strengt begrenset</i>	R1 B1 B2 B3 B4 B5	R1 B1 B2 B3 B4 B5		
<i>Begrenset</i>	R2 R3	R2 R3	R1 R2 R3 B1 B2 B3 B4 B5	R1 R2 R3 B1 B2 B3 B4 B5
<i>Mindre eller ikke begrenset</i>				

Tabell 9 - Revisjon av tidligere arbeidsgiver

6.7.1 Forslag fremover

I forslag til ny revisorlov er det foreslått at en revisor ikke skal kunne drive med egenkontroll. Det vil si at en medarbeider ikke kan komme inn på teamet til bedriften man er ansatt fra hvis man har vært en del av utarbeidelsen av regnskapet. Dette er helt på linje med dagens regelverk som sier at ingen som deltar i regnskapsføring eller utarbeidelsen av årsberetningen revisorloven (1999) §4-1 kan være en del av revisjonsteamet.

Hvor lenge regnskapsføringen står i regnskapet er en skjønnsmessig vurdering, noe som skaper trussel for egenkontroll på linje med dagens lov. Samtlige kredittinstitusjoner uttrykker at de ønsker strengere regler enn dagens lovverk, selv om det ikke ser ut som et problem ut i fra revisors uttalelser. Respondent R1 som i størst grad har tatt stilling til problemet, har jevnlig kontakt med revisorforeningen om flere saker og det er naturlig at Revisorforeningen og dermed selskapet til R1 får konkretisert de subjektive reglene angående temaet dersom det skulle være aktuelt slik at de ikke blir berørt av egenkontrolltrusselen i DnRs regler for etikk.

6.8 Trussel 7 – Incentivordninger hos revisjonsselskap

Kredittinstitusjonene B1, B3, B4 og B5 uttrykte at det bør være begrensninger når det kommer til hva som bør være lov til å belønne ved salg av tilleggstjenester og innhentelse av nye revisjonsoppdrag. Dette hovedsakelig for de oppdragsansvarlige som er på teamet til den

reviderte klienten. Det er imidlertid ingen av revisjonsselskapene som tilbyr incentivordninger ved salg av tjenester til sine eksisterende revisjonsklienter. Dette er dermed ikke til hinder for uavhengigheten sett fra bankens side, noe som stemmer overens med Andersen & Refsnes (2006) sitt funn som tilsier, at det generelt er mindre slike tjenester i Norge. Ved å hente inn nye oppdrag er det på medarbeidernivå bare det lille revisjonsselskapet som tilbyr slike ordninger, dog ikke på fast basis. Kredittinstitusjonene har ingen sterke meninger om dette bortsett fra at respondent B1, B3, B4 og B5 mente det er en overordnet fare for at når små revisjonsselskaper henter inn klienter som er bekjente kan det oppstå en uavhengighetstrussel. Det kan derfor være fornuftig å la medarbeidere bli oppmuntret til å delta i innhentelsen av oppdrag da det kan føre til en portefølje som blir mer differensiert sett ut i fra en oppdragsansvarlig sitt ståsted.

For medarbeider utenfor teamet er det bare respondent B5 som mente at det bør være begrensninger for situasjonen.

Trussel 7	Oppdragsansvarlig revisor (team)	Medarbeider (team)	Oppdragsansvarlig revisor	Medarbeider
<i>Strengt begrenset</i>				
<i>Begrenset</i>	R1 R2 R3 B1 B3 B4 B5	R1 R2 R3 B1 B2 B3 B4 B5	R1 R3 B5	B5
<i>Mindre eller ikke begrenset</i>	B2		R2 B1 B2 B3 B4	R1 R2 R3 B1 B2 B3 B4

Tabell 10 - Incentivordninger hos revisjonsselskap

6.8.1 Forslag fremover

En naturlig demper på salg av tjenester til revisjonsklienten er forbudet om at revisor eller noen i revisors selskap kan yte tjenester som påvirker regnskapet direkte. Fra eksisterende revisorlov (1999) står det at “revisor kan ikke yte tjenester som hører inn under den revisjonspliktiges egne

ledelses- og kontroloppgaver” og “gir konkrete anbefalinger om vurdering av poster i årsregnskapet”

Det er formulert annerledes i nytt lovforslag, men med det meste av det samme innholdet om og er foreslått videreført ved at revisor eller noen som deltar i eller kan påvirke utfallet av revisjonen skal ikke delta i den revidertes beslutningstaking eller at revisor skal ikke utføre lovfestet revisjon hvis det foreligger en tilknytning mellom revisor og den reviderte.

Dette er i tråd med hva samtlige regnskapsbrukere og to av revisorene mener om at det bør være noen begrensninger på mengden tilleggstjenester som bør være tillatt å yte og dermed selge. Så selv om det ikke blir en selvstendige begrensninger i ny revisorlov om insentivordningen er det da en begrensende side, ved restriksjoner på tilleggstjenester revisor kan tilby til revisjonsklienten. Tepalagul & Lin (2015) henviser imidlertid til studier i deres artikkel som sier at hvis det gjennomføres tilleggstjenester, vil revisors kunnskap om bedriften være mer positiv for revisjonsberetningen enn den manglende uavhengighetens negative effekter. Dette er en effekt som man da også begrenser.

Kapittel 7 Avsluttende kommentarer

Studien har forsøkt belyst synspunktene til utvalgte regnskapsbrukere i forbindelse med revisors og revisjonsmedarbeideres håndtering av sin tilknytning til klienter, og følgelig uavhengigheten i revisjonen. Regnskapsbrukernes meninger har blitt sammenlignet med hvordan et utvalg av revisorer i dag praktiserer sin uavhengighet. Funnene fra studien har vist at det er flere områder hvor regnskapsbrukernes forventninger varierer fra det som praktiseres av revisorene.

I forhold til mottakelse av gaver fra klienter uttrykker respondent R1 at de begrenser seg som følge av revisorloven og kravene revisorforeningen ser på som relevante, det blir imidlertid belyst av respondenter B1 og B2 at ingen på revisjonsteamet burde motta personlige gaver. Selv om handlingene kan tolkes som lovlig, vil revisors tillit settes på spill om regnskapsbrukerne har andre forventninger. Slike forskjeller i meninger går igjen i flere av trusslene. Det nevnes i forhold til eierandeler i klienter at ingen ansatte i revisjonsselskap skal kunne eie aksjer i selskapet klienter. I forbindelse med at en på revisjonsteamet til en klient begynner å arbeide i klienten, uttrykkes det at resten av teamet burde byttes ut. Spesielt ved den første trusselen, revisors deltakelse på arrangement i regi av klientene, var det også stor variasjon i meninger til respondentene. Alle respondentene fra kredittinstitusjoner har noen hjertesaker eller personlige preferanser som de ønsker å beskytte. Dette gjør at selv om respondentene som en samlet gruppe mener revisor oppfyller kravene til uavhengigheten, vil disse punktene indikere et gjennomgående skille i personlige preferanser. Revisorer må derfor holde seg oppdatert om regnskapsbrukernes meninger for å påse at de til enhver tid er så uavhengige som de selv mener de bør og skal være.

Regnskapsbrukerne i studien hadde et klart fokus på at oppdragsansvarlig revisor stod ansvarlig ved revisjonen, og de hadde stor tillit til denne rollen. Våre funn indikerer at det eksisterer et skille rundt tilliten til medarbeiders uavhengighet som følge av den ulike erfaringen blant regnskapsbrukerne. Respondentene med overveid og gjerne lang erfaring fra finansbransjen (B2; B4; B5), viste større bekymringer for uavhengigheten til de ansatte i revisjonsselskapet som ikke deltok i revisjonen sammenlignet med respondentene med lang tidligere erfaring fra revisjonsbransjen (B1; B3).

Finanstilsynet (2015a; 2015b) grep nylig inn i to saker i forbindelse med uriktig behandling av revisors uavhengighet hos to av de fem store revisjonsselskapene i Norge. Studien vi har gjennomført gir ingen indikasjoner på at de to store revisjonsselskapene i vår undersøkelse opptrer uriktig i henhold til lovverket. Den viser heller det motsatte, ettersom selskapene hadde faste regler der vi spurte om trusler rundt de objektive reglene. Selskapene var også opptatt av å fremstå og opptre uavhengig utad. Finanstilsynet (2017) undersøkte også mindre selskaper, hvor de fant at revisorene ikke hadde faste rutiner angående utvalgte objektive regler. Selv om vi ikke så på alle disse reglene kom det blant annet frem at respondent R1 jevnlig var i kontakt med revisorforeningen og fulgte deres råd selv om de mente deres regler var i overkant forsiktige.

7.1 Begrensninger i studien

Revisors uavhengighet er et område som kan påvirkes av en mengde faktorer. På grunn av tidsbegrensningen i studien har vi valgt å fokusere på en avgrenset del av faktorene som gjelder trusler mot uavhengigheten. Studien er kvalitativ med kun åtte respondenter, slik at overførbarheten av funnene vil være begrenset (se kapittel 4). Dataen som ble hentet inn hadde et stort omfang, og presentasjonen og tolkningene vil være preget av våre egne vurderinger. Vi har i størst mulig grad utredet for funnene i studien, samt metoden som ble brukt for å finne frem til funnene og våre tolkninger av disse. Å etterprøve vår studie er derfor fullt mulig.

Vi la oss merke til at regnskapsbrukerne til tider reflekterte over spørsmålene i henhold til sin ideelle situasjon. Det kan forstås at man enklere kan være streng i tenkte og forenklete situasjoner, spesielt der man er en utenforstående part. Om regnskapsbrukerne ble møtt med situasjonen i praksis, kan det hende at de ville handlet annerledes. I forbindelse med dette forventer vi også at revisorene svarte etter hvordan de ideelt ville håndtert truslene. Revisorene brukte praktiske eksempler og vi fikk inntrykk av ærlighet i svarene deres, men det være en fare for at de handler forskjellig i praksis.

For å forsterke troverdighet ved studien har vi kontaktet respondentene i etterkant for å klargjøre svar, men våre tolkninger er ikke bekreftet i seg selv. Det er derfor mulig at vi kan ha tolket respondentenes svar på en annen måte enn slik de var ment.

7.2 Videre forskning

Utgangspunktet for intervjuene var å kartlegge hva regnskapsbrukerne ønsker i forhold til revisorenes håndtering av trusler for å unngå at deres beslutninger som regnskapsbrukere påvirkes. Svarene tyder på at respondentene faktisk var klare over at revisor ikke behandlet sin uavhengighet slik de ønsket på enkelte punkter, uten at de veide dette som en avgjørende faktor i sin beslutning. Det kunne derfor vært interessant å se på hva som skal til for at regnskapsbrukerne faktisk ville endret sin beslutning. Et annet interessant alternativ ville vært å gjennomføre en casestudie med de to gruppene for å konkretisere om det ville vært noen forskjeller i deres handlinger i gitte situasjoner.

Variasjonen i meningene til regnskapsbrukere og revisorer diskuteres ofte å ha bakgrunn i forståelsen av begreper og formuleringer i lovverket, og/eller forventninger til disse (Ruhnke & Schmidt, 2014). I denne studien hadde respondentene forskjellig forståelse for hva som er vesentlige eller ubetydelige verdier og forbindelser. Flere av regnskapsbrukerne påpeker i tillegg at de er klare over faren ved at forskjellige personer har forskjellig forståelse av hva som er ubetydelig. Det kan være interessant å se nærmere på hvordan disse begrepene forstås, og om det faktisk er behov for en standardisering eller konkretisering av begrepene.

Vår studie har et smalt utvalg, men belyser en rekke synspunkter. Blant annet hvordan typen erfaring påvirker synet på revisors uavhengighet og hvordan revisorrollen påvirkes av størrelsen på samfunnet den opererer i. Det kan være interessant å vurdere begge disse punktene gjennom et større utvalg. Endrer regnskapsbrukere og revisorer sitt syn på revisors uavhengighet som følge av økt erfaring? Er det forskjell i hvordan uavhengigheten til revisor håndteres i distriktene og i byene? Variasjonen i meningene kan også indikere et grunnlag for å se nærmere på forventningsgapet til revisjon i Norge. Lignende studier er gjennomført i flere land med varierende resultater. Ved en eventuell kvantitativ studie vil vi anbefale å presentere respondentene for korte caser eller scenarioer for å tydeliggjøre deres synspunkt på bestemte situasjoner, da det fort kan bli utfordrende å tolke meningene som følge av de mange faktorene som kan påvirke revisors uavhengighet. Det kan i tillegg være interessant å inkludere flere grupper regnskapsbrukere for å se på forskjellen blant disse, spesielt i forhold til hvilke trusler de fokuserer på.

Kilder

Bok og artikler:

Andersen, L., & Refsnes, B. (2006). *Revisors Uavhengighet : Analyse Av Revisjons- Og Rådgivningshonorarer Til Norske Børsnoterte Selskaper 2002-2005*.

Ariely, D. (2010). You are what you measure. *Harvard Business Review*, 88(6), 38.

Baksaas, K.M., Stenheim, T. (2015). *Regnskapsteori*. Oslo: Cappelen Damm Akademiske.

Bamber, E. M. (1983). Expert judgment in the audit team: A source reliability approach. *Journal of Accounting Research*, 396-412.

Baumann, M. (2014). Auditing: Perspectives on its Role, Relevance and Reliability. *Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB)*, 29.

Bazerman, M., Loewenstein, G., & Moore, D. (2002). Why good accountants do bad audits. *Harvard Business Review*, 80(11), 96-102, 134.

Bazerman, M. H., Morgan, K. P., & Loewenstein, G. F. (1997). Opinion: The impossibility of auditor independence. *Sloan Management Review*, 38(4), 89.

Bryman, A., & Bell, E. (2011). *Business research methods (3rd ed. ed.)*. Oxford: Oxford University Press.

Busch, T., Vanebo, J. O., & Dehlin, E. (2010). *Organisasjon og organisering*. Oslo, Universitetsforl.

Chi, W., Douthett, E. B., Jr., & Lisic, L. L. (2012). Client importance and audit partner independence. *Journal of Accounting and Public Policy*, 31, 320-336.

Christoffersen, L., Johannessen, A., & Tufte, P. (2011). *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag*. Oslo: Abstrakt Forlag.

Cohen, J., Krishnamoorthy, G., & Wright, A. M. (2002). Corporate governance and the audit process*. *Contemporary accounting research*, 19(4), s. 573-594.

Daniels, B. W., & Booker, Q. (2011). The effects of audit firm rotation on perceived auditor independence and audit quality. *Research in Accounting Regulation*, 23(1), 78-82.

DeAngelo, L. E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting & Economics*, 3, 183- 199.

Ebbesberg, Hilde (2016) *Revisorlovens krav til uavhengighet* Revisjon og regnskap nr. 5

Francis, J. (2004). What do we know about audit quality? *The British Accounting Review*, 36(4), 345-368.

Goldman, A., & Barlev, B. (1974). The auditor-firm conflict of interests: Its implications for independence. *The Accounting Review*, 49(4), 707-718.

Greenwood, R., Hinings, C. R., & Brown, J. (1990). “P2-form” strategic management: corporate practices in professional partnerships. *Academy of management journal*, 33(4), 725-755.

Gulden, B.P. (2016) *Revisjon. Teori og metode*. Cappelen Damm.

Gulden, B. (2015). *Den eksterne revisor* (9. utg. ed.). Oslo: Gyldendal akademisk

Gulden, B. (2010). *Den eksterne revisor* (7. utg. ed.). Oslo: Gyldendal akademisk.

Hope, O. K., & Langli, J. C. (2007). Auditor independence in a private firm setting. *Fourth European Auditing Research Network–EARNET, Aarhus School of Business*.

Humphrey, C. (1997). Debating audit expectations. *Current issues in auditing*, 3, 3-30.

Humphrey, C., Samsonova, A., & Siddiqui, J. (2013). Auditing, Regulation and the Persistence of the Expectations Gap. *The Routledge Companion to Accounting, Reporting and Regulation*, 163.

Hunt, A. K., & Lulseged, A. (2007). Client importance and non-Big 5 auditors' reporting decisions. *Journal of Accounting and Public Policy*, 26, 212-248.

Hurtt, R. K. (2010). Development of a Scale to Measure Professional Skepticism. *Auditing: 31 A Journal of Practice & Theory*, 29(1), 149–171

Imhoff, E. A., Jr. (1978). Employment effects on auditor independence. *The Accounting Review*, 53, 869-881.

Jacobsen, D. I. (2015). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? : innføring i samfunnsvitenskapelig metode (3. utg. ed.)*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Jensen, M.C. & Meckling, W.H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of financial economics*, 3(4), 305–360.

Johnsen, Å., Robertsen, K., & Äsland, D. Y. (2004). Contracting Out Municipal Auditing Conceptual Framework and Assessment. *Evaluation*, 10(3), 305-326.

Kinserdal, A. (2005). *Grunnleggende regnskapsforståelse (4. utg. ed.)*. Oslo: Cappelen akademisk forl.

Hian Chye Koh, E-Sah Woo, (1998) "The expectation gap in auditing", *Managerial Auditing Journal*, Vol. 13 Issue: 3, pp.147-154

Knechel, W. R. (2016). Audit quality and regulation. *International Journal of Auditing*, 20(3), 215-223.

Knudsen, Siebke, Cordt-Hansen, Knudsen, Espen, Siebke, Henning Alme, & Den Norske revisorforening. (2010). *Revisorloven med kommentarer : Lov om revisjon og revisorer av 15*.

januar 1999 nr. 2 (4. utg. [oppdatert og supplert ved] Henning Alme Siebke og Espen Knudsen. ed.). Oslo: Den norske revisorforening.

Kristoffersen, T. (2012). *Årsregnskapet : En grunnleggende innføring* (3. utg. ed.). Bergen: Fagbokforl.

Kvale, S., Brinkmann, S., Anderssen, T. M., & Rygge, J. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg., 2. oppl. ed.). Oslo: Gyldendal akademisk.

Kvifte, S. S., & Johnsen, A. (2008). Konseptuelle rammeverk for regnskap.

Kvifte, S. S. (2004). "Konseptuelle rammeverk for regnskap." DnR forlaget.

Langli, J., & Tellefsen, J. (2010). *Årsregnskapet* (9. utg. ed.). Oslo: Gyldendal akademisk.

Lennox, C. (2005). Audit quality and executive officers' affiliations with CPA firms. *Journal of Accounting and Economics*, 39(2), 201-231.

Liggio, C. D. (1974). Expectation gap-accountants legal Waterloo. *Journal of Contemporary Business*, 3(3), 27-44.

Lindberg, D. L., & Beck, F. D. (2004). Before and after Enron: CPAs' views on auditor independence. *The CPA Journal*, 74(11), 36.

Mautz, R. K., & Sharaf, H. A. (1961). The Philosophy of Auditing, American Accounting Association. Auditing Theory and Practice.

Mintzberg, H. (1980). Structure in 5's: A Synthesis of the Research on Organization Design. *Management science*, 26(3), 322-341.

Monroe, G. S. and Woodliff, D. R. (1994), AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF THE AUDIT EXPECTATION GAP: AUSTRALIAN EVIDENCE. *Accounting & Finance*, 34: 47-74

- Muczyk, J. P., Smith, E. P., & Davis, G. (1986). Holding accountants accountable: Why audits fail, how they can succeed. *Business Horizons*, 29(6), 22-28.
- Nelson, M. W. (2009). A model and literature review of professional skepticism in auditing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 28(2), 1-34.
- Nichols, D., & Price, K. (1976). The Auditor-Firm Conflict: An Analysis Using Concepts of Exchange Theory. *The Accounting Review*, 51(2), 335-346.
- Nolder, C. J., & Kadous, K. (2014). The way forward on professional skepticism: Conceptualizing professional skepticism as an attitude.
- Ouchi, W. G. (1979). A conceptual framework for the design of organizational control mechanisms. In *Readings in Accounting for Management Control* (pp. 63-82). Springer US.
- Pflugrath, G., Martinov-Bennie, N., & Chen, L. (2007). The Impact of Codes of Ethics and Experience on Auditor Judgments. *Managerial Auditing Journal*, 22(6)
- Porter, B., & Gowthorpe, C. (2004). Audit expectations gap in the UK in 1999 and comparison with the gap in New Zealand in 1989 and 1999. *Institute of Chartered Accountants of Scotland, Edinburgh*.
- Power, M. (2007). *Audit Society: Rituals of Verification*. OUP Oxford.
- Power, M. (1997). *The audit society : Rituals of verification* (1. utg. reprinted 2013. ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Reynolds, J. K., & Francis, J. R. (2001). Does size matter? The influence of large clients on officelevel auditor reporting decisions. *Journal of Accounting & Economics*, 30, 375-400.
- Risanger, O. (1997). *Ektefelleboka (2.utgave)*. Sampress.
- Robert, H. M. (2011). Robert's Rules of Order Newly Revised, (a new and enlarged ed./by Sarah Corbin Robert...[et al.].

Ruhnke, K., & Schmidt, M. (2014). The audit expectation gap: existence, causes, and the impact of changes. *Accounting and Business Research*, 44(5), 572-601

SANUSI, Z. M., ISMAIL, A. H., ISA, Y. M., NOR'AZAM, M. A. S. T. U. K. I., & KASSIM, S. (2009). *Aqur System: Augmenting Audit Quality in Malaysia*. Research Report Submitted for Malaysian Accountancy research and Education Foundatio. College Accounting.

Shockley, R. A. (1981). Perceptions of auditors' independence: An empirical analysis. *Accounting Review*, 785-800. ed.).

Simunic, D. A. (1984). Auditing, consulting, and auditor independence. *Journal of Accounting research*, 679-702.

Stenheim, T., & Baksaas, K.M. (2013). Konseptuelle rammeverk for regnskap - Regnskapets formål, brukergrupper og kvalitetskrav. Oslo: Cappelen Damm.

Tepalagul, N., & Lin, L. (2015). Auditor independence and audit quality: A literature review. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 30(1), 101-121.

Zikmund, W. G., Babin, B. J., Carr, J. C., & Griffin, M. (2013). *Business research methods: Cengage Learning*.

Stortingsmeldinger:

Innst. O. nr. 25 (1998-99). Innstilling fra finanskomiteen om lov om revisjon og revisorer (revisorloven). Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Odelstinget/1998-1999/inno-199899-025/>

NOU 2015:10. (2015) Lov om regnskapsplikt. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-10/id2425387/sec4>

NOU 2008:12. (2008) Revisjonsplikten for små foretak. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2008-12/id520230/>

NOU 1997:9. (1997) Om revisjon og revisorer. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-1997-9/id116290/>

Ot.prp 2008-2009:78. (2008-2009). Om lov om endringer i revisorloven og enkelte andre lover. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-78-2008-2009-/id556147/sec1>

Ot.prp 1997-1998:75. (1997-1998). Om lov om revisjon og revisorer. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-75-1997-98-/id120702/>

Lover:

Aksjeloven. (1997). Lov om aksjeselskaper.

Finansforetaksloven. (2015). Lov om finansforetak og finanskonsern.

Forvaltningsloven. (1967). Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker.

Konkursloven. (1899). Lov om gjeldsbehandling og konkurs.

Regnskapsloven. (1998). Lov om årsregnskap m.v.

Revisorloven. (1999). Lov om revisjon og revisorer.

Nettsider/litteratur:

Altinn. (2017, 20.02). Årsregnskapet. Hentet fra <https://www.altinn.no/no/Starte-og-drive-bedrift/Drive/Regnskap-og-revisjon/Arsregnskapet/>

Altinn. (2017, 24.02). Krav revisor. Hentet fra <https://www.altinn.no/Skjema-og-tjenester/Etater/Finanstilsynet/Krav-revisor/>

Asklund, A. (2016). Ny revisorlov - betydelig endringer. Hentet fra <http://www.revregn.no/i/2016/5/revisjon-05-2016-498>

BDO. (2017, 29.05). Kontorer. Hentet fra <https://www.bdo.no/nb-no/kontorer>

BDO. (2016). Åpenhetsrapport. Hentet fra <https://www.bdo.no/nb-no/om-bdo/apenhetsrapport/2016>

Deloitte. (2016). Åpenhetsrapport. Hentet fra <https://www2.deloitte.com/no/no/pages/about-deloitte/articles/deloitte-apenhetsrapport.html>

DnR. (2017.23.02). Den norske Revisorforenings regler om etikk. Hentet fra https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/etikk/DnRs_regler_om_etikk

DnR. (2010). ISA 200 Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene. Hentet fra <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-200-overordnede-mal-for-den-uavhengige-revisor-og-gjennomforingen-av-en-revisjon-i-samsvar-med-de-internasjonale-revisjonsstandardene.pdf>

EY. (2016). Åpenhetsrapport. Hentet fra [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_2016_Åpenhetsrapport/\\$FILE/EY-2016-apenhetsrapport-norge.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_2016_Åpenhetsrapport/$FILE/EY-2016-apenhetsrapport-norge.pdf)

FASB. (1978). Summary of statement 24. Hentet fra <http://www.fasb.org/summary/stsum24.shtml>

Finanstilsynet. (2015a). Endelig merknader - revisors uavhengighet BDO AS. Hentet fra <https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/brev/2015/endelige-merknader---revisors-uavhengighet2/>

Finanstilsynet. (2015b). Endelig merknader - revisors uavhengighet KPMG AS. Hentet fra <https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/brev/2015/endelige-merknader---revisors-uavhengighet/>

Finanstilsynet. (2015c). Rapport etter dokumentbasert tilsyn med revisorer og revisjonsselskaper. Hentet fra <https://www.finanstilsynet.no/contentassets/137b7a35ae404f85ac60bf727dc0a9b0/rapport-revisorer-mars-2015.pdf>

Finanstilsynet. (2017). Likelydende brev til et utvalg av revisorer som reviderer foretak av allmenn interesse. Hentet fra

<https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/brev/2017/like lydende-brev-til-et-utvalg-av-revisorer-som-reviderer-foretak-av-allmenn-interesse/>

IAASB. (2009). ISA 320 Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon. Hentet fra <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-320-vesentlighet-ved-planlegging-og-gjennomforing-av-en-revisjon.pdf>

IASB. (1989). Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements. Hentet fra <http://kuap.ru/docs/ifrs/2009/en/framework.pdf>

Indset, M. & Tjerbo, T. (2011). Den vanskelige uavhengigheten (NIBR). Hentet fra <http://www.nkrf.no/filarkiv/File/nyheter/2011/2011-7.pdf>

International Forum of Independent Audit Regulators (IFIAR). (2016). 2015 Inspection Findings Survey. Hentet fra <https://www.ifiar.org/IFIAR/media/Documents/General/About%20Us/IFIAR-2015-Survey-of-Inspection-Findings.pdf>

Knudsen, E. (2015). Sponsing og uavhengighet. Hentet fra <http://www.revregn.no/asset/pdf/2015/5-37.pdf>

Konkursrådet. (2013). Revisjon av boregnskap. Hentet fra <http://www.konkursradet.no/revisjon-av-boregnskap.308097.no.html>

KPMG. (2016). Åpenhetsrapport. Hentet fra <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/no/pdf/kpmg-apenhetsrapport-desember-2016.pdf>

Kredittilsynet. (2007). Om gjennomføring av revisjonsdirektivet 2006/43/EF. Om lovfestet revisjon av årsregnskaper og konsernregnskaper

Meinich, P. & Munthe, P. (2015). Bank. *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/bank>

Mehrabian, A. (1972). Nonverbal communication. Hentet fra <http://garfield.library.upenn.edu/classics1984/A1984TM34400001.pdf>

Norsk lovkommentar - Revisorloven. (2017, 31.01) (Note) Hentet fra <https://min.reettsdata.no/#/Dokument/gL19990115z2D2?directHit=1&dq=revisorloven¬eid=gN19990115z2D2z2E59>

Næss, A. (2002). Kan vi stole på de reviderte årsregnskapene? Hentet fra <https://www.magma.no/kan-vi-stole-paa-de-reviderte-aarsregnskapene>

Olsen, C. (2017, 23.02). Hvorfor revisjon er et viktig samfunnsoppdrag. Hentet fra <https://www.econa.no/hvorfor-revisjon-er-et-viktig-samfunnsoppdrag>

Olsen, C. (2006). Skanner hjernen for å finne profesjonell skepsis. Hentet fra <https://www.magma.no/skanner-hjernen-for-a-finne-profesjonell-skepsis>

PwC. (2016). Åpenhetsrapport. Hentet fra <http://www.pwc.no/no/om-oss/aapenhetsrapport.html>

Regnskap Norge (2015). Utvalget som skal utrede ny regnskapsfører- og revisorlovgivning er oppnevnt. Hentet fra <https://www.regnskapnorge.no/artikler/mva/utvalget-som-skal-utrede-ny-regnskapsforer--og-revisorlovgivning-er-oppnevnt/>

Regnskap og økonomi. (2011). Høy kvalitet på regnskapet er viktig for å skape tillit. Hentet fra https://old.regnskapnorge.no/magasin/eldre/magasin_15/artikkel01.html

Retsinformation. (2017, 27.02). Bekendtgjørelse af lov om godkendte revisorer og revisionsvirksomheter. Hentet fra <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=183855>

Revisorforeningen. (2017, 17.01). Finn en revisor i ditt nærområde. Hentet fra <https://www.revisorforeningen.no/om-revisjon/finn-en-revisor1/>

SMN. (2017). Regnskapet er en viktig ressurs. Hentet fra

https://www.sparebank1.no/portal/4210/3_privat?_nfpb=true&_pageLabel=page_privat_innhold&aId=1188301486413

The Institute of Internal Auditors (2017, 22.02). Definition of Internal Auditing. Hentet fra <http://www.theiia.org/guidance/standards-and-guidance/ippf/definition-of-internal-auditing/?search%C2%BCdefinition>

Vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuguide regnskapsbrukere

Merk: Spørsmålet innledningsvis (del 1) om respondentens bakgrunn og størrelsen på selskapet blir gjennomgått før lydopptakeren startes

Nr.	Del 1 - Innledning
1)	Kan du fortelle litt kort om: <ul style="list-style-type: none">• din bakgrunn og erfaring?• størrelsen på selskapet?

Merk: lydopptaker startes dersom respondenten har godkjent dette.

Nr.	Del 2 - Forståelse av
2)	Hvilke tanker har du om forskjellen mellom oppdragsansvarlig revisor og medarbeider?
3)	På hvilken måte tenker du at uavhengighet påvirker revisor sitt arbeid?
4)	På hvilken måte har dere en vurdering av revisors uavhengighet i deres beslutningstaking?
5)	Hvordan ville det ha påvirket din investeringsbeslutning om revisjonsmedarbeider viser en lavere grad av uavhengighet enn oppdragsansvarlig revisor?

Nr	Del 3 - Kapitalforvaltning
6)	Hvor stort er fokuset på regnskapet til selskaper?
7)	Kan du fortelle litt om kriterier bruker dere i tillegg til regnskapet?
8)	Hvilken betydning har det at selskap har revisor?
9)	Dersom du har hatt merknader i revisjonsberetningen, har du kontaktet revisor direkte?

Nr	Del 4 - Trussel (Hoveddel)
10	Hvor mener du revisjonsselskapene bør sette grensen for oppdragsansvarlig og medarbeidere for å opprettholde uavhengighet i revisjonen for de som er med på revisjonsteamet og resterende ansatte i selskapet, angående:
a)	deltagelse på arrangement i regi av klienter?
b)	mottakelse av gaver fra klienter?
c)	eierskap i klienter?
d)	nærstående med forbindelse til klienter?
e)	arbeidstakerforhold hos klienter?
f)	møte med tidligere kollegaer hos klienter?
g)	å ha incentivordninger hos revisjonsselskapet de arbeider i?

Nr	Del 5 - Oppsummerende
11)	Hvor bør fokuset ligge, på oppdragsansvarlig revisor sin uavhengighet eller revisjonsmedarbeider sin?
12)	Opplever du at størrelsen på revisjonsselskapet har en betydning på hvorvidt en har god utøvelse av uavhengighet?
13)	Har dere erfaringer med manglende tillit til den uavhengige bekreftelsen? Har det resultert i at dere ikke har gitt lån/investert?
14)	Er det noe knyttet til uavhengigheten til revisjonsteamet som vi burde ha spurt om, som vi ikke har spurt om?

Vedlegg 2: Intervjuguide revisor

Merk: Spørsmålet innledningsvis (del 1) om respondentens bakgrunn og størrelsen på selskapet blir gjennomgått før lydopptakeren startes

Nr.	Del 1 - Innledning
1)	Kan du fortelle litt kort om: <ul style="list-style-type: none">• din bakgrunn og erfaring?• størrelsen på selskapet?

Merk: lydopptaker startes dersom respondenten har godkjent dette.

Del	2 - Trussel
1)	Er det forskjellige regler eller rutiner for oppdragsansvarlig revisor og medarbeidere ved:
a)	deltagelse på arrangement i regi av klienter?
b	mottakelse av gaver fra klienter?
c)	eierskap i klienter?
d)	nærstående med forbindelse til klienter?
e)	arbeidstakerforhold hos klienter?
f)	møte med tidligere kollegaer hos klienter?
g)	å ha incentivordninger hos revisjonsselskapet de arbeider i?

Del	3 - Skjønnsmessig
2)	Hvilken fortrolighet til en klient får du som revisjonsmedarbeider utover det den oppdragsansvarlig revisor får?
3)	Hvilken fortrolighet til en klient får du som oppdragsansvarlig revisor utover det revisjonsmedarbeidere gjør?
4)	Hvilke av disse forholdene kan skape størst trussel mot uavhengigheten til enkelte?
5)	Hvilken grad av avhengighet er det mellom oppdragsansvarlig revisor og revisjonsmedarbeider?
6)	Hvordan er du medvirkende til veiledning ved utførelsen regnskapet eller arbeidsprosessene til klienten?
7)	Hvordan er oppdragsansvarlig/medarbeider i revisjonsprosessen medvirkende til råd/tips ved utførelsen regnskapet eller arbeidsprosessene til klienten?
8)	Hvilke andre hindringer eller normer internt i arbeidsmiljøet vil kunne påvirke uavhengigheten til revisor?

Vedlegg 3: Refleksjonsnotat til BE-508 Masteroppgave i Regnskap og Revisjon

Denne masteroppgaven har sett på revisors uavhengighet fra et brukerperspektiv, det har vært fokusert på kredittinstitusjonens meninger representert ved utvalgte banker. Oppgavens angrepsvinkel har vært å undersøke hvilke krav kredittinstitusjonene stiller for å bevare deres tillit til de forskjellige ansattes uavhengighet i et revisjonsselskap, dette ved å evaluere syv utvalgte trusler på henholdsvis oppdragsansvarlig og medarbeider nivå gjeldende for personer som både jobber på og av revisjonsteamet.

Etter å ha gjennomgått resultatene fra undersøkelsen er det indikasjoner på en generell mening fra kredittinstitusjonene om at revisorene er flinke til å bevare uavhengigheten, men det er flere enkeltrespondenter som uttrykker at de krever mer av revisors uavhengighet enn det revisor leverer. Siden kredittinstitusjoner tolker ulike trusler forskjellig er det antydninger til at det ikke er mulig for revisjonsbransjen å svekke tiltakene mot uavhengigheten rundt de 7 truslene som er valgt. Dette fordi det som regel er en eller to kredittinstitusjoner som har et ekstra behov for å bevare en spesiell restriksjon for at de ikke skal endre sine handlinger basert på revisors uavhengighet.

Det mest interessante funnet blant de 7 truslene er at det, i høyere grad enn forventet, ser ut til at kredittinstitusjonene har mer fokus på negativiteten rundt revisors deltakelse på et arrangement sammenliknet med hvor mye revisorene forsvarer sin deltagelse ved arrangementet. Dette er noe som hadde vært spennende å sett nærmere på.

DnRs regler for etikk, er norske etiske regler som fullstendig bygger på International Federation of Accountants Code of Ethics. Etikk-kodeksen er oversatt fra engelsk med de tilpasninger som passer til det norske språket, i tillegg til at den også er endret der gjeldende regler strider mot den norske revisorloven (1999). Dermed er temaene som blant annet gaveproblematikken tar opp i en av truslene også spesielt interessant for de utenfor Norge. ISAene, altså de Internasjonale revisjonsstandarder og ISQC 1, er også med på å gi den norske revisjonsutøvelsen et mer internasjonal preg, ettersom de utarbeides av et utvalg fra store deler av verden med personer fra Europa, America og Asia representert i styret til IFAC pr 29.05.2017. Oppgaven bygger også på forskning delvis av utenlandsk art. Valget om å skrive på norsk var likevel naturlig da alle intervjuene ble gjennomført på norsk, og det ville således vært komplisert å oversette disse

intervjuene til engelsk for så å analysere eller presentere disse uten fare for å endre meningen til respondentene i visse situasjoner.

Revisjonsbransjen er i stadig utvikling, det blir færre revisjonsselskaper og de 5 store i Norge tar en stadig større markedsandel. Disse store selskapene har da muligheten til å utvikle systemer som tas i bruk av tjenester som IOT, Big data og andre kompliserte systemer for IT-Revisjon. Slike nye tjenester kan være med på å gjøre flere av dagens revisjonsmedarbeidere overflødige, og når det trengs færre ansatte, er det muligens lettere å sette større uavhengighetskrav til de ansatte som er igjen. Det er viktig for hvert enkelt av revisjonsselskapene å henge med i konkurransen mot de resterende revisjonsselskapene. Det kan derfor være nødvendig å differensiere seg ved å selge andre type tjenester til eksisterende eller nye kunder. Regnskapsføringstjenester er et godt eksempel på slike tjenester som har vært utenfor revisors kjerneområde, men som de nå fokuserer på å tilby. Slik differensiering kan gjennomføres ved at revisjonsselskapene satser på de ansatte og fortsetter å sende de på kurs for å øke kompetansen innad i selskapet, eller ved å innhente en annen type kunnskap en det som sittes på i dag. Dette kan skje ved å ansette statsvitere som finner nye løsninger eller IT-medarbeidere som bygger morgendagens roboter.

Ansvarlighet er helt essensielt i revisors utførelse av sitt yrke, fra revisorloven §2-1 står det at revisor er allmennhetens tillitsperson. Allmennhetens tillitsperson må være en person som det uten personlig kjennskap til, må kunne være en ekstra dimensjon av sikkerhet rundt. Dette på samme måte som at man skal kunne stole på en leges hjelp i en nødsituasjon eller en advokats taushet i en intrikat sak. Hensikten med et revisorgodkjent regnskap er å øke tilliten regnskapsbrukere skal ha til regnskapet. Uten en revisors objektivitet, integritet, faglig kompetanse, konfidensialitet og profesjonell atferd, som er de grunnleggende prinsippene fra DnRs regler om etikk, vil ikke brukerne stole like mye på revisor, og revisors eksistens som en uavhengig regnskapskontrollør kan settes i fare.

Joakim Skolt 15.06.2017

Vedlegg 4: Refleksjonsnotat til BE-508 Masteroppgave i Regnskap og Revisjon

Sammen med en medstudent har jeg skrevet en masteroppgave som avsluttende del av min mastergrad i regnskap og revisjon ved Handelshøyskolen på Universitetet i Agder. Tema for oppgaven er revisors uavhengighet. Vi har henvendt oss til fem brukerne av regnskapet for å synliggjøre deres synspunkter på hvordan revisor bør håndtere sin uavhengighet. Brukerne fikk oppgitt syv trusselområder mot revisors uavhengighet, hvor de ble bedt om å utrede for hva de ville krevd av revisor og revisjonsmedarbeidere for at revisjonens uavhengighet forble intakt. For å fremheve hvordan deres synspunkter relateres til dagens praksis, har vi også kontakt tre revisorer for å høre hvordan de håndtere de samme truslene.

Studien belyser flere punkter hvor brukerne av regnskapet sine forventninger varierer fra det som praktiseres av revisorene. Samtlige av disse respondentene påpekte minst en eller flere trusler hvor revisorene var mindre restriktiv i deres praksis enn hva brukerne av regnskapet forventet. En av truslene skilte seg ut som et område hvor respondentene var ekstra skeptiske. Det var følgelig stor variasjon i meninger mellom respondentene som representerte brukerne av regnskapet og respondentene som representerte revisorene. Dette kan indikere at brukerne av regnskapet har overdrevne forventninger til revisors uavhengighet på noen områder. På den andre siden tydet meningene generelt på at revisorene holdt seg innenfor det som bankene ønsket.

Studien vår henter inn data fra respondenter som alle i utgangpunktet er påvirket av internasjonale faktorer. Respondentene fra kredittinstitusjonene er del i finansbransjen som direkte og indirekte arbeider med internasjonale forhold. Eksempelvis må de i stor grad ta hensyn til de veletablerte ordningene for kapitalforvaltning utover bankene selv, som strekker seg over internasjonale markeder. Bedrifter kan nå henvende seg til flere kilder for både finansiering til prosjekter, bruk av betalingstjenester og forvaltning av egne midler. Revisorene på en andre siden opererer *igjennom* et lovverk og tilhørende retningslinjer som er inspirert av internasjonale organ. Lovverket i seg selv blir preget mer og mer av internasjonale regler. Et mål for fremtidige regler blant annet å åpne for at revisjonstjenestene i større grad kan ytes over landegrenser i EU. Det etiske regelverket til DnR er også en tilnærmet oversettelse av de internasjonale retningslinjene, samtidig som praktiserende revisorer i Norge bruker de internasjonale standardene for revisjon i deres arbeid (ISA, ISQC 1).

Det er ofte noen forskjeller på disse punktene i forskjellige land, men den åpne studien vår burde kunne gi indikasjoner som kan tolkes i flere sammenhenger. I studien ser vi på meningene til norske aktører, men lignende forskning er også gjort i flere andre land. Dette er gjerne for å se om definerte fenomen også er en trussel i disse landene. Vårt funn tilsier at det er grunnlag for å sjekke videre på blant annet forventningsgapet i revisjon her i Norge. Om vi her i landet står ovenfor lignende utfordringer som flere andre land, vil det potensielt kunne sees til disse ved vurderinger av eventuelle løsninger.

Styrkene til bankene ligger ofte i deres kompetanse, men de blir utfordret på flere kanter av teknologien som utvikles. Nå som kapitalforvaltning dreier mot en demokratisk styring, er det dermed essensielt at de kan få informasjonene de trenger og at de kan ha tillit til den informasjonen som gis. Studien vår viser respondenter som har stor tillit til revisors arbeid, men samtidig legger høye krav. For at revisors skal kunne beholde tilliten kan det være nødvendig å involvere regnskapsbrukerne mer i reguleringen av revisjonsbransjen.

Samtidig som bankene møter utfordringer ved teknologien, gjør også revisorene det. Det er mye arbeid lagt inn i en automatisering av regnskap- og revisjonsprosessene, noe som kan ha betydelig effekt på arbeidsmengden i bransjen. For selskapene som adopterer den nye teknologien vil det kunne gi et stort forsprang særlig på grunn av effektiviseringen av arbeidsprosesser. Det vil i tillegg være potensiale for at revisjonen blir gjennomført med færre personer involvert, slik at det er færre personer som kan innvirke på uavhengigheten til revisjonen. I et annet perspektiv indikerer vårt funn også at det er flere område hvor revisor har unødvendig strenge begrensninger i forhold til håndteringen av sin uavhengighet. Gitt at deres prosesser kan effektiviseres om disse begrensningene lettes, vil dette kunne gi nytte tilbake til regnskapsbrukerne.

Studien har hatt et spesielt forhold til ansvar. Tema er revisors uavhengighet, og vi ser indirekte på om revisorene i sin rolle som samfunnets tillitsperson opprettholder sitt ansvar overfor regnskapsbrukere. Det forventes at de som enten produserer regnskapsinformasjon eller reviderer prosessene i etterkant, skal fremlegge ærlig og redelig informasjon. Dette påpekes særlig i min studie, da vi faktisk utdannes til å være av de som skal hindre dette. Mange sentrale aktører handler utfra informasjonen som gis i regnskap og tilhørende rapporter, og det kan ha store konsekvenser for samfunnet der det oppstår misligheter i systemet. To av de mest kjente eksemplene på slike misligheter er Enron skandalen i 2001 og Worldcom skandalen i 2002,

som henholdsvis kostet 4 000 og 30 000 arbeidsplasser, i tillegg til at store deler av de ansattes pensjonsfond ble verdiløse. Det er også flere eksempler på uredelighet her i Norge, blant annet Finance Credit, Sponsor Service, Troms Kraft & Kultur, Fast Search & Transfer og Johs Lunde Marine Group.

Kanskje det er en følge av tidligere skandaler, men respondentene som deltok i studiet påpekte dette også. At revisorer opptrer ansvarlige i sin rolle som allmennhetens tillitspersoner er ønsket selv av klientene de reviderer. Klientene ønsker generelt et stempel som de kan bruke til å underbygge troverdighet av informasjonen de fremlegger.

Å skrive masteroppgave har vært en lærerik prosess, både på noen forventende områder og noen uforventede områder. Jeg har blant annet funnet et emne jeg føler meg særlig trygg på selv om jeg vet det fort kan bli annerledes når jeg går ut i arbeidslivet. Jeg har også fått reflektert over mine egne skriftlige kommunikasjonsevner, særlig som følge av at jeg skrev master sammen med en annen. Vi fikk begge testet våre omstillingsevner som følge av et skifte av veileder. I de siste intense ukene før levering har det vært særlig interessant å få et nytt synpunkt på vårt arbeid.

Daniel McNeill 15.06.2017